

Latvijas Biozinātņu un tehnoloģiju universitāte
Latvia University of Life Sciences and Technologies

Ekonomikas un sabiedrības attīstības fakultāte
Faculty of Economics and Social Development

NACIONĀLAIS
ATTĪSTĪBAS
PLĀNS 2020

EIROPAS SAVIENĪBA

Eiropas Sociālais
fonds

IEGULDĪJUMS TAVĀ NĀKOTNĒ

Mg.oec. **Aļona Irmeja** ^{id}

PAŠNODARBINĀTĪBAS SOCIĀLI EKONOMISKIE ASPEKTI

SOCIO-ECONOMIC ASPECTS OF SELF- EMPLOYMENT

Promocijas darba KOPSAVILKUMS

Zinātnes doktora grāds zinātnes doktore (Ph.D.) sociālās
zinātnēs iegūšanai

SUMMARY of the doctoral thesis for acquiring
Doctoral degree Doctor of Science (Ph.D.)
in Social Sciences

Jelgava 2023

INFORMĀCIJA

Promocijas darbs izstrādāts Latvijas Biozinātņu un tehnoloģiju universitātes (LBTU) Ekonomikas un sabiedrības attīstības fakultātes Finanšu un grāmatvedības institūtā.

Doktoru studiju programma – Agrārā un reģionālā ekonomika, apakšnozare – Reģionālā ekonomika.

Promocijas darba zinātniskā vadītāja – LBTU Ekonomikas un sabiedrības attīstības fakultātes profesore, vadošā pētniece *Dr.oec.* Inguna Leibus.

Promocijas darba zinātniskā aprobācija noslēguma posmā

- Apspriests un aprobēts LBTU Ekonomikas un sabiedrības attīstības fakultātes Finanšu un grāmatvedības institūta akadēmiskā personāla pārstāvju sēdē 2023. gada 9. maijā.
- Apspriests un aprobēts LBTU Ekonomikas un sabiedrības attīstības fakultātes Finanšu un grāmatvedības institūta, Ekonomikas un reģionālās attīstības institūta, Uzņēmējdarbības un vadībizinātnes institūta akadēmiskā personāla pārstāvju apvienotā akadēmiskā sēdē 2023. gada 30. maijā.
- Atzīts par pilnīgi sagatavotu un pieņemts Promocijas padomē 2023. gada 22. jūnijā.

Oficiālie recenzenti

1. Dr.habil.oec. **Baiba Rivža**, Promocijas padomes eksperte, LBTU Ekonomikas un reģionālās attīstības institūta profesore.
2. Dr.oec. **Anda Zvaigzne**, Rēzeknes Tehnoloģiju akadēmijas Ekonomikas un pārvaldības fakultātes asociētā profesore, Biznesa un sabiedrības procesu pētniecības institūta (BSPI) direktore un vadošā pētniece.
3. Dr.oec. **Asta Gaigaliene**, Vitauta Dižā universitātes Ekonomikas un vadības fakultātes asociēta profesore (Lietuva).

Promocijas darba aizstāvēšana notiks LBTU Ekonomikas un uzņēmējdarbības zinātņu nozares Agrārās ekonomikas un Reģionālās ekonomikas apakšnozaru Promocijas padomes atklātā sēdē 2023. gada 3. novembrī Ekonomikas un sabiedrības attīstības fakultātē (Svētes iela 18, Jelgava) 212. auditorijā plkst. 11.00.

Ar promocijas darbu var iepazīties LBTU Fundamentālajā bibliotēkā, Lielā iela 2, Jelgava un <https://llufb.llu.lv/lv/theses>.

Atsauksmes sūtīt Promocijas padomes sekretārei - Svētes ielā 18, Jelgava, LV-3001, tālr. 63025170, e-pasts: anita.auzina@lbtu.lv. Atsauksmes vēlams sūtīt ieskenētā veidā ar parakstu. Padomes sekretāre: LBTU profesore *Dr.oec.* Anita Auziņa

INFORMATION

The doctoral thesis has been developed at the Institute of Finance and Accounting, Faculty of Economics and Social Development, Latvia University of Life Sciences and Technologies (LBTU).

Doctoral Programme - Agrarian and Regional Economics, sub-programme – Regional Economics.

Supervisor of the doctoral thesis – *Dr.oec.* Inguna Leibus, professor of the Faculty of Economics and Social Development and a leading researcher.

Scientific approbation of the doctoral thesis at the final stage:

- Discussed and approbated at a meeting of academic personnel of the Institute of Finance and Accounting, Faculty of Economics and Social Development, LBTU, on 9 May 2023;
- Discussed and approbated at the interdepartmental meeting of academic personnel of the Faculty of Economics and Social Development (Institute of Finance and Accounting, Institute of Economics and Regional Development, Institute of Business and Management Science), LBTU, on 30 May 2023;
- Recognized as fully prepared and accepted by the LBTU Doctoral Council on 22 June 2023.

Official reviewers:

1. Dr.habil.oec. **Baiba Rivža**, expert of the Doctoral Council, professor of the Institute of Economics and Regional Development of LBTU;
2. Dr.oec. **Anda Zvaigzne**, associated professor of the Faculty of Economics and Management of the Rēzekne Academy of Technology, director and leading researcher of the Business and Society Process Research Institute;
3. Dr.oec. **Asta Gaigaliene**, associated professor Faculty of Economics and Management, Vytautas Magnus University (Lietuva);

Presentation and defence of the doctoral thesis will be held at an open meeting of the LBTU Doctoral Council for Economics and Business, sub-programmes – Agrarian and Regional Economics at 11.00 on 3rd November, 2023 at the Faculty of Economics and Social Development (18 Svetes Street, Jelgava), Room 212. The doctoral thesis is available for reviewing at the Fundamental Library of LBTU, 2 Liela Street, Jelgava and on the website <https://llufb.llu.lv/lv/theses>.

You are welcome to send your comments to the secretary of the Doctoral Council – Professor, *Dr.oec.* Anita Auziņa, 18 Svetes Street, Jelgava, LV-3001, Latvia, phone No. +371 63025170, e-mail: anita.auzina@lbtu.lv. It is advised to send your comments in scanned format and undersigned. **Secretary of the Doctoral Council:** LBTU Professor, *Dr.oec.* Anita Auziņa

SATURS

PAR PUBLIKĀCIJĀM UN ZINĀTNISKI PĒTNIECISKO DARBU	6
PUBLICITY AND INFORMATION ABOUT SCIENTIFIC RESEARCH WORK	8
IEVADS	10
1. PAŠNODARBINĀTĪBAS TEORĒTISKAIS UN TIESISKAIS RAKSTUROJUMS LATVIJĀ UN CITĀS ES DALĪBVALSTĪS.....	16
1.1. Pašnodarbinātības teorētiskais raksturojums	16
1.2. Pašnodarbinātības tiesiskais regulējums Latvijā	22
1.3. Pašnodarbinātības tiesiskais regulējums un viltus pašnodarbinātība ES dalībvalstīs.....	24
2. PAŠNODARBINĀTĪBAS TENDENCES LATVIJĀ UN CITĀS ES DALĪBVALSTĪS	27
2.1. Pašnodarbinātības tendences Latvijā.....	27
2.2. Pašnodarbinātības tendences Baltijas valstīs un citās ES dalībvalstīs	29
3. PAŠNODARBINĀTO PERSONU GRĀMATVEDĪBAS UN NODOKĻU UZSKAITES PROBLEMĀTISKIE ASPEKTI LATVIJĀ.....	32
3.1. Pašnodarbināto personu grāmatvedības uzskaitē.....	32
3.2. Vispārējais nodokļu maksāšanas režīms.....	33
3.3. Atvieglotie nodokļu maksāšanas režīmi	34
3.4. Pašnodarbināto personu sociālās apdrošināšanas problemātiskie aspekti	37
4. PAŠNODARBINĀTĪBAS SOCIĀLI EKONOMISKO ASPEKTU PROBLEMĀTIKAS IZVĒRTĒJUMS.....	40
4.1. ES dalībvalstu sadalījums klasteros.....	40
4.2. Pašnodarbināto personu ienākuma nodokļi un sociālā apdrošināšana Dānijā	42
4.3. Pašnodarbinātības sociāli ekonomiskās vides novērtējums Latvijā	44
4.4. Pašnodarbinātības sociāli ekonomiskās vides Latvijā pilnveidošanas un uzlabošanas scenāriju novērtējums pēc hierarhiju analīzes metodes.....	45
GALVENIE SECINĀJUMI UN ATZINUMI.....	51
IDENTIFICĒTĀS PROBLĒMAS UN PRIEKŠLIKUMI	53

CONTENT

INTRODUCTION.....	57
1. THEORETICAL AND LEGAL CHARACTERISTICS OF SELF-EMPLOYMENT IN LATVIA AND OTHER EU MEMBER STATES ...	63
1.1. Theoretical characteristics of self-employment.....	63
1.2. Legal framework for self-employment in Latvia.....	70
1.3. Legal framework for self-employment and false self-employment in EU Member States.....	71
2. TRENDS IN SELF-EMPLOYMENT IN LATVIA AND OTHER EU MEMBER STATES	74
2.1. Trends in self-employment in Latvia	74
2.2. Trends in self-employment in the Baltic States and other EU Member States	77
3. PROBLEMATIC ASPECTS OF ACCOUNTING AND TAX RECORD-KEEPING FOR SELF-EMPLOYED PERSONS IN LATVIA	80
3.1. Accounting for self-employed persons.....	80
3.2. Calculation of general personal income tax	81
3.3. Facilitated tax payment regimes.....	82
3.4. Problematic aspects of social insurance for self-employed persons.....	85
4. ASSESSMENT OF SOCIO-ECONOMIC PROBLEMS OF SELF-EMPLOYMENT.....	88
4.1. Division of EU Member States into clusters	88
4.2. Income taxes and social insurance for the self-employed in Denmark	90
4.3. Assessment of the socio-economic environment for self-employment in Latvia	92
4.4. Assessment of scenarios for enhancing the socio-economic environment for self-employment in Latvia by the AHP method	93
MAIN CONCLUSIONS AND FINDINGS	99
PROBLEMS IDENTIFIED AND THEIR SOLUTIONS	101

PAR PUBLIKĀCIJĀM UN ZINĀTNISKI PĒTNIECISKO DARBU

Promocijas darba pētījumu rezultāti publicēti 7 starptautiskos zinātniskos izdevumos, t.sk. divas publikācijas indeksētas Web of Science datubāzē:

Publicētie zinātniskie raksti

1. **Irmeja A.**, Leibus I. (2022) Self-employment in Latvia in comparison with the EU Member States. In: *Proceedings of the 23rd International scientific conference "Economic Science for Rural Development" No 56*, Jelgava, Latvia, 2022, pp. 455-464. ISBN 9789984483979 - ISSN 2255-9930. Piejams: **Google Scholar** datubāzē.
2. Leibus I., **Irmeja A.**, Miceikiene A. (2016) Imperfections of social insurance for self-employed persons in Latvia. In: *Proceedings of the International Scientific Conference "Economic Science for Rural Development"*, Jelgava, Latvia, 2014 pp. 305-313. ISBN 9789984482555, ISSN 1691-3078. (Indeksēts **Web of Science** datubāzē).
3. Leibus I., **Irmeja A.** (2014) Tax payments of agricultural sector in Latvia. In: *Proceedings of the International Scientific Conference "Economic Science for Rural Development" No 33*, Jelgava, Latvia, 2014, pp. 132-141. (Indeksēts **Web of Science** datubāzē).
4. **Irmeja A.**, Leibus I. (2012) State aid for self-employed persons in Latvia and other European Union member states. In: *Proceedings of the International scientific conference "Economic science for rural development" No 28*, Jelgava, Latvia, 2012, pp.187-193. (Indeksēts **EBSCO** datubāzē).
5. **Irmeja A.** (2012) Self-employment trends in Latvia compared to other EU member states. In: *Proceeding of the International Scientific Conference: Social and Economic Dimension of European Integration: problems, solutions, perspectives*, 2011. Piejams: **GESIS SocioGuide** datubāzē.
6. **Irmeja A.** (2012) Self employment as a Form of Business. In: *ATINERs Conference Paper Series BUS2012 – 0231*. Athens Institute for Education and Research "ATINER", pp. 5-18. ISSN 2241-2891.
7. Leibus I., Ozola I., **Irmeja A.** (2010) Role of self-employment in the sustainable economic development. In: *Journal of Social Sciences No 3. Proceeding of the International Scientific Conference: Human resources - the main factor of regional development*, 2010, pp. 253-260. Piejams: **Google Scholar** datubāzē.

Dalība starptautiskās zinātniskās konferencēs

1. **Irmeja A.** Self-employment in Latvia in comparison with the EU member states. Starptautiskā zinātniskā konference: "*Economic Science for Rural Development*", Jelgava, Latvia, 2022. gada 11.-13. aprīlī.
2. **Irmeja A.** State aid for self-employed persons in Latvia and other European Union member states. Starptautiskā zinātniskā konference: "*Economic science for rural development*", Jelgava, Latvia, 2012. gada 24.-26. aprīlī.
3. **Irmeja A.** Self-employment as a Form of Business. Starptautiskā zinātniskā konference: "*Accounting, Finance, Management, Marketing*", Athens Institute for Education and Research: Atēnas, Grieķija, 2012. gada 2.-5. jūlijā.
4. **Irmeja A.** Self-employment trends in Latvia compared to other EU member states. Starptautiskā zinātniskā konference: "*Social and Economic Dimension of European Integration: problems, solutions, perspectives*", Daugavpils, Latvia, 2011. gada 3.-5. novembrī.

Dalība starptautiskos pētniecības un pieredzes apmaiņas projektos

1. ES projekts Nr. 2021-1-LV01-KA122-ADU-000019755 "*Virtuālās Senioru universitātes pieaugušo izglītotāju kapacitātes stiprināšana un digitalizācija*" (2022) pieredzes apmaiņas brauciens uz Portugāli, lektore tēmā "Pašnodarbināto personu nodokļi un grāmatvedība".
2. ES projekts "*Radām novadam*" Erasmus+ Jaunatne darbībā un Izglītības un zinātnes ministrijas Jaunatnes politikas valsts programmas (2017) mentore jauniešiem, kuri vēlas uzsākt uzņēmējdarbību, t.sk., reģistrēt pašnodarbinātību.
3. Mācības grāmatvedības un nodokļu kvalifikācijas paaugstināšanai VID darbiniekiem (2014). Lektore tēmā "*Pašnodarbināto personu nodokļi un grāmatvedība*".

PUBLICITY AND INFORMATION ABOUT SCIENTIFIC RESEARCH WORK

The research results and findings were published in 7 international journals, incl. two research papers were indexed by the Web of Science:

1. **Irmeja A.**, Leibus I. (2022) Self-employment in Latvia in comparison with the EU Member States. In: *Proceedings of the 23rd International scientific conference "Economic Science for Rural Development"* No 56, Jelgava, Latvia, 2022, pp. 455-464. ISBN 9789984483979 - ISSN 2255-9930. Available: **Google Scholar** database.
2. Leibus I., **Irmeja A.**, Miceikiene A. (2016) Imperfections of social insurance for self-employed persons in Latvia. In: *Proceedings of the International Scientific Conference "Economic Science for Rural Development"*, Jelgava, Latvia, 2014 pp. 305-313. ISBN 9789984482555, ISSN 1691-3078. (Indexed by the **Web of Science**).
3. Leibus I., **Irmeja A.** (2014) Tax payments of agricultural sector in Latvia. In: *Proceedings of the International Scientific Conference "Economic Science for Rural Development"* No 33, Jelgava, Latvia, 2014, pp. 132-141. (Indexed by the **Web of Science**).
4. **Irmeja A.**, Leibus I. (2012) State aid for self-employed persons in Latvia and other European Union member states. In: *Proceedings of the International scientific conference "Economic science for rural development"* No 28, Jelgava, Latvia, 2012, pp.187-193. (Indexed by **EBSCO**).
5. **Irmeja A.** (2012) Self-employment trends in Latvia compared to other EU member states. In: *Proceeding of the International Scientific Conference: Social and Economic Dimension of European Integration: problems, solutions, perspectives, 2011*. Available: **GESIS SocioGuide** database.
6. **Irmeja A.** (2012) Self-employment as a Form of Business. In: *ATINERs Conference Paper Series BUS2012 – 0231*. Athens Institute for Education and Research “ATINER”, pp. 5-18. ISSN 2241-2891.
7. Leibus I., Ozola I., **Irmeja A.** (2010) Role of self-employment in the sustainable economic development. In: *Journal of Social Sciences No 3. Proceeding of the International Scientific Conference: Human resources - the main factor of regional development*, 2010, pp. 253-260. Available: **Google Scholar** database.

Participation in international scientific conferences

1. **Irmeja A.** Self-employment in Latvia in comparison with the EU member states. International scientific conference: "*Economic Science for Rural Development*", Jelgava, Latvia, 11-13 April 2022.
2. **Irmeja A.** State aid for self-employed persons in Latvia and other European Union member states. International scientific conference: "*Economic science for rural development*", Jelgava, Latvia, 24-26 April 2012.
3. **Irmeja A.** Self-employment as a Form of Business. International scientific conference: "*Accounting, Finance, Management, Marketing*", Athens Institute for Education and Research: Athens, Greece, 2-5 July 2012.
4. **Irmeja A.** Self-employment trends in Latvia compared to other EU member states. International scientific conference: "*Social and Economic Dimension of European Integration: problems, solutions, perspectives*", Daugavpils, Latvia, 3-5 November 2011.

Participation in international research and experience-sharing projects

1. EU project No. 2021-1-LV01-KA122-ADU-000019755 *Virtual Senior University Adult Educators' Capacity Building and Digitalization* (2022), experience-sharing trip to Portugal, lecturer on the topic Taxes on and Accounting for Self-employed Persons.
2. EU project *Creating for the Municipality*, mentor of the Erasmus+ Youth in Action and Ministry of Education and Science Youth Policy National Programme (2017) for young individuals who want to start a business and register as self-employed persons.
3. Training for Raising Accounting and Tax Qualifications for State Revenue Service Employees (2014). Lecturer on the topic *Taxes on and Accounting for Self-employed Persons*.

IEVADS

Tēmas pamatojums un aktualitāte

Nodarbinātība ir viens no svarīgākajiem tautsaimniecības attīstības un valsts ekonomiskās izaugsmes rādītājiem, tādēļ nodarbinātības politika ir neatņemama valsts un reģiona sociālās un ekonomiskās politikas sastāvdaļa. Pašnodarbinātība ir svarīgs un nepieciešams nodarbinātības veids, kuru Latvijā un citās ES dalībvalstīs plaši izmanto, lai uzsāktu uzņēmējdarbību un iekļautos darba tirgū.

Pašnodarbinātība ir izplatīta visās ES dalībvalstīs. *Eurostat* dati parāda, ka 2021. gadā ES-27 dalībvalstīs bija reģistrēti 25.2 miljoni pašnodarbināto personu, kas ir 13.05% no visiem nodarbinātajiem (192.9 miljoni). 2021. gadā vislielākais pašnodarbināto personu īpatsvars nodarbināto vidū bija Grieķijā (27.8%), Itālijā (19.6%) un Polijā (18.1%). Savukārt vismazākais īpatsvars bija Dānijā (7.7%), Vācijā (7.6%) un Luksemburgā (8.3%). Latvijā pašnodarbināto personu īpatsvars nodarbināto vidū tuvojas ES dalībvalstu īpatsvaram, sasniedzot 12.2%.

Mūsdienās arvien lielāku popularitāti darba ņēmēju un darba devēju vidū gūst elastīgas nodarbinātības formas, tai skaitā arī pašnodarbinātība, kurai ir vairākas priekšrocības. Tā sniedz lielāku rīcības brīvību un personīgo neatkarību, rada iespējas iekļūt un/vai palikt darba tirgū un gūt papildu ienākumus līdzās pamatdarbam.

Vienlaikus pašnodarbinātībai ir arī negatīvas iezīmes. Pašnodarbinātas personas statuss var tikt ļaunprātīgi izmantots, lai izvairītos no nodokļu maksāšanas un darba tiesību ievērošanas, kam tiek piemērots termins “viltus pašnodarbinātība”. Lai gan šķietami tas var būt izdevīgi pašnodarbinātām personām, tomēr lielāks finansiālais un praktiskais ieguvums ir darba devējam, jo tā ir iespēja samazināt darba devēja izmaksas. Tas var būtiski pasliktināt pašnodarbināto iespējas saņemt sociālo aizsardzību un negatīvi ietekmēt viņu dzīves kvalitāti un materiālo labklājību dažādās sociālā riska situācijās, sākot no darba nespējas un invaliditātes līdz pensijas vecuma iestāšanās gadījumam. Pašnodarbinātais, atšķirībā no darba ņēmēja, pats ir atbildīgs par nodokļu nomaksu, darba laika organizāciju, drošas un veselībai nekaitīgas darba vides veidošanu un darba aizsardzības prasību ievērošanu.

Līdz šim Latvijā padziļināti pētījumi par pašnodarbinātības sociāli ekonomisko vidi un to ietekmējošiem faktoriem nav veikti. Tādēļ jo īpaši svarīgi ir apzināt situāciju, lai izprastu pašnodarbinātības sociāli ekonomiskās vide priekšrocības un trūkumus, lai nākotnē nodrošinātu pietiekamu sociālo aizsardzību pašnodarbinātajiem sociālā riska situācijās.

Pēdējos gados pašnodarbināto personu grāmatvedības uzskaites un aprēķināmo nodokļu problemātiskie jautājumi ir atspoguļoti dažādu autoru analītiskajās publikācijās periodiskajos izdevumos: Leibus I., Puriņa L., Faituša I., Beķere L., Muceniece D. Pašnodarbināto sociālās apdrošināšanas

problemātiku autore ir pētījusi maģistra darbā “Darba attiecību un pašnodarbinātības sociālie un tiesiskie aspekti” (2010) un Lazdiņa M. maģistra darbā “Pašnodarbināto personu sociālās apdrošināšanas problemātiskie aspekti Latvijā” (2014). Latvijā pašnodarbinātību dažādos griezumos, galvenokārt lauksaimniecībā, ir pētījusi Leibus I., kura ir izstrādājusi promocijas darbu “Individuālās uzņēmējdarbības uzskaites un nodokļu problemātiskie aspekti” (2008).

2018. gadā Valsts Darba inspekcijas pētījumā “Pašnodarbinātība Latvijā un tiesiskā regulējuma pilnveide pašnodarbināto darba apstākļu uzlabošanai” ir izpētīta pašnodarbinātības sociālā vide un tās trūkumi, kā arī izstrādāti priekšlikumi tiesiskā regulējuma pilnveidei darba tiesisko attiecību, sociālās aizsardzības un darba aizsardzības jomā, lai veicinātu darba aizsardzības prasību ievērošanu pašnodarbinātības gadījumos un padarītu efektīvāku pašnodarbinātības regulējumu.

Lietuvā pašnodarbinātības jautājumu pētīšanai ir pievērsušās *Bartkevičiene P., Pulokiene B., Slavickiene A.* Savukārt Igaunijā pašnodarbināto grāmatvedības un nodokļu uzskaites problemātiku pētījuši *Ellu S., Unt M., Soe H.* u.c.

Pētījumus par pašnodarbinātām personām Eiropā regulāri veic Eiropas Komisija, jaunākais pētījums tika veikts 2017. gadā “Pašnodarbinātības izpēte Eiropas Savienībā” (*Exploring self-employment in the European Union*). Pētījumā uzsvērts, ka jānovērš šķēršļi tiem, kas vēlas kļūt par pašnodarbinātajiem, un jāsniedz atbalsts viņu uzņēmējdarbības attīstībai, kā arī jānodrošina atbilstoša sociālā aizsardzība pašnodarbinātajiem. Akcentēta nepieciešamība turpināt pētīt dažādus pašnodarbinātības veidus, tostarp rūpīgi sekojot līdzi jaunajām tendencēm. Pētījumi par pašnodarbinātību tiek veikti regulāri. 2024. gadā Eiropas Komisija plāno publicēt pētījuma “Pašnodarbināto personu darba kvalitāte ES” (*Job quality of self-employed workers in the EU*) rezultātus. Pētījuma gaitā tiek analizēti pasākumi, kas veikti ES dalībvalstu līmenī, lai labāk aizsargātu pašnodarbinātās personas pret bezdarba, nelaimes gadījumu darbā un slimību riskiem.

Promocijas darba autore praktiski darbojas pašnodarbināto nodokļu un grāmatvedības jomā, sākot no 2008. gada, t.i., jau piecpadsmit gadus, sniedzot konsultācijas pašnodarbinātām personām, kā rezultātā autore ir identificējusi pašnodarbināto personu sociāli ekonomiskās vides problemātiku, kuru ir apstiprinājuši pētījumā iesaistītie eksperti.

Autore regulāri piedalās dažādās aktivitātēs, sniedzot konsultācijas, lasot lekcijas pašnodarbinātām personām, grāmatvežiem un finanšu ekspertiem par pašnodarbināto nodokļiem un grāmatvedību. Autore ir aktīva Latvijas Republikas grāmatvežu asociācijas biedre, kura iesaistās plānoto likumu grozījumu apspriešanā un diskusijās. Autore ir piedalījies vairākos projektos, veicot apmācības pašnodarbināto grāmatvedības un nodokļu jomā: pieaugušo

neformālās izglītības projektā “Mācības grāmatvedības un nodokļu kvalifikācijas paaugstināšanai Valsts ieņēmumu dienesta (VID) darbiniekiem” (2014) un “Virtuālās Senioru universitātes pieaugušo izglītotāju kapacitātes stiprināšana un digitalizācija” (2022). Autore ir bijusi mentore jauniešiem, kuri uzsāka uzņēmējdarbību, tai skaitā reģistrējās par pašnodarbinātām personām (Biedrības “Radām Novadam” Erasmus + projektā, 2017). Par pašnodarbināto nodokļu uzskaiti promocijas darba autore ir sagatavojusi vairākas analītiskās publikācijas profesionālajos periodiskajos izdevumos.

Tā kā kopumā pašnodarbinātības sociāli ekonomiskā vide Latvijā ir maz pētīta, autore pievērsās šīs tēmas padziļinātai izpētei, piesaistot pašnodarbināto jomas ekspertus.

Promocijas darbam ir izvirzīta **hipotēze** – izvērtējot faktoros, kas ietekmē pašnodarbinātības sociāli ekonomisko vidi Latvijā, iespējams efektīvāk veidot pasākumus un scenārijus, kas sekmē pašnodarbinātības attīstību.

Lai rastu atbildi uz promocijas darba pamata hipotēzi, papildus tiek izvirzītas saistītās hipotēzes:

H1: novēršot nodokļu un grāmatvedības uzskaites sistēmas nepilnības, tiks radīta labvēlīgāka sociāli ekonomiskā vide pašnodarbinātām personām Latvijā;

H2: pilnveidojot nodokļu un grāmatvedības uzskaites sistēmu, iespējams veicināt pašnodarbinātības attīstību Latvijā;

H3: pilnveidota nodokļu un grāmatvedības uzskaites sistēma pozitīvi ietekmē sociāli ekonomisko vidi pašnodarbinātām personām Latvijā.

Promocijas darba **pētījuma objekts** - pašnodarbinātības sociāli ekonomiskā vide, **pētījuma priekšmets** – pašnodarbināto personu tiesiskā statusa, nodokļu un grāmatvedības uzskaites, kā arī sociālās apdrošināšanas pilnveidošanas iespējas.

Promocijas darba **mērķis** - izanalizēt pašnodarbinātības sociāli ekonomisko vidi ietekmējošos faktoros, lai izstrādātu un izvērtētu scenārijus, kas veicinātu pašnodarbinātības attīstību Latvijā.

Lai sasniegtu pētījuma mērķi, tika izvirzīti šādi **darba uzdevumi**:

- 1) raksturot pašnodarbinātību kā uzņēmējdarbības veidu ekonomisko zinātņu teoriju skatījumā;
- 2) izvērtēt pašnodarbināto personu tiesisko regulējumu, noskaidrojot problemātiskos aspektus;
- 3) izpētīt pašnodarbinātības attīstības tendences Latvijā un ES dalībvalstīs;
- 4) izanalizēt pašnodarbināto personu grāmatvedības un nodokļu uzskaites kārtību un problemātiskos aspektus;
- 5) noskaidrot pašnodarbinātības sociāli ekonomiskās vides veicinošos un bremzējošos faktoros;
- 6) izstrādāt scenārijus un priekšlikumus pašnodarbinātības sociāli ekonomiskās vides pilnveidošanai.

Promocijas darba mērķa sasniegšanai un uzdevumu risināšanai lietotas šādas pētījumu metodes:

- **monogrāfiskā jeb aprakstošā metode un kontentanalīze jeb satura analīzes metode** lietota zinātnieku pētījumu rezultātu apkopošanai un analīzei, kā arī tiesiskās bāzes izpētei;
- **abstrakti - loģiskā metode** izmantota pašnodarbinātības sociāli ekonomiskās vides veicinošo un bremzējošo faktoru izpētei, priekšlikumu izstrādei;
- **analīzes un sintēzes metode** lietota pašnodarbināto personu nodokļu un grāmatvedības uzskaites analīzei;
- **PEST analīze** veikta, lai uzskatāmi sagrupētu sociāli ekonomiskos faktorus;
- **statistisko pētījumu metode un ekonometriskās metodes – Kruskala Valisa tests, hipotēžu pārbaude, Pīrsona korelācijas koeficients, prognozēšanas metode** izmantota, lai analizētu pašnodarbinātības tendences Latvijā un citās ES dalībvalstīs;
- **daudzfaktoru statistiskās analīzes metodes - faktoru analīze un klasteru analīze** lietota, lai nodefinētu faktorus un pēc tiem atrastu ES dalībvalsti, kuras pašnodarbināto nodokļu modeļi varētu izskatīt kā piemērotu Latvijai;
- **socioloģisko pētījumu metode - ekspertu aptaujas metode**, lai noskaidrotu ekspertu viedokli par pētāmo problemātiku un iezīmētu galvenās tendences pašnodarbinātībai Latvijā;
- **scenāriju metode** pielietota, lai, balstoties uz pētījumā iegūto informāciju, tiktu izveidoti pašnodarbinātības attīstības scenāriji Latvijā;
- **hierarhijas analīzes metode**, lai noskaidrotu ekspertu vērtējumu autores izstrādātajiem scenārijiem.

Pētījuma uzdevumu risināšanai izmantotas Latvijas un ārvalstu zinātnieku publikācijas starptautiskajās zinātniskajās datubāzēs (*Web of Science, Scopus, u.c.*), Latvijas Republikas likumi, Ministru kabineta noteikumi, plānošanas dokumenti, Eiropas Savienības institūciju pētījumi, Labklājības un Finanšu ministriju informatīvie ziņojumi, Centrālās statistikas pārvaldes dati, Valsts ieņēmumu dienesta dati, *Eurostat* dati un autores veiktas intervijas.

Pētījuma zinātniskā novitāte un nozīmīgums:

- 1) promocijas darbā veiktais pētījums papildina pašnodarbinātības pētījumu bāzi nacionālā un starptautiskā līmenī, apkopojot zinātniskās atziņas par pašnodarbinātību;
- 2) izstrādāts pašnodarbināto personu statistikas portrets Latvijā un ES dalībvalstīs;

- 3) izvērtēti pašnodarbinātības sociāli ekonomisko vidi ietekmējošie faktori un noskaidroti problemātiskie aspekti Latvijā;
- 4) noteikts pašnodarbināto personu nodokļu un grāmatvedības uzskaites attīstības potenciāls, izstrādāti divi iespējamie attīstības scenāriji Latvijā.

Promocijas darba **praktiskā novitāte** - izstrādātais pētījums ir iekļauts bakalaura studijuursos “Vienkāršā grāmatvedība” un “Nodokļu uzskaitē”, maģistra studiju kursā “Nodokļu plānošana”.

Darba tautsaimnieciskais nozīmīgums: pētījuma rezultātā noskaidroti galvenie pašnodarbinātības sociāli ekonomiskās vides veicinošie un bremsējošie faktori. Promocijas darbā ietvertie pētījuma rezultāti ir izmantojami LR Ekonomikas ministrijai un LR Finanšu ministrijai, pilnveidojot tiesisko bāzi pašnodarbinātām personām, kā arī politikas plānošanas dokumentu izstrādei. Rezultāti ir izmantojami nozaru attīstības plānošanā un nozaru asociācijās, praktiski ieviešot scenāriju iniciatīvas.

Aizstāvamās tēzes

- 1) Pašnodarbinātās personas definējums dažādos zinātniskajos avotos un tiesību aktos atšķiras, tomēr pašnodarbinātībai kā vienam no uzņēmējdarbības veidiem ir būtiska loma nodarbinātībā un iedzīvotāju apmierinātībā ar dzīvi.
- 2) Latvijā un ES dalībvalstīs pašnodarbinātības attīstības tendences ir līdzīgas, tomēr jāņem vērā katras dalībvalsts atšķirības.
- 3) Pašnodarbināto personu grāmatvedības un nodokļu uzskaites sistēmai Latvijā ir nepieciešama nepilnību identificēšana un sistēmas pilnveidošana.
- 4) Pašnodarbinātības sociāli ekonomiskās vides pilnveidošanai Latvijā iespējami vairāki scenāriji.

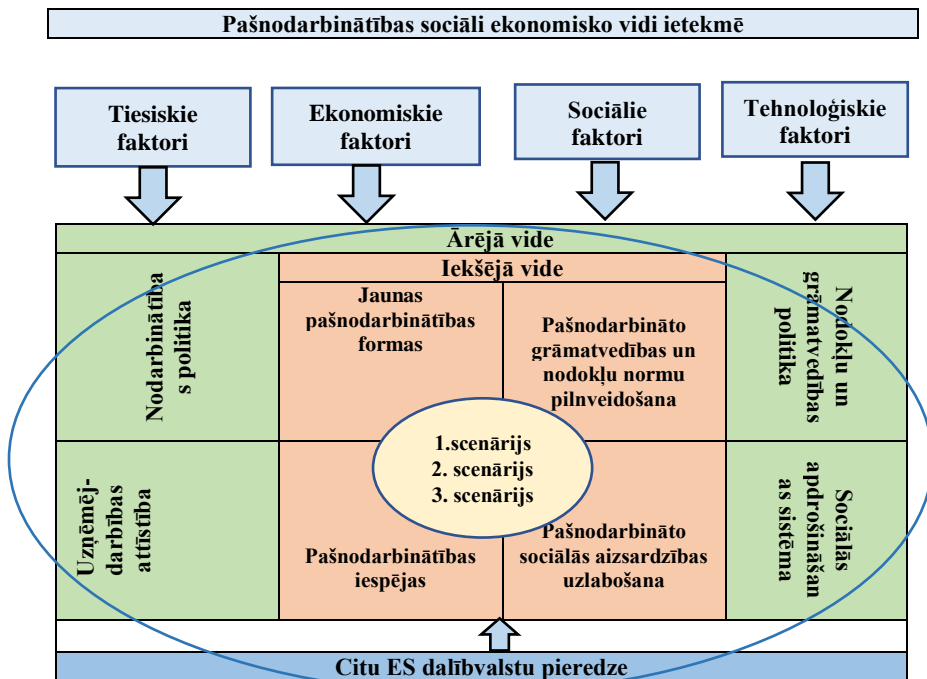
Promocijas darbā izstrādātā pētījuma iekšējās un ārējās vides teorētiskais ietvars. Pašnodarbinātības sociāli ekonomisko vidi ietekmē tiesiskie faktori, ekonomiskie faktori, sociālie faktori un tehnoloģiskie faktori, kuri tika identificēti, veicot PEST analīzi.

Pašnodarbinātības sociāli ekonomiskā vide sastāv no iekšējās un ārējās vides. Ārējo vidi veido valsts nodarbinātības politika, uzņēmējdarbības attīstība, grāmatvedības un nodokļu politika, sociālās apdrošināšanas sistēma (skat. 1. att.).

Iekšējo vidi veido jaunas pašnodarbinātības formas, pašnodarbināto grāmatvedības un nodokļu normu pilnveidošana, pašnodarbinātības iespējas un pašnodarbināto sociālās aizsardzības uzlabošana.

Lai novērtētu pašnodarbinātības ārējo un iekšējo vidi, tika veikts pašnodarbinātības teorētiskais un tiesiskais izvērtējums un izpēta citu ES dalībvalstu pieredze. Pašnodarbinātības sociāli ekonomiskās vides pilnveidošanai tika izstrādāti trīs scenāriji.

Lai novērtētu pašnodarbinātības ārējo un iekšējo vidi, tika veikts pašnodarbinātības teorētiskais un tiesiskais izvērtējums un izpētīta citu ES dalībvalstu pieredze. Pašnodarbinātības sociāli ekonomiskās vides pilnveidošanai tika izstrādāti trīs scenāriji.

Avots: autore veidots

1. att. Promocijas darbā izstrādātā pētījuma iekšējās un ārējās vides teorētiskais ietvars

Promocijas darba tēmas norobežojums - saskaņā ar darba mērķi un uzdevumiem ir pētīta pašnodarbinātība kā viens no uzņēmējdarbības veidiem, pašnodarbināto personu saimnieciskās darbības, nodokļu un grāmatvedības uzskaites problemātiskie aspekti. Pašnodarbinātās personas jeb pašnodarbinātie šī pētījuma izpratnē ir fiziskas personas, kas veic saimniecisko darbību, jeb saimnieciskās darbības veicēji (SDV), individuālie komersanti (IK), zemnieku saimniecību (ZS) un zvejnieku saimniecību (ZvS) īpašnieki un autoratlīdzības saņēmēji. Pētījuma izstrādē ierobežo termina “pašnodarbinātais” atšķirīga izpratne dažādās ES dalībvalstīs (nav vienotas terminoloģijas), kā arī atšķirības LR Centrālās statistikas pārvaldes un Valsts ieņēmumu dienesta pašnodarbināto

uzskaitē. Pētījums veikts par Latviju, kā vienu no Eiropas Savienības reģioniem, salīdzinot Latviju ar citām ES dalībvalstīm.

Pētījums veikts laika posmā no 2011. gada septembra līdz 2023. gada martam. Statistikas datu analīzei izmantoti dati no 2012. gada līdz 2022. gadam, atkarībā no datu pieejamības, atsevišķu jautājumu izpētes periods var būt īsāks. Pētījuma izstrādes laikā dati par pašnodarbinātību 2021. un 2022. gadā oficiālajā statistikā nebija pieejami.

Pētījumu atbalsta Eiropas Sociālais fonds. Autores pētījums tapa projekta darbības programmas "Izaugsme un nodarbinātība" 8.2.2. specifiskā atbalsta mērķa "Stiprināt augstākās izglītības institūciju akadēmisko personālu stratēģiskās specializācijas jomās" ietvaros.

1. PAŠNODARBINĀTĪBAS TEORĒTISKAIS UN TIESISKAIS RAKSTUROJUMS LATVIJĀ UN CITĀS ES DALĪBVALSTĪS

1. tēze. Pašnodarbinātās personas definējums dažādos zinātniskajos avotos un tiesību aktos atšķiras, tomēr pašnodarbinātībai kā vienam no uzņēmējdarbības veidiem ir būtiska loma nodarbinātībā un iedzīvotāju apmierinātībā ar dzīvi.

Nodaļas apjoms ir 28 lpp. ar 8 tabulām un 4 attēliem.

1.1. Pašnodarbinātības teorētiskais raksturojums

Pašnodarbināto personu terminoloģija Latvijā un citās ES dalībvalstīs atšķiras. **Eurostat Eiropas Savienības** darbaspēka apsekojumā **pašnodarbinātās personas** ir definētas kā "personas, kuras strādā savā uzņēmumā, profesionālajā praksē vai saimniecībā, lai gūtu peļņu, un nenodarbina citas personas" (*Eurofond, 2017*). Saskaņot vienotu pašnodarbināto personu termina lietošanu ES dalībvalstīs ierobežo vietējie apstākļi un atšķirīgais tiesiskais regulējums katrā valstī, kā arī ievērojamas izmaiņas, kuras pēdējos gados ir notikušas darba attiecībās.

Latvijas Republikas normatīvajos aktos attiecībā uz fizisko personu, kura veic saimniecisko darbību, tiek lietots termins "**saimnieciskās darbības veicējs**". Savukārt termins "**pašnodarbinātais**" tiek lietots šaurākā nozīmē tikai saistībā ar saimnieciskās darbības veicēju, individuālo komersantu, zemnieku saimniecības un zvejnieku saimniecības īpašnieku sociālo apdrošināšanu. Ikdienā par pašnodarbināto uzskata fizisku personu, kura veic VID reģistrētu saimniecisko darbību un nav reģistrējusies kā individuālais komersants.

Turpretim, ārzemju publikācijās un ES statistikas izdevumos ikvienu fiziskā persona, kura veic saimniecisko darbību, tiek saukta par pašnodarbināto.

Termina **“pašnodarbinātā persona” definīcija** dota likuma “Par reglamentētajām profesijām un profesionālās kvalifikācijas atzīšanu” 1. pantā. Pašnodarbinātā persona ir persona, kas darba ienākumus gūst patstāvīgi, neiesaistoties kā darbinieks darba tiesiskajās attiecībās ar darba devēju un neieņemot amatu, kas dod tiesības uz atlīdzību.

Pašnodarbinātā termins tiek definēts arī likuma “Par valsts sociālo apdrošināšanu” 1. panta 3. daļā, nosakot, ka pašnodarbinātais ir persona, kura gūst ienākumus kā: persona, kuras pastāvīgā dzīvesvieta ir LR un kura gūst ienākumu no intelektuālā īpašuma, un ir reģistrējies kā saimnieciskajā darbībā gūtā ienākuma nodokļa maksātāja; zvērināts notārs; zvērināts advokāts; zvērināts revidents; prakses ārsts, prakses farmaceits, prakses veterinārārsts, prakses optometrists; cita fiziskā persona, kura reģistrējies kā saimnieciskajā darbībā gūtā ienākuma nodokļa maksātāja; zemnieku vai zvejnieku saimniecības īpašnieks, kas, nebūdam darba tiesiskajās attiecībās savā saimniecībā, veic saimniecības vadību, ja tajā nav iecelts pārvaldnieks; zvērināts tiesu izpildītājs; individuālais komersants; mikrouzņēmumu nodokļa maksātājs (*Par valsts sociālo apdrošināšanu, 1997*).

Analizējot dažādus EK pētījumus, var secināt, ka gandrīz visas apsekotās ES dalībvalstis ir norādījušas, ka tās cenšas formulēt daudz efektīvāku pašnodarbinātā definīciju, lai radītu regulējumu, kas nosaka pašnodarbinātajiem sociālo nodrošinājumu, darba tiesību normās paredzētās tiesības un aizsardzību (*Eurofond, 2017*).

Zinātniskajā literatūrā nav vienota viedokļa par to, vai pašnodarbinātība ir daļa no uzņēmējdarbības, vai tā būtu jāskata atsevišķi. Eiropas Komisijas (EK) izstrādātajā attīstības stratēģijā “Eiropa 2020” (*Europe 2020 strategy*) pašnodarbinātība ir atdalīta no uzņēmējdarbības, norādot, ka abi ir vienlīdz svarīgi virzieni, kuros jāveic ilgtspējīga attīstība. EK stratēģijā tiek akcentēts, ka pašnodarbinātības un uzņēmējdarbības veicināšanai ir svarīga loma jaunu darba vietu radīšanā, darba tirgus iespēju palielināšanā bezdarbniekiem.

Līdzīgas nekonsekvences un neskaidrības ir vairākos zinātniskajos rakstos. Daži pētnieki pašnodarbinātību uzskata par elastīgu nodarbinātības veidu (*Henrekson, 2007; Millan, Congregado, Roman, 2010; Purcell, 2000*). Savukārt citi (*MCKeown, Phillips, 2014*) norāda, ka pašnodarbinātība ir bēgšana no nodarbinātības. Pašnodarbināto personu var uzskatīt par uzņēmēju, bet ne katrs pašnodarbinātais ir uzņēmējs, un ne katrs uzņēmējs ir pašnodarbinātais (*Casson, 1982*). Zinātniskajā literatūrā ir arī tāds viedoklis, ka pašnodarbinātās personas nevajag iekļaut uzņēmēju grupā. Viena no pašnodarbināto motivācijām ir aprēķināmo nodokļu un sociālās apdrošināšanas iemaksu samazināšana, ko dažkārt dēvē par “izmaksu optimizāciju”. Šajā kontekstā pašnodarbinātība ir kā

darba tirgus novirze (Cieslik, 2019; Johansson, 2005; Szaban, 2018). Daži pētnieki (Vosko, 2006; Wall, 2015; Hughes, 2006) pašnodarbinātībā ir saskatījuši negatīvas iezīmes, nosakot, ka viena no pašnodarbinātības pazīmēm ir nestabilitāte, un tā izriet no izmērāmo īpašību novērtējuma – mazāki sociālie pabalsti, augsts risks, mazi ienākumi un pastāvības trūkums.

Veicot zinātnisko avotu izpēti, autore konstatē, ka abi jēdzieni – pašnodarbinātība un uzņēmējdarbība, bieži tiek skatīti kopā (Guerra, Patuelli, 2016; Cullen, Johnson, Parboteeah, 2014), jo personai, kura uzņemas risku, ir jābūt uzņēmējdarbības prasmēm un spējām.

Autore uzskata, ka pašnodarbinātība ir viens no uzņēmējdarbības veidiem, un nošķirt to vienu no otra nav nepieciešams. Latvijā pašnodarbinātie tāpat kā citi uzņēmēji veic patstāvīgu saimniecisko darbību un var būt darba devēji, jo drīkst algot darbiniekus.

Turpmāk autore skata pašnodarbinātību uzņēmējdarbības paradigmas ietvaros, lai noteiktu kritērijus, kā definēt pašnodarbinātās personas.

Tā kā nav vienotas nostājas pašnodarbinātības definējumā, autore, veicot dažādu literatūras avotu izpēti, secina, ka ir iespējams noteikt **piecas pašnodarbināto personu pamatkategorijas**, kuras ir visbiežāk sastopamas:

- 1) pašnodarbinātās personas, kas īsteno saimniecisko darbību ar darbinieku palīdzību – **pašnodarbinātie ar darbiniekiem**;
- 2) tradicionālo “brīvo profesiju pārstāvji”, kuriem, lai īstenotu savu profesionālo darbību, ir jāatbilst noteiktām prasībām, jāievēro noteikumi un saistoši pienākumu kodeksi, kā arī nereti jānokārto pārbaudījumi, lai tos iekļautu valsts reģistros. Parasti šādi pašnodarbinātie strādā individuāli vai kopā ar citiem profesionāļiem, iespējams, nodarbinot arī ierobežotu skaitu darbinieku - **radošie pašnodarbinātie**;
- 3) amatnieki, tirgotāji un lauksaimnieki, kuri pārstāv tradicionālos pašnodarbinātības veidus. Šādi pašnodarbinātie parasti strādā kopā ar ģimenes locekļiem – **vienas personas pašnodarbinātie**;
- 4) pašnodarbinātās personas, kuras darbojas kvalificētās, taču nereglamentētās profesijās, kurus dažreiz dēvē par “jaunajiem profesionāļiem” - **inovatīvie pašnodarbinātie**;
- 5) pašnodarbinātās personas nekvalificētās profesijās, kuras īsteno saimniecisko darbību bez darbinieku palīdzības, taču dažreiz izmanto ģimenes locekļu palīdzību – **ārštata pašnodarbinātie**.

Veicot ekonomisko teoriju izpēti par uzņēmējdarbību, autore ir identificējusi un apkopojusi uzņēmēju pazīmes iepriekš definētām pašnodarbināto personu grupām. 1. tabulā apkopotā informācija apstiprina autores viedokli, ka pašnodarbinātība ir viens no uzņēmējdarbības veidiem.

Daži autori to uztver kā uzņēmējdarbības veidu, citi - kā algota darbaspēka veidu, kas sastopams mūsdienu darba tirgū. Tāpēc autore ir izvēlējusies

konkrētas uzņēmēju pazīmes, kas dominē uzņēmējdarbības vidē un apkopojusi autoru viedokļus, kas šīs pazīmes saskata pašnodarbināto personu vidū. 1. tabulā apkopotas uzņēmēju pazīmes, kuras pilnībā atbilst (+), daļēji atbilst (-/+) vai neatbilst (-) iepriekš pēc dažādu autoru pētījumiem definētajām pašnodarbināto grupām.

Piemēram, uzņēmēju pazīme – nebaidās riskēt un uzdrīkstēties, ir saskatīta visās piecās pašnodarbināto personu grupās. No visām pašnodarbināto personu grupām tikai pašnodarbinātajiem ar darbiniekiem un inovatīvajiem pašnodarbinātajiem ir novērojama uzņēmēju pazīme - kapitāla ieguldīšana.

1. tabula

Uzņēmēju pazīmes, kuras ir raksturīgas pašnodarbināto personu grupām

Uzņēmēju pazīmes	Autori	Pašnodarbināto personu grupas				
		pašnodarbinātie ar darbiniekiem	radošie pašnodarbinātie	vienas personas pašnodarbinātie	inovatīvie pašnodarbinātie	ārštata pašnodarbinātie
Nebaidās riskēt un uzdrīkstēties	Casson, 2003 Baumol, 1990 Simon, Houghton 2002	+	+	+	+	+
Radošs un inovatīvs	Schumpeter, 1949 Baumol, 1990 Sauka, 2008	-/+	+	-/+	+	-
Zinošs par ekonomiskajiem procesiem	Propstmeier, 2011	-/+	-/+	-/+	+	-/+
Prot vadīt un organizēt	Veblen, 1999 Baumol, 1990 Shane, 2003	-/+	-	+	+	+
Pacietīgs un neatlaidīgs	Simon, Houghton, 2002 Blankenship, 2017	-	-/+	-/+	+	-
Iegulda kapitālu	Seijs, 1830	+	-	-	+	-
Modrs	Shane, 2003 Kizner, 1973	+	-/+	-/+	+	-/+
Motivēts	Block, Sandner, 2009 Williams, Williams 2011	+	+	+	+	-/+

Avots: autores pētījums

Veicot dažādu avotu izpēti un analīzi Latvijā un ES, autore piedāvā pašnodarbinātību atzīt kā vienu no uzņēmējdarbības veidiem un noteikt šādu pašnodarbinātas personas definīciju: **pašnodarbinātā persona ir persona, kas darba ienākumus gūst patstāvīgi, neiesaistoties kā darbinieks darba tiesiskajās attiecībās un neieņemot amatu, kas dod tiesības uz atlīdzību.** Autore iesaka turpmāk šo terminu lietot šādā kontekstā, iestrādājot to arī nodokļu normatīvajos aktos, nevis sasaistīt terminu tikai ar sociālās apdrošināšanas iemaksām. Pašnodarbinātām personām piemīt uzņēmēju spējas (motivētas, radošas, neatlaidīgas u.c.), kas veicina pašnodarbinātas personas apmierinātību ar dzīvi. Zinātniskajā literatūrā ir sastopami pētījumi par pašnodarbināto personu apmierinātību ar dzīvi. Izmantojot Eiroparometra 2008.–2012. gada datus par daudzām Eiropas valstīm, *Hessela* un līdzautoru pētījums apstiprina, ka **pašnodarbinātie ir vairāk apmierināti ar savu dzīvi nekā algotie darbinieki.** Lielāka apmierinātību ar dzīvi tiek konstatēta arī tad, ja pašnodarbinātos un algotos darbiniekus salīdzina līdzīgās profesijās un ar līdzīgām prasmēm (*Hessels et al, 2018*).

Litsardopoulos un *Saridakis* savā pētījumā izmanto indivīdu nodarbinātības statusa vēsturi Lielbritānijā, lai pārbaudītu, kā uzkrātā pašnodarbinātības pieredze ietekmē apmierinātību ar darbu, apmierinātību ar atpūtu un apmierinātību ar ienākumiem. Pētījumā konstatēts, ka tie, kuriem iepriekšēja darba pieredze ir tikai kā **pašnodarbinātajam, liecina par augstāku apmierinātības līmeni ar darbu nekā tie, kuriem ir tikai algota darba pieredze.** Tomēr visvairāk apmierinātas ir personas ar jauktu darba pieredzes profilu (*Litsardopoulos, Saridakis, 2023*).

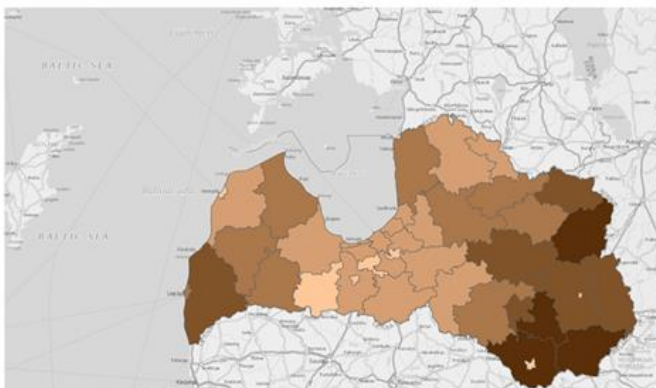
Zviedru autors *Andersson* (2008) savā pētījumā izmantoja sešus labklājības rādītājus: apmierinātība ar darbu, apmierinātība ar dzīvi, vai darbs ir saspringts, vai darbs ir garīgi noslogots, vai ir garīgās veselības problēmas un slikta vispārējā veselība. Dati tika ņemti no Zviedrijas dzīves līmeņa apsekojuma par 2 gadiem - 1991. un 2000. gadā. Autors savā pētījumā atrod **pozitīvu korelāciju starp pašnodarbinātību un apmierinātību ar dzīvi.**

Pašnodarbinātība ir kā risinājums atsevišķām sociālajām grupām, kurām ir grūtības atrast darbu un integrēties darba tirgū, piemēram, **cilvēkiem ar invaliditāti.** Šo apgalvojumu pierāda *Pagan* (2009), izpētot pašnodarbinātību starp cilvēkiem ar invaliditāti 13 ES dalībvalstīs laika posmā no 1995. līdz 2001. gadam, un, atklājot, ka cilvēki ar invaliditāti biežāk bija pašnodarbinātie nekā cilvēki bez invaliditātes. Pašnodarbinātība nodrošina elastību un labāku pielāgošanos invaliditātes statusam un darba dzīvei. Turklāt pašnodarbināto invalīdu apmierinātības līmenis ar darbu, darba veidu un darba apstākļiem ir augstāks nekā invalīdu, kuri ir algotie darbi. Autors norāda, ka politikas veidotājiem ir jāveicina pašnodarbinātība, lai paaugstinātu cilvēku ar invaliditāti labklājības un nodarbinātības līmeni.

Latvijā nav atrodami pētījumi par pašnodarbināto personu īpatsvaru nodarbināto vidū ar invaliditāti, bet pašnodarbināto personu loma nodarbinātībā ir būtiska, lai gan ir ievērojamas atšķirības starp administratīvajām teritorijām (skat. 2. att.).

2021. gadā Latvijā pašnodarbināto personu īpatsvars nodarbināto vidū bija 12.23%. Rādītājs svārstās atkarībā no administratīvās teritorijas - no 5.7% Olaines novadā līdz 19.2% Preiļu novadā.

Vislielākais pašnodarbināto īpatsvars nodarbināto vidū ir novērojams Latgales reģionā: Preiļu novadā (19.2%), Krāslavas (18.4%) un Balvu novadā (18.4%). Kurzemes reģionā - Dienvidkurzemes novadā (13.3%), Kuldīgas novadā (12.3%).

Avots: autores veidots pēc CSP datiem, 2022

2. att. Pašnodarbināto personu īpatsvars nodarbināto vidū Latvijas administratīvajās teritorijās 2021. gadā, %

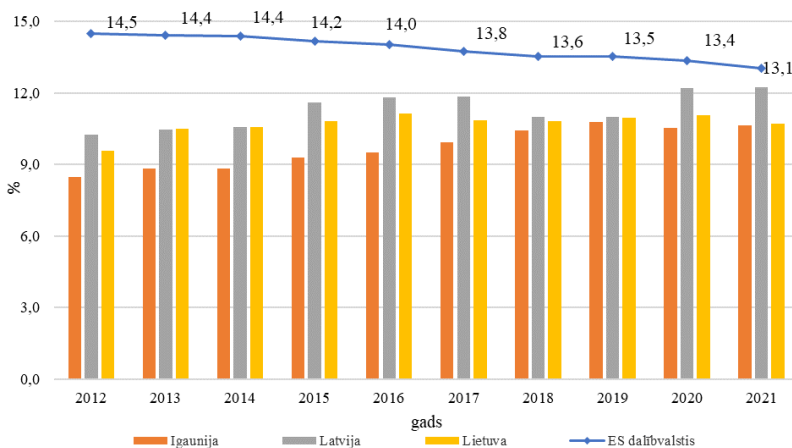
Piemēram, 2021. gadā Preiļu novadā 41.0%, Balvu novadā 45.7% no kopējā reģistrētā uzņēmumu skaita ir zemnieku saimniecības. Tās pārsvarā ir nelielas saimniecības, kuras vada paši īpašnieki, un atbilstoši normatīvajam regulējumam ir pašnodarbinātas personas.

Salīdzinot Baltijas valstis, visvairāk pašnodarbināto personu bija Lietuvā - 2021. gadā ir reģistrētas 140 tūkst. pašnodarbinātās personas, savukārt Latvijā – aptuveni 100 tūkst., bet Igaunijā - 65 tūkst. Savukārt vislielākais pašnodarbināto personu īpatsvars nodarbināto vidū Baltijas valstīs ir Latvijā (skat. 3. att.).

Turklāt desmit gadu laikā īpatsvars ir palielinājies par 1.9 procentpunktu (pp), t.i., no 10.3% 2012. gadā līdz 12.2% 2021. gadā, lai gan ES dalībvalstīs

vidēji tas ir samazinājies no 14.5% 2012. gadā līdz 13.1% 2021. gadā, tomēr tas joprojām ir lielāks nekā Latvijā un pārējās Baltijas valstīs.

2021. gadā Lietuvā un Igaunijā rādītāji bija līdzīgi, attiecīgi 10.72% un 10.63%. Līdz 2021. gadam Lietuvas pašnodarbināto personu īpatsvars no nodarbinātajiem bija lielāks un tuvāks Latvijas rādītājiem. Pēc *Remeikiene, Gaspareniene (2015)* pētījuma Latvijas un Lietuvas pašnodarbinātībai ir gan kopīgas, gan atšķirīgas iezīmes. Pētījumā secināts, ka abās valstīs pašnodarbinātie uzsāk savu darbību, jo pieaug pieprasījums pēc dažādiem pakalpojumiem. Pašnodarbināto personu statistikas rādītāji ir līdzīgi, jo abu valstu ekonomiskā un politiskā situācija, kā arī nodokļu un administratīvais slogs pašnodarbinātām personām ir līdzīgs.

Avots: autore veidots pēc Eurostat datiem, 2022

3. att. Pašnodarbināto personu īpatsvars nodarbināto vidū Baltijas valstīs un ES dalībvalstīs vidēji 2012.-2021. gadā, 15-64 gadi, %

Pēc autores domām tas varētu būt izskaidrojams ar to, ka nodarbinātība lauksaimniecībā ES dalībvalstīs samazinās un attīstītās valstīs iedzīvotāji mazāk vēlas iesaistīties pašnodarbinātībā, bet vairāk vēlas strādāt algotu darbu.

1.2. Pašnodarbinātības tiesiskais regulējums Latvijā

Latvijā ir izstrādāti vairāki politikas plānošanas dokumenti, no kuriem trīs attiecas uz pašnodarbinātām personām: “Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģija līdz 2030. gadam”, “Latvijas Nacionālais attīstības plāns 2021.–2027. gadam”

un “Sociālās aizsardzības un darba tirgus politikas pamatnostādnes 2021.–2027. gadam”.

Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģija līdz 2030. gadam nosaka, ka viens no iespējamiem risinājumiem - nodarbinātības programmas darbaspēka līdzdalības palielināšanai ir pašnodarbinātības iespēju attīstīšana, kas ietver mikrofinansēšanas sistēmas izveidi un izglītības programmas izveidi individu ekonomiskās aktivitātes veicināšanai.

Latvijas Nacionālais attīstības plāns 2021.–2027. gadam izvirza vairākas prioritātes, viena no tām ir “Zināšanas un prasmes personības un valsts izaugsmei”. Atbilstoši tai ir jāpaaugstina izglītības līmenis un jāattīsta dažādas prasmes, jo jauniešu pašnodarbinātība ir nepietiekoša. 2021. gadā ES dalībvalstīs vidēji 2.3% jauniešu vecumā no 15 līdz 24 gadiem bija pašnodarbinātie. Nacionālajā plānā ir atzīmēta nepietiekama darba tirgus dalībnieku iesaiste sociālās apdrošināšanas sistēmā.

Politikas plānošanas dokumentā Sociālās aizsardzības un darba tirgus politikas pamatnostādnes 2021.–2027. gadam **ir noteikts mērķis - sekmēt iedzīvotāju sociālo iekļaušanu, mazinot ienākumu nevienlīdzību un nabadzību, attīstot pieejamu un individuālajām vajadzībām atbilstošu sociālo pakalpojumu un juridiskā atbalsta sistēmu, kā arī veicinot augstu nodarbinātības līmeni** kvalitatīvā darba vidē.

Pašnodarbinātības normatīvais regulējums Latvijā ir ļoti plašs, jo par pašnodarbinātajiem var būt ļoti dažādi subjekti – gan fiziskas personas, kas ir komersanti, gan arī tādas, kas nav komersanti, kā arī zemnieku un zvejnieku saimniecību īpašnieki.

Komerclikums nosaka piecus komersantu veidus. Viens no tiem ir individuālais komersants, kurš ir pašnodarbināta persona. Pārējie pašnodarbinātie – zemnieku un zvejnieku saimniecības īpašnieks, saimnieciskās darbības veicējs un autoratlīdzības saņēmējs nav komersanti.

Zemnieku vai zvejnieku saimniecību darbību regulē likums “Par individuālo (ģimenes) uzņēmumu, zemnieku vai zvejnieku saimniecību”. Savukārt fiziskas personas, kura nav reģistrēta Komercreģistrā kā komersants, ieskaitot arī autoratlīdzības saņēmēju, saimniecisko darbību galvenokārt regulē nodokļu normatīvie akti: likums “Par nodokļiem un nodevām” un citi nodokļu likumi un attiecīgi MK noteikumi.

Pašnodarbināto personu grāmatvedības uzskaites tiesību akti regulē vispārīgus grāmatvedības principus, tiesības, pienākumus, grāmatvedības un finanšu pārskata prasības.

Saskaņā ar nodokļu normatīvo regulējumu pašnodarbinātās personas var izvēlēties vienu no trim nodokļu maksāšanas režīmiem un katram nodokļu maksāšanas režīmam ir atbilstoši likumi un pakārtotie MK noteikumi, kuri regulē nodokļu aprēķināšanas un uzskaites kārtību. Katram nodokļu maksāšanas

režīmam ir atšķirīgi aprēķini un nosacījumi pašnodarbināto sociālajai aizsardzībai. Tāpēc pašnodarbināto sociālās apdrošināšanas iemaksu tiesiskais ietvars ir skatīts atsevišķi.

1.3. Pašnodarbinātības tiesiskais regulējums un viltus pašnodarbinātība ES dalībvalstīs

ES pašnodarbinātību regulē 7. jūlija direktīva 2010/41/ES, kas nosaka to, kā piemērot vienlīdzīgas attieksmes principu vīriešiem un sievietēm, kas darbojas pašnodarbinātas personas statusā.

Lietuvā termins “pašnodarbinātība” (*Savarankiškas darbas*) ir lietots tiesību aktos par sociālo apdrošināšanu, nosakot, ka pašnodarbinātas personas ir: individuālu uzņēmumu īpašnieki; mazo sabiedrību biedri, pilnsabiedrību un komandītsabiedrību partneri; personas, kuras nodarbojas ar individuālu darbību, kā noteikts likumā “Par iedzīvotāju ienākuma nodokli” (advokāti, juristu palīgi, notāri, tiesu izpildītāji, personas, kurām ir uzņēmējdarbības apliecības, un citas personas); fiziskas personas, kas nodarbojas ar individuālu lauksaimniecisko darbību, kuru lauku saimniecības vai zemnieku saimniecības ekonomiskais lielums ir vienāds vai pārsniedz četras ekonomiskā lieluma vienības; sociālo ģimeņu locekļi, kā noteikts Sociālo ģimeņu likumā (*Republic of Lithuania law ..., 1991*).

Igaunijā pašnodarbinātā persona ir persona, kura veic profesionālo darbību (ieskaitot notāru, tiesu izpildītāju un ārštata radošo darbu personu), lai iegūtu ienākumus no preču ražošanas, pārdošanas vai piegādes starpniecības, pakalpojumu sniegšanas vai citas darbības, tostarp radošās vai zinātniskās darbības (*Personal income tax..., 2022*).

Veicot pašnodarbināto izpēti ES dalībvalstīs, autore secina, ka visās ES dalībvalstīs, tai skaitā arī Latvijā, notiek nodokļu optimizācija, un viens no veidiem ir darba attiecību aizvietošana, slēdzot nevis darba līgumus, bet sadarbības līgumus ar pašnodarbinātām personām, tādējādi samazinot nodokļus. Šādu nodokļu samazināšanas mehānismu dēvē par **viltus pašnodarbinātību**.

Gan Latvijā, gan citās ES dalībvalstīs ir izstrādāti kritēriji, balstoties uz kuriem, nodokļu administrācijas vērtē starp pakalpojumu pasūtītāju un pakalpojumu izpildītāju pastāvošās tiesiskās attiecības. Ņemot vērā šos kritērijus, tiek izdarīti secinājumi par to, vai pašnodarbinātais faktiski nav kļuvis par darba ņēmēju.

Latvijā persona var tikt uzskatīta par darba ņēmēju, ja izpildās vismaz viens no kritērijiem, kas ir noteikts likuma “Par iedzīvotāju ienākuma nodokli” 8. pantā. Pēc autores domām šie kritēriji ir būtiski, tomēr praksē tie ne vienmēr ir viennozīmīgi piemērojami. Piemēram, pasūtot liela apjoma pakalpojumu pašnodarbinātajai personai, pasūtītājs noteikti vēlēšies īstenot stingru kontroli

pār tā izpildi, un teorētiski izpildīsies viens no kritērijiem – darbība notiks citas personas vadībā vai kontrolē. Taču tas nenozīmē, ka šāds pakalpojuma sniedzējs ir jāpieņem darbā kā darba ņēmējs. Līdzīgi ir tad, ja, pasūtot pakalpojumu pašnodarbinātajai personai, pasūtītājs noteiks kontaktpersonu, kas būs atbildīga par sadarbību un pakalpojuma sniegšanas procesa kontroli. Šajos gadījumos, neskatoties uz kritēriju izpildi, pastāvošo attiecību būtība nemainās. Tādēļ to nevar uzskatīt par viltus pašnodarbinātību – tas būtu pārāk plašs likuma normu traktējums, neņemot vērā to, kāda ir reālā uzņēmējdarbības prakse.

2. tabula

Pašnodarbināto personu un darba ņēmēju nodokļu salīdzinājums Latvijā 2023. gadā

Pašnodarbinātā persona		Darba ņēmējs	
Pašnodarbinātā ienākums	620 EUR	Darba ņēmēja bruto darba alga	620 EUR
Pašnodarbinātā VSAOI 31.07%	192.63 EUR	Darba ņēmēja VSAOI 10.50%	65.10 EUR
Pašnodarbinātā VSAOI 10%	0 EUR	Darba devēja VSAOI 23.59%	146.26 EUR
VSAOI kopā	192.63 EUR	VSAOI kopā	211.36 EUR
IIN 20% no apliekamā ienākuma	85.47 EUR	IIN 20% no apliekamā ienākuma	110.98 EUR
Riska nodeva	0 EUR	Riska nodeva	0.36 EUR
Neto ienākums	341.90 EUR	Neto ienākums	443.92 EUR
Ienākuma izmaksātāja izmaksas	620 EUR	Darba devēja izmaksas	766.62 EUR
Nav jāapmaksā slimības laiks (A lapa)		Jāapmaksā slimības laika pirmās 9 dienas (A lapa)	
Nav jāapmaksā atvaļinājums		Jāpiešķir un jāapmaksā atvaļinājums	

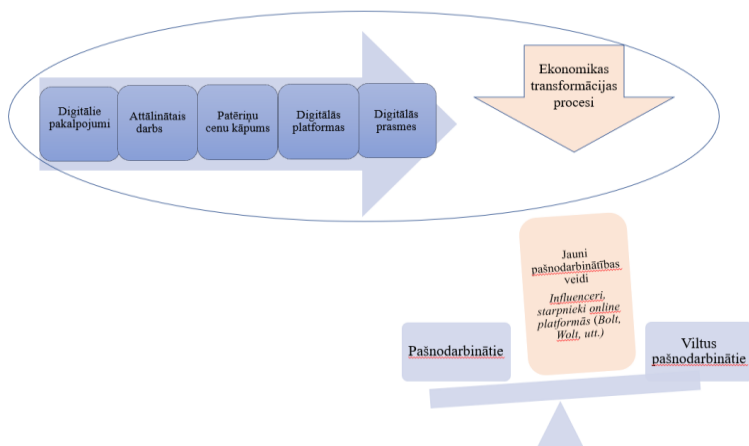
Avots: autores veidots

Visbiežāk viltus pašnodarbinātībai ir viens mērķis - finansiālais izdevīgums darba devējam. Darba devējam ir izdevīgi nodarbināt darba ņēmēju kā pašnodarbināto, jo nav jāievēro darba likuma normas - noteikts darba laiks; nav jāpiemaksā par darbu brīvdienās, svētku dienās, naktīs; nav jāpiemaksā par virsstundu darbu; nav jāpiešķir un jāapmaksā atvaļinājums; nav jāizmaksā atlaišanas pabalsts; nav jāapmaksā slimības nauda; attiecībā uz pašnodarbināto darba devējam ir mazāks nodokļu slogs; darba devējam nav jānodrošina pašnodarbinātais ar individuālajiem aizsardzības līdzekļiem; nav jāveic

instruktāžas; nav jāapmaksā obligātās veselības pārbaudes; nav jāveic riska novērtējums attiecībā uz pašnodarbinātajiem.

2. tabulā ir pašnodarbināto personu un darba ņēmēju nodokļu aprēķinu salīdzinājums, kurā uzskatāmi parādīts, ka, slēdzot sadarbības līgumu ar pašnodarbināto personu par 620 eiro, pasūtītāja izmaksas ir 620 eiro, un nodokļu nomaksas pienākums ir pašnodarbinātai personai. Savukārt, slēdzot darba līgumu par bruto algu 620 eiro, darba devēja izmaksas ir 766.62 eiro, kas vēl var pieaugt sakarā ar slimības lapas un atvaļinājuma apmaksu. Darba attiecību gadījumā neto summa ir lielāka, jo darba ņēmēja neto ienākums ir 443.92 eiro jeb par 102.02 eiro lielāks, turklāt nodokļus aprēķina un maksā darba devējs.

Sakarā ar ekonomikas transformācijas procesiem (digitālie pakalpojumi, digitālās platformas, attālinātais darbs u.tml.) izmainās pašnodarbināto personu nodarbinātības veidi. Pašnodarbinātās personas vairs nevar iedalīt divās kategorijās: pašnodarbinātās personas, kas pēc būtības ir neatkarīgi darba devēji vai pakalpojumu sniedzēji, un viltus pašnodarbinātās personas, kuras neatbilst pašnodarbinātības būtībai. Iezīmējas jaunas kategorijas, kurām ir nepieciešams tiesiskais definējums un ietvars.

Avots: autores veidots

4. att. **Ekonomikas transformācijas ietekme uz jaunu pašnodarbinātības veidu rašanos**

Ekonomiskie procesi Eiropā veicina pieprasījumu pēc neatkarīgiem profesionāliem darbiniekiem (*Wright, 1997*), kas ir funkcionāli jaunizveidotām ekonomikas nozarēm, piemēram, starpniecībai, finanšu darbībām, konsultācijām un informācijas apmaiņai. Jaunākie pētījumi atklāj saikni starp neatkarīgiem darba ņēmējiem un jaunajām ekonomikām, tostarp platformu ekonomiku

(*Drahokoupil, Fabo, 2016*), sadarbības ekonomiku (*Eiropas Komisija, 2016*) un gabaldarba ekonomiku (*gig economy*) (*McKinsey, 2016*).

Ekonomikas transformācijas procesi ietekmē pašnodarbinātības attīstību un veicina jaunu veidu rašanos. Tā rezultātā veidojas jauni pašnodarbinātības veidi, kuriem nav izstrādāts tiesiskais ietvars. Nav vairs tikai pašnodarbinātie lauksaimnieki, pakalpojumu sniedzēji un mājražotāji, bet iezīmējas jaunas pašnodarbināto formas – *influenceri*, starpnieki digitālās platformās, *Wolt*, *Bolt*, *ebay* u.tml. Šo jauno pašnodarbinātības veidu attīstību veicina digitālās prasmes, digitālās platformas, *COVID 19* aktualizētais attālinātais darbs, patēriņu cenu kāpums, kas veicina mazāk izmantot biroju telpas un pāriet uz attālināto nodarbinātības formu.

2. PAŠNODARBINĀTĪBAS TENDENCES LATVIJĀ UN CITĀS ES DALĪBVALSTĪS

2. tēze. Latvijā un ES dalībvalstīs pašnodarbinātības attīstības tendences ir līdzīgas, tomēr jāņem vērā katras dalībvalsts atšķirības.

Nodaļas apjoms ir 20 lpp. ar 11 tabulām un 12 attēliem.

2.1. Pašnodarbinātības tendences Latvijā

Statistikas dati par pašnodarbinātām personām dažādās datu bāzēs (VID, CSP, Uzņēmumu reģistrs un *Eurostat*) ļoti atšķiras un tādējādi savstarpēji nav salīdzināmi. Izmantojot dažādas datubāzes (VID, CSP, Uzņēmumu reģistrs un *Eurostat*), nākas secināt, ka katrā datubāzē pašnodarbināta persona tiek definēta un skatīta no cita skatupunkta.

No pašnodarbināto veidiem (SDV, IK, ZS, ZvS) populārākais ir SDV. Vislielākais pašnodarbināto personu skaits un īpatsvars (17.1 tūkst. jeb 2.9% no iedzīvotājiem) ir Rīgas reģionā, kas ir izskaidrojams ar to, ka šajā reģionā ir visvairāk iedzīvotāju (2020. gadā 993 732 jeb 52% no Latvijas iedzīvotājiem) un Rīgas reģionā ir pieejamāka infrastruktūra dažādu pakalpojumu sniegšanai (digitālie risinājumi, starpniecību risinājumi – *Wolt*, *Bolt* u.tml.). Starp pārējiem Latvijas reģioniem visvairāk saimniecisko darbības veicēju ir Kurzemes reģionā (2020. gadā 8 908 jeb 0.5% no Latvijas iedzīvotājiem) un Latgales reģionā (2020. gadā 8 645 jeb 0.45% no Latvijas iedzīvotājiem), kur pašnodarbinātās personas galvenokārt ir nodarbinātas lauksaimniecībā. Vismazākais saimniecisko darbības veicēju skaits ir Zemgales reģionā (2020. gadā 6 324 jeb 0.32% no Latvijas iedzīvotājiem).

Pašnodarbināto personu īpatsvars nodarbināto skaitā vislielākais ir Vidzemes un Kurzemes reģionā, attiecīgi 3.9% un 3.7% 2020. gadā. Vidzemes reģionā ir novērojams būtisks pašnodarbināto personu īpatsvara samazinājums par 12% no 2016. līdz 2020. gadam. Tas liecina par izmaiņām jomās, kuras pārstāv pašnodarbinātās personas - samazinās nodarbinātie lauksaimniecībā, bet palielinās pakalpojumu nozarēs. Šo pieņēmumu apstiprina CSP dati par pašnodarbināto personu sadalījumu pa sektoriem.

Piecu gadu laikā pašnodarbināto personu skaits "Lauksaimniecības, mežsaimniecības un zivsaimniecības sektorā (A)" samazinās. 2021. gadā, salīdzinot ar 2017. gadu, tas samazinājies vidēji par 8.3%. Šī tendence tiek novērota arī citās ES dalībvalstīs. Tas saistīts ar kopējās nodarbinātības lauksaimniecībā samazināšanos, globalizācijas procesiem Latvijā un ES, kas veicina iedzīvotāju migrāciju uz pilsētām.

Saskaņā ar CSP datiem Latvijā visvairāk pašnodarbināto personu ir profesijā "Vadītāji". 2021. gadā tie ir 33.6 tūkst. no 111.6 tūkst. jeb 30.1% no visiem pašnodarbinātajiem. Šīs profesiju grupas nodarbinātie nosaka uzņēmuma politiku, darbības kārtību un regulējumu, plāno, vada un koordinē uzņēmuma vai tā struktūrvienību darbību un pasākumus. Pamatgrupu "Vadītāji" iedala četrās apakšgrupās. Ņemot vērā sadalījumu apakšgrupās, var izdarīt secinājumu, ka pašnodarbinātās personas galvenokārt pārstāv mazu uzņēmumu vadītājus ražošanā, t.sk. lauksaimniecībā un specializēto pakalpojumu jomā, viesmīlības, ēdināšanas, tirdzniecības un citu pakalpojumu jomās.

No visiem pašnodarbinātajiem 17.7% pašnodarbināto personu pārstāv profesiju grupu "Kvalificēti lauksaimniecības, mežsaimniecības un zivsaimniecības darbinieki", 2021. gadā tie ir 19.8 tūkst. Šajā grupā ietilpst nodarbinātie, kuri audzē lauksaimniecības kultūras, novāc ražu, ražo lopkopības produkciju, audzē, apsargā un izmanto mežu, audzē un zvejo zivis, medī dzīvniekus. Šī ir viena no profesiju grupām, kurā vērojams pašnodarbināto personu skaita samazinājums, 2017. gadā tie bija 21.8 tūkst., bet 2021. gadā 19.8 tūkst., kas ir par 9.2% mazāk.

Pēdējo gados Latvijā vērojamas jaunas tendences - samazinās pašnodarbināto personu skaits lauksaimniecībā, bet pieaug pašnodarbināto personu skaits pakalpojumu sektorā, kur ir nepieciešamas atbilstošas zināšanas un prasmes, tādējādi pieaug pašnodarbināto personu skaits ar augstāko izglītību. Vairāk nekā trešā daļa pašnodarbināto personu Latvijā ir ar augstāko izglītību, turklāt viņu īpatsvars palielinās – 2017. gadā tie bija 39.8 tūkst. jeb 35.2%, bet 2021. gadā tie bija 48.2 tūkst. jeb jau 43.2%. Būtisks pašnodarbināto personu ar augstāko izglītību īpatsvara pieaugums Latvijā ir 2020. gadā, t.i., par 22% salīdzinājumā ar 2017. gadu. Aptuveni tikai 7% no visiem pašnodarbinātajiem ir pamatizglītība. Piecu gadu laikā ir novērojama tendence, ka pašnodarbināto personu skaits ar vispārējo vidējo izglītību samazinās (2017. gadā - 27.5 tūkst.

2021. gadā - 19.5 tūkst.), savukārt pašnodarbināto personu skaits ar augstāko izglītību pieaug. Šī tendence ir novērojama arī citās ES dalībvalstīs.

Pašnodarbinātību bieži izvēlas, jo tajā var ievērot elastīgu darba laiku, var organizēt darbu pastāvīgi, var apvienot pašnodarbinātību ar citu nodarbošanos. Salīdzinot nostrādāto stundu skaitu, pašnodarbinātās personas strādā mazāk par darba ņēmējiem. Viens no iemesliem, kādēļ sievietes izvēlas kļūt par pašnodarbinātām personām, ir elastīgs darba laiks un iespēja savienot pašnodarbinātību ar ģimenes dzīvi (*Dawid, 2014, Carrasco, 2012*). Pašnodarbinātās sievietes strādā vidēji par 4 stundām mazāk nekā sievietes darba attiecībās. Vīriešiem šī atšķirība ir mazāka – vīrieši kā pašnodarbinātie strādā vidēji par vienu stundu mazāk nekā vīrieši darba ņēmēji.

Pašnodarbināto personu dzimumu atšķirības novērojamas ne tikai nostrādāto stundu skaitā un saimnieciskās darbības sektorā, bet arī vecuma grupās. Latvijā lielākais pašnodarbināto personu skaits ir vecuma grupā 45-54 gadi, kas ir 30% no visiem pašnodarbinātajiem, un tas ir novērojams gan sievietēm, gan vīriešiem.

Piecu gadu laikā redzama tendence, ka pašnodarbināto vīriešu skaits pieaug vecuma grupā 55-64 gadi un 65-74 gadi, turklāt vecuma grupā 65-74 gadi piecu gadu laikā vērojams pieaugums par 62%. Savukārt pašnodarbināto sieviešu skaits pieaug vecuma grupā 25-34 gadi un 35-44 gadi. Tas liecina, ka vīrieši, nonākot pensionēšanās vecumā, turpina darboties un gūt papildu ienākumus pensijai, bet sievietes arvien biežāk izvēlas pašnodarbinātību, lai labāk spētu apvienot bērnu audzināšanai nepieciešamo laiku un profesionālu nodarbošanos.

2.2. Pašnodarbinātības tendences Baltijas valstīs un citās ES dalībvalstīs

Eurostat dati parāda, ka 2021. gadā ES-27 dalībvalstīs bija reģistrēti 25.2 miljoni pašnodarbināto personu, kas ir 13.1% no visiem nodarbinātajiem ES-27 dalībvalstīs (192.9 miljoni).

No 2012. gada līdz 2019. gadam pašnodarbināto personu vidējais skaits ES-28 dalībvalstīs bija 30.5 miljoni, savukārt ES-27 dalībvalstīs no 2020. gada līdz 2021. gadam - 25.5 miljoni. Kopš 2017. gada pašnodarbināto personu īpatsvaram no nodarbinātajiem ir tendence samazināties.

2021. gadā vislielākais pašnodarbināto personu īpatsvars nodarbināto vidū ES dalībvalstīs bija Grieķijā (27.8%), Itālijā (19.6%) un Polijā (18.1%). Savukārt vismazākais īpatsvars ir Dānijā (7.7%), Vācijā (7.6%) un Luksemburgā (8.3%). Šī tendence saglabājas jau vairākus gadus. Veicot pētījumu par Dānijas nodokļu sistēmu, nākas secināt, ka Dānija ir viena no ekonomiski attīstītākajām ES dalībvalstīm, un valsts iedzīvotāji, dzīvojot labklājīgā vidē, nevēlas uzņemt riskus un atbildību, un labāk izvēlas darba attiecības nevis pašnodarbinātību.

Visās ES-27 dalībvalstīs pašnodarbināto vīriešu skaits ir lielāks nekā pašnodarbināto sieviešu skaits. Izteikti lielāks vīriešu īpatsvars pašnodarbināto

personu vidū ir Maltā (77.1%), Rumānijā (76.6%) un Slovākijā (73.3%). Vismazākais vīriešu īpatsvars pašnodarbināto vidū ir Luksemburgā (58.6%), Latvijā (60.3%) un Portugālē (60.5%). Šajās trijās valstīs atšķirības pēc dzimuma ir vismazākās.

ES-27 dalībvalstīs kopumā pašnodarbināto sieviešu skaits ir divas reizes mazāks nekā vīriešu skaits. 2021. gadā salīdzinājumā ar 2012. gadu sieviešu skaits pašnodarbinātībā samazinājās par 1.8%, bet vīriešu skaits par 8.5%, bet kopumā pašnodarbināto personu skaits no 2012. gada līdz 2021. gadam saruka par 6.3%.

Nākas secināt, ka iemesli izvēlei būt par pašnodarbināto personu, atšķiras salīdzinājumā pa dzimumiem. Sievietes visbiežāk izvēlas pašnodarbinātību, jo to var apvienot ar ģimenes dzīvi (*Dawid, 2014, Carrasco, 2012*), ir elastīgs darba laiks, savu darba vidi var iekārtot tā, kā pašas vēlas. Savukārt vīrieši kļūst par pašnodarbinātām personām galvenokārt, jo var nopelnīt vairāk un var realizēt savas zināšanas un spējas pēc saviem ieskatiem (*Rembiasz, 2018*). Zinātniskajā literatūrā autori konstatē, ka bērnu piedzimšana var mudināt sievietes nodarboties ar pašnodarbinātību, lai saskaņotu mātes prasības ar profesionālām ambīcijām (*Jean-Louis, 2020; Valdeci, 2019*).

Laika periodā no 2012. gada līdz 2021. gadam redzama tendence, ka pašnodarbināto personu skaits ES-27 dalībvalstīs līdzīgi kā Latvijā ar pamata un vidējo izglītību samazinās, bet pašnodarbināto personu skaits ar augstāko izglītību palielinās. Pašnodarbināto personu skaits ar pamatzglītību no 2012. gada līdz 2020. gadam bija samazinājies par 1.7%, savukārt pašnodarbināto personu skaits ar augstāko izglītības līmeni bija pieaudzis par 1.4%. Tas saistīts ar to, ka pašnodarbināto personu skaits pakalpojumu sniegšanā pieaug. Līdz ar to palielinās pieprasījums pēc augsti kvalificētiem pakalpojumu sniedzējiem ar daudzpusīgām zināšanām.

Pašnodarbināto personu sadalījums pēc izglītības līmeņa Baltijas valstīs ir ar tādu pašu tendenci kā kopumā ES-27 dalībvalstīs. Pašnodarbināto personu īpatsvars ar vidējo izglītību samazinās, bet ar augstāko izglītību - palielinās.

Pašnodarbināto personu skaits vecuma grupā 25-49 gadi pakāpeniski samazinās (no 166 tūkst. 2012. gadā līdz 142 tūkst. 2021. gadā), bet vecuma grupā 50-64 gadi (no 96 tūkst. 2012. gadā līdz 104 tūkst. 2021. gadā) pakāpeniski pieaug. Šī tendence tikai pieaugs, sakarā ar kopējo demogrāfisko situāciju ES-27 dalībvalstīs, jo vecāku cilvēku skaits strauji pieaug, bet gados jauno cilvēku skaits nav tik liels salīdzinoši zemas dzimstības dēļ. Līdz ar to arvien biežāk vecumdienās būs jāmeklē papildu pensijām vēl citi ienākumu gūšanas avoti. Autore piekrīt Fachingera (*Fachinger, 2019*) viedoklim, ka galvenais iemesls kļūt par pašnodarbināto personu vecuma grupā 50-64 gadi ir sava aroda turpināšana. Tas nozīmē, ka šie cilvēki vairs nav darba attiecībās, bet viņi vēlas vēl pielietot savas zināšanas un spējas, kas tika iegūtas un papildinātas darba attiecību laikā.

Diemžēl 2021. gadā Latvijā un Igaunijā nav datu par pašnodarbināto personu skaitu vecuma grupā 15-24 gadi. Lietuvā pašnodarbināto personu skaits vecuma grupā 15-24 gadi ir 7.2 tūkst. jeb 5.1% no visiem pašnodarbinātajiem, pašnodarbināto personu skaits vecuma grupā 25-49 gadi pakāpeniski samazinās no 2019. gada līdz 2021. gadam, attiecīgi 91.9 tūkst. un 85.2 tūkst. Savukārt Igaunijā šie dati būtiski nemainās. Latvijā pašnodarbināto personu skaits vecuma grupā 50-64 gadi mēreni palielinās (2019. gadā 35.0 tūkst., 2020. gadā 37.6 tūkst., 2021. gadā 37.8 tūkst.). Mērenu, bet stabilu pieaugumu visās Baltijas valstīs var novērot to pašnodarbināto personu vidū, kuru vecums ir 50-64 gadi.

ES-27 dalībvalstu vidū visvairāk pašnodarbināto personu nodarbinātas kā *profesionālā darba veicējs* (22.1%), *servisa un pārdošanas speciālisti* (15.9%) un *ar amatniecību un saistīto arodu speciālisti* (15.8%). Savukārt Latvijā visvairāk pašnodarbināto personu ir grupā *pārvaldnieks* (32.3%) un *lauksaimniecības un mežsaimniecības speciālisti* (16.0%). Tik būtiskas atšķirības starp ES un Latviju grupā *pārvaldnieks* varētu izskaidrot ar atšķirīgu šī termina izpratni Latvijā un citās ES dalībvalstīs. Tomēr nenoliedzami, ka ES dalībvalstīs kopumā lielākā daļa pašnodarbināto personu ir grupā *profesionāli*, kas ir divas reizes vairāk nekā Latvijā. Pēc 2021. gada datiem Latvijā un Igaunijā pašnodarbināto personu populārākā nodarbošanās ir *pārvaldnieks*. Pēc starptautisku nodarbinātības standartu klasifikācijas tie ir vadītāji, kas plāno, vada, koordinē un novērtē organizāciju, tostarp uzņēmumu kopējo darbību. Šī nodarbošanās ietver plašu vadītāju lomu klāstu, kas saistīti ar finanšu vadību, administratīvo vadību, pētniecības un attīstības vadību, ražošanas vadību, viesnīcu vadību utt.

Pašnodarbināto personu skaits, kuri nodarbina darbiniekus, ES dalībvalstīs desmit gadu laikā pamazām samazinās. 2019. gadā, salīdzinājumā ar 2012. gadu, pašnodarbināto personu skaits, kuriem ir darbinieki, samazinājies par 1.8%. Pēc *Spaosvas S. (2018)* domām tas notiek, jo lauksaimniecības loma Eiropas ekonomikā samazinās, līdz ar to pašnodarbināto personu skaits, kas šajā nozarē darbojas visvairāk, arī samazinās.

3. tabula

Pašnodarbinātās personas statistikas vidējais portrets Latvijā un ES - 27 dalībvalstīs 2021. gadā

Kriteriiji	ES - 27 dalībvalstīs	Latvijā
Vecums	25-49 gadi	25-49 gadi
Dzimums	vīrietis	vīrietis
Izglītība	Vidējā	Vidējā
Profesija	Profesionālis	Pārvaldnieks
Iemesls	Pašu vēlēšanās	Pašu vēlēšanās
Ir/nav darbinieki	Nav darbinieku	Nav darbinieku

Avots autores veidots

Balstoties uz *Eurostat* datiem, var izveidot pašnodarbināto personu statistikas vidējo portretu Latvijā un ES-27 dalībvalstīs. Latvijā 2021. gadā tas ir vīrietis vecuma grupā 25-49 gadi, kuram ir vidējā izglītība, pārstāv “*vadītāja*” profesiju, izvēlēties kļūt par pašnodarbināto personu pēc paša iniciatīvas, un darbojas viens, bez darbiniekiem.

Latvijas un ES-27 dalībvalstu pašnodarbināto personu statistiskais portrets ir ļoti līdzīgs, bet ir viena atšķirība - ES-27 dalībvalstīs profesija, kurā darbojas pašnodarbinātā persona, nav *pārvaldnieks* kā Latvijā, bet gan *profesionālis*. Šīs nodarbošanās pārstāvji ir speciālisti, kuriem, lai profesionāli darbotos, prasmes jāattīsta augstā līmenī, un lielākā daļa profesionāļu ir ieguvuši augstāko izglītību.

3. PAŠNODARBINĀTO PERSONU GRĀMATVEDĪBAS UN NODOKĻU UZSKAITES PROBLEMĀTISKIE ASPEKTI LATVIJĀ

3. tēze. Pašnodarbināto personu grāmatvedības un nodokļu uzskaites sistēmai Latvijā ir nepieciešama nepilnību identificēšana un sistēmas pilnveidošana.

Nodaļas apjoms ir 22 lpp. ar 5 tabulām un 1 attēlu.

3.1. Pašnodarbināto personu grāmatvedības uzskaitē

Veicot saimniecisko darbību, ir pienākums kārtot grāmatvedību saskaņā ar Grāmatvedības likumu, kurš nosaka, ka grāmatvedības sniegtajai informācijai jābūt patiesai, salīdzināmai, savlaicīgai, saprotamai un pilnīgai. Grāmatvedības likums nosaka, ka grāmatvedības reģistri kārtojami divkārsā ieraksta sistēmā.

Savukārt grāmatvedības reģistrus vienkāršā ieraksta sistēmā atļauts kārtot individuālajiem komersantiem un citām fiziskajām personām, kas veic saimniecisko darbību, individuālajiem uzņēmumiem, zemnieku un zvejnieku saimniecībām, ja to apgrozījums (ieņēmumi) no saimnieciskajiem darījumiem iepriekšējā pārskata gadā nepārsniedz 300 000 eiro. Kārtību, kādā šīs personas kārtō grāmatvedību vienkāršā ieraksta sistēmā, nosaka MK (*Grāmatvedības likums, 2021*).

Pēc autores domām, viena no pašnodarbināto personu grāmatvedības uzskaites problēmām ir **dažādu attaisnojuma dokumentu lietošanas un noformēšanas kārtība**. Grāmatvedības reģistros izdara ierakstus, kas pamatoti ar attaisnojuma dokumentiem. Lai sagatavotu šādu dokumentu, ir jāievēro vairāki normatīvie akti. Tajos ir atrunāti dažādi grāmatvedības dokumentu veidi,

kuriem ir atšķirīgas prasības un pielietojums, piemēram, attaisnojuma dokuments, izdevumus apliecinošs dokuments, preču piegādes dokuments un nodokļa rēķins. Šo dokumentu rekvizītus un lietošanas kārtību nosaka šādi normatīvie akti: Grāmatvedības likums (11. pants); MK 2022. gada 1. janvāra noteikumi Nr. 877 “Grāmatvedības kārtošanas noteikumi” (4. daļa); MK 2022. gada 1. janvāra noteikumi Nr. 625 “Prasības kases ieņēmumu un kases izdevumu attaisnojuma dokumentiem un kases grāmatas kārtošanai”; Pievienotās vērtības nodokļa likuma (125. pants). Grāmatvedības likumā ir noteikti attaisnojuma dokumenta rekvizīti, lai dokuments varētu apliecināt pašnodarbinātā saimnieciskā darījuma esību. Likumam pakārtotie MK noteikumi nosaka obligātos rekvizītus preču piegādes dokumentiem un kases dokumentiem. Savukārt Pievienotās vērtības nodokļa likums nosaka prasības pievienotās vērtības nodokļa (PVN) rēķinam. Katrā normatīvajā aktā ir atšķirīgas prasības un rekvizītu uzskaitījums

Otra grāmatvedības uzskaites problēma – **liels apjoms normatīvo aktu**, kuri ir jāpārzina pašnodarbinātām personām, lai kārtotu vienkāršā ieraksta grāmatvedību. Pētījuma 1.2. apakšnodaļā “Pašnodarbināto personu tiesiskais regulējums Latvijā” tika uzskaitīti likumi un MK noteikumi, kuri attiecas uz pašnodarbināto personu grāmatvedību un nodokļiem, tie ir vairāk nekā 9 normatīvie akti. Šo problēmu iezīmē arī pētījumā iesaistītie eksperti, kas detalizētāk aprakstīta darba 4. nodaļā.

Viens no svarīgākajiem pašnodarbināto personu grāmatvedības uzdevumiem ir nodrošināt pareizu nodokļu aprēķināšanu. Pašnodarbinātajām personām grāmatvedības uzskaitē mainās atkarībā no tā, kādu nodokļu veidu persona ir izvēlējusies. Arī te vērojama problēma – **pašnodarbinātie dažkārt neizprot atšķirības starp dažādiem nodokļu maksāšanas režīmiem**. Tādēļ turpmāk tiek analizēti pašnodarbināto personu nodokļu maksāšanas režīmi, to atšķirības un nepilnības.

Latvijā 2023. gadā ir trīs dažādi nodokļu režīmi: vispārējais nodokļu maksāšanas režīms (iedzīvotāju ienākuma nodoklis (IIN) un valsts sociālās apdrošināšanas obligātās iemaksas (VSAOI)), mikrouzņēmumu nodoklis (MUN) un samazinātā patentmaksā (SP), kā arī ir iespēja veikt noteikta veida saimniecisko darbību, par to informējot VID, neveicot saimnieciskās darbības reģistrāciju. Arī autoratlīdzības saņēmējiem ir atšķirīga nodokļu aprēķināšanas un maksāšanas kārtība.

3.2. Vispārējais nodokļu maksāšanas režīms

Visbiežāk pašnodarbinātās personas izvēlas aprēķināt nodokļus vispārējā kārtībā. Šajā nodokļa režīmā ir būtiski pareizi atspoguļot saimnieciskās darbības ieņēmumus un izdevumus, jo nodoklis tiek maksāts no starpības, kas veido

ienākumu jeb peļņu. Uz pašnodarbinātajām personām šajā nodokļu režīmā attiecas tādi paši nodokļu atvieglojumi kā pārējiem IIN maksātājiem, kas gūst ienākumus no algota darba vai cita ienākumu avota.

Ar IIN neapliekamie ienākumi no lauksaimnieciskās ražošanas un lauku tūrisma pakalpojumu sniegšanas ir 3000 eiro gadā. IIN likme, kas jāmaksā no gada apliekamā ienākuma, ir progresīva, tie ir 20%, ja gada ienākumi nepārsniedz 20 004 eiro. Ja gada ienākuma daļa pārsniedz 20 004 eiro un nepārsniedz likuma "Par valsts sociālo apdrošināšanu" noteikto obligāto iemaksu objekta maksimālo apmēru (2022. gadā un 2023. gadā - 78 100 eiro), tad IIN likme ir 23%. Savukārt par ienākumu daļu, kas pārsniedz obligāto iemaksu objekta maksimālo apmēru, piemērojama 31% likme.

Ja saimnieciskās darbības veicējs ir izvēlēties vispārējo nodokļu maksāšanas režīmu, tad viņam ir jārēķinās, ka no ienākumiem ir jāmaksā ne tikai IIN, bet arī VSAOI. Pašnodarbinātās persona obligāto iemaksu objekts ir brīvi izraudzīti ienākumi no saimnieciskās darbības atbilstoši likumam "Par valsts sociālo apdrošināšanu" (1998). Obligāto iemaksu objekta minimālo apmēru un tā noteikšanas kārtību nosaka MK noteikumi Nr. 555 "Noteikumi par valsts sociālās apdrošināšanas obligāto un brīvprātīgo iemaksu objekta minimālo un maksimālo apmēru", kas reglamentē obligāto iemaksu objekta minimālo apmēru pašnodarbinātajiem, kuru ienākumi mēnesī sasniedz vai pārsniedz MK noteikto minimālo mēneša darba algu (2023. gadā – 620 eiro). Ja ienākumi pārsniedz minimālās darba algas sliekšni, VSAOI ir jāveic vismaz no valstī noteiktās minimālās darba algas, bet drīkst to darīt arī no lielākas summas, tādējādi palielinot savu sociālo apdrošināšanu. Svarīgi, ka pašnodarbināto personu apdrošināšanas stāžu veido tikai tie mēneši, par kuriem ir veiktas sociālās apdrošināšanas iemaksas pilnā apmērā (2023. gadā 31.07% vismaz no 620 eiro).

No 2018. gada papildu iemaksām vismaz no minimālās algas valstī, ir jāveic papildu maksājums – pensiju apdrošināšanai. Pašnodarbināta persona, kuras ienākumi nesasniedz obligāto iemaksu objekta minimālo apmēru, ir pakļauti tikai pensiju apdrošināšanai. Tām jāveic obligātās iemaksas 10% (no 2021. gada 1. jūlija, līdz tam 5%) apmērā valsts pensiju apdrošināšanai no visa saņemtā ienākuma, ja tas ir mazāks par minimālo darba algu. Ja ienākumi mēnesī ir lielāki par minimālo darba algu, tad obligātās iemaksas valsts pensiju apdrošināšanai veic no ienākumu daļas, ko aprēķina no faktiski saņemtajiem mēneša ienākumiem atņemot brīvi izraudzīto obligāto iemaksu objektu.

3.3. Atvieglotie nodokļu maksāšanas režīmi

Mikrouzņēmumu nodokli ieviesa 2010. gada septembrī, kad Latvijā bija ekonomiskā krīze, lai veicinātu jaunu uzņēmumu, jo īpaši ģimenes uzņēmumu, veidošanos, mazinātu birokrātisko slogu un komercdarbības uzsākšanas

izmaksas un nodrošinātu pievilcīgāku pamatu pārejai uz legālo ekonomiku. Tā bija aktivitāte, lai mazinātu augsto bezdarba līmeni. Rezultāts tika sasniegts – pieauga uzņēmumu un pašnodarbināto personu skaits.

Kopš 2018. gada MUN likme ir 25% apgrozījumam līdz 25 000 eiro gadā, 40% apgrozījuma daļai, kas pārsniedz 25 000 eiro gadā. MUN ietver: VSAOI par mikrouzņēmuma īpašnieku - 80% un mikrouzņēmuma īpašnieka IIN par mikrouzņēmuma saimnieciskās darbības ieņēmumu daļu - 20% (*Mikrouzņēmumu nodokļa likums, 2010*).

Lai atvieglotu administratīvo slogu, pašnodarbinātie var izmantot **vienkāršoto nodokļa samaksas risinājumu**. Atbilstoši tam pašnodarbinātā nodokļus aprēķina un samaksā kredītiestādē, kurā viņam ir atvērts speciāli šim risinājumam atvērts konts. Tomēr šo iespēju var izmantot tikai MUN maksātāji. Lai izvēlētos piemērotāko nodokļu maksāšanas režīmu, pašnodarbinātajam nepieciešamas zināšanas ne tikai par nodokļu aprēķināšanas atšķirībām, bet arī par atšķirīgo sociālo apdrošināšanu.

4. tabulā tiek salīdzinātas divas situācijas, abās ieņēmumi ir vienādi, bet izdevumu īpatsvars mainās. Pirmajā situācijā izdevumi ir mazāki nekā otrajā, līdz ar to ienākums ir lielāks un pašnodarbinātajam vispārējā nodokļu maksāšanas režīmā jāmaksā lielāki nodokļi (328.51 eiro), nekā pašnodarbinātajam, kas ir MUN maksātājs (250 eiro).

4. tabula

Pašnodarbināto personu nodokļu atšķirības atkarībā no nodokļu režīma - vispārēja kārtība un MUN, EUR mēnesī

Rādītājs	1. situācija		2. situācija	
	vispārējā kārtība	MUN	vispārējā kārtība	MUN
Ieņēmumi (apgrozījums)	1000		1000	
Izdevumi	200		600	
Ienākums	800		400	
VSAOI 31,07%	192.63	-	0	-
Iemaksas vecuma pensijai 10%	18	-	40	-
IIN 20%	117.88	-	72	-
MUN 25%,	-	250	-	250
Nodokļi kopā	328.51	250	112	250
Ienākums pēc nodokļiem	471.49	550	288	150
VSAOI kopsumma	210.63	200	40	200

Avots: autores aprēķini

Savukārt, ja izdevumu īpatsvars no kopējiem ieņēmumiem ir lielāks (2. situācija), tad vispārējā nodokļa maksāšanas režīmā nodokļi ir mazāki (112 eiro). No tā izriet, ka pašnodarbinātajām personām, kuras sniedz pakalpojumus un līdz ar to viņiem izdevumu īpatsvars no kopējiem ieņēmumiem ir mazāks, izdevīgāks ir MUN režīms, tas dod iespēju samazināt izmaksas, jo ir jāmaksā mazāks nodoklis.

Savukārt, vērtējot apdrošināšanu, pirmajā situācijā (izdevumu īpatsvars relatīvi mazs) nedaudz labāk sociāli apdrošinātas ir tās pašnodarbinātās personas, kuras izvēlējušās vispārējo nodokļu režīmu, jo veic lielākas sociālās apdrošināšanas iemaksas salīdzinot ar MUN maksātājiem, attiecīgi 210.63 eiro un 200 eiro. Savukārt otrajā situācijā (izdevumu īpatsvars relatīvi liels) MUN režīmā VSAOI ir lielākas nevis vispārējā kārtībā, attiecīgi 200 eiro un 40 eiro, tātad arī sociālā apdrošināšana būs labāka. Tomēr ņemot vērā lielo nodokļu slogu (nodokļi 250 eiro, ienākums pēc nodokļu nomaksas 150 eiro), šajā situācijā MUN režīms nav piemērots.

Samazinātā patentmaksā

Samazinātā patentmaksā ir valsts noteikts vienots fiksēts maksājums, kas ietver IIN maksājumus par fiziskas personas, kas ir pensijas vecumā, t.sk. priekšlaicīgi aizgājusi pensijā, ir 1. vai 2. grupas invalīds, saimniecisko darbību.

Samazinātā patentmaksā ir 17 eiro gadā vai 9 eiro pusgadā. Samazinātā patentmaksā ir konstants un galīgs nodokļa maksājums par kalendāra gadu vai sešiem kalendāra mēnešiem, un tā nav atmaksājama, izņemot gadījumu, kad VID pieņem lēmumu par atteikumu reģistrēt fizisko personu kā samazinātās patentmaksas maksātāju. Ja tiek maksāta samazinātā patentmaksā, tad ienākumam nepiemēro IIN attaisnotos izdevumus, neapliekamo minimumu un atvieglojumus par apgādībā esošām personām.

Nodokļu maksāšanas veidi autoratlīdzību saņēmējiem

Nodokļu piemērošanai izšķir šādus autoratlīdzības saņemšanas veidus: 1) autortiesību mantiniekam un citu autortiesību pārņēmējam izmaksātās autoratlīdzības; 2) autoratlīdzība, ko izmaksā kolektīvā pārvaldījuma organizācijas; 3) autoratlīdzība, ko izmaksā personai, kura nav reģistrējusi saimniecisko darbību; 4) autoratlīdzība, ko izmaksā personai, kura ir reģistrējusi saimniecisko darbību. No 2024. gada tiek plānotas izmaiņas – ja autoratlīdzība tiks izmaksāta personai, kura nav reģistrējusi saimniecisko darbību, tad par šo ienākumu būs jāaprēķina tādi paši nodokļi kā par darba samaksu.

2023. gadā autoratlīdzībai, ko izmaksā personai, kurai **nav reģistrēta saimnieciskā darbība**, autoratlīdzības izmaksātājs ietur nodokli 25% (autoratlīdzībai līdz 25 000 eiro gadā) vai 40% (par autoratlīdzību, kas pārsniedz 25 000 eiro gadā) no aprēķinātās autoratlīdzības. Ieturētais nodoklis sastāv no 20% IIN un 80% VSAOI. Šādai autoratlīdzībai nepiemēro faktiskos vai nosacītos

izdevumus, kā arī IIN atvieglojumus (piemēram, neapliekamo minimumu vai atvieglojumu par apgādībā esošām personām).

Autoratlīdzībai, ko izmaksā personām, kurām ir **reģistrēta saimnieciskā darbība**, nodokļus aprēķina un maksā autoratlīdzības saņēmējs. Autoratlīdzības saņēmējs, kuram ir reģistrēta saimnieciskā darbība, var izvēlēties maksāt nodokļus vispārējā nodokļu maksāšanas režīmā (IIN un VSAOI) vai MUN.

3.4. Pašnodarbināto personu sociālās apdrošināšanas problemātiskie aspekti

Sociālā apdrošināšana ir pasākumu kopums, ko organizē valsts, lai apdrošinātu personas vai tās apgādībā esošo personu riskus zaudēt ienākumus sakarā ar konkrētiem gadījumiem - sociāli apdrošinātās personas slimība, invaliditāte, maternitāte, bezdarbs, vecums, nelaimes gadījums darbā vai saslimšana ar arodslimību, kā arī papildu izdevumu segšana sakarā ar bērnu kopšanu un sociāli apdrošinātās personas vai tās apgādībā esošās personas nāvi.

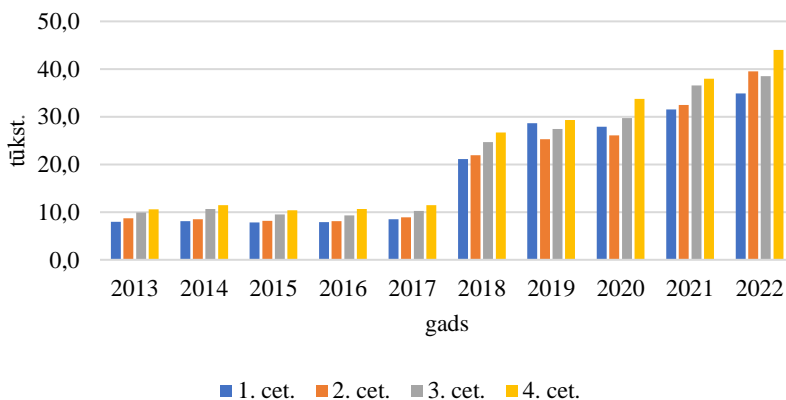
Vairāki pētnieki (*Spasova, Bouget, Ghailani, Vanhercke, 2017; Matsaganis, Ozdemir, Ward, Zvakou, 2017, Fachinger, Frankus, 2015*) secinājuši, ka pašnodarbinātām personām ES bieži nav piekļuves sociālajiem labumiem tādā pašā apmērā kā darba ņēmējiem.

Pēdējo gadu laikā darba tirgū visā ES notiek būtiskas pārmaiņas un rodas arvien jaunas dažāda veida nodarbinātības formas. Līdz ar to tiek aktualizēts jautājums par sociālo apdrošināšanu katrai nodarbinātības formai, tai skaitā pašnodarbinātām personām. Turklāt tika izvērtēti arī sociālās apdrošināšanas veidi. Vairums **ES dalībvalstu pašnodarbinātās personas netiek apdrošinātas bezdarba gadījumam**. Tas kļūva aktuāli tieši pandēmijas COVID 19 laikā, kad daudzas pašnodarbinātās personas apturēja vai likvidēja saimniecisko darbību (*Ensuring better social protection..., 2020*). COVID 19 pandēmijas laikā tika novērota arī jauna tendence pašnodarbinātības veidā - pieauga tiešsaistes platformas, kurās pašnodarbinātās personas piedāvāja dažāda veida pakalpojumus – *Wolt, Bolt, Etsy* u.c. Pēc Berga un Stefano domām “jaunā” ekonomika pagaidām nerada jaunu izpratni par sociālo aizsardzību, bet gan izmanto “vecās” ekonomikas radīto, kas ir nepareizi un rada bažas par taisnīgu un ilgtspējīgu sociālās aizsardzības sistēmu (*Berg, 2016; De Stefano, 2016*).

Latvijā sociālajai apdrošināšanai obligāti ir pakļauti visi 15 gadu vecumu sasnējušie darba ņēmēji un pašnodarbinātās personas. Persona ir sociāli apdrošināta, un tai ir jāveic obligātās sociālās apdrošināšanas iemaksas, sākot ar dienu, kad šī persona ir ieguvusi sociāli apdrošināmās personas statusu, izņemot pašnodarbinātā statusu (*Par valsts sociālo apdrošināšanu, 1998*). Pašnodarbinātā persona veic VSAOI tikai tad, ja tiek gūti ienākumi.

Darba ņēmēji ir pakļauti visiem valsts sociālās apdrošināšanas veidiem, savukārt pašnodarbinātās personas nav pakļautas dažiem no tiem. Pašnodarbinātās personas, kuras ienākumi sasniedz MK noteikto obligāto iemaksu objekta minimālo apmēru, ir pakļautas pensiju apdrošināšanai, invaliditātes apdrošināšanai, maternitātes un slimības apdrošināšanai un vecāku apdrošināšanai, bet pašnodarbinātās personas, kuras sasniegušas vecumu, kas dod tiesības saņemt valsts vecuma pensiju, ir pakļautas pensiju apdrošināšanai, maternitātes un slimības apdrošināšanai un vecāku apdrošināšanai.

Pašnodarbinātās personas netiek apdrošinātas bezdarba gadījumiem, nelaimes gadījumiem darba vietās un arodslimībām. Līdzīgi kā citās ES dalībvalstīs tas radīja problēmas COVID 19 pandēmijas laikā, kad daudziem pašnodarbinātajiem nācās pārtraukt savu saimniecisko darbību. Tomēr vairākās nozarēs problēmas rada arī nepietiekoša sociālā aizsardzība nelaimes gadījumiem darba vietās un arodslimībām. Piemēram, 2018. gadā nozarē koksnes, koka un korķa izstrādājumu, mēbeļu ražošanas nelaimes gadījumi darba vietās bija 7% no visiem nelaimes gadījumiem darba vietās Latvijā, savukārt būvniecības nozarē - 3.7% (*Darba apstākļi un riski Latvijā 2017-2018*). Šis ir nozares, kurās ir liels skaits pašnodarbināto personu.

Avots: autores veidots pēc VID datiem, 2013-2022

5. att. Pašnodarbināto personu, kuras maksā VSAOI, skaits Latvijā 2013.-2022. gadā pa ceturkšņiem, tūkst.

Pēc VID datiem pašnodarbināto personu, kuras maksā sociālās apdrošināšanas iemaksas, skaits ar katru gadu palielinās (skat. 5. att.), sevišķi būtisks pieaugums bija 2018. gadā, kas ir izskaidrojams ar izmaiņām likumā "Par valsts sociālo apdrošināšanu". Sākot ar 2018. gada 1. janvāri pašnodarbinātām

personām obligāti ir jāmaksā sociālās apdrošināšanas iemaksas vecuma pensijai 5% no faktiskajiem ienākumiem, bet ar 2021. gada 1. jūliju, sociālās apdrošināšanas iemaksu likme tika palielināta līdz 10%.

Pēc Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūras (VSAA) datiem par 2022. gadu, visvairāk ir to pašnodarbināto personu, kuras ir izvēlējušās vispārējo nodokļu maksāšanas režīmu – 60% no sociāli apdrošināto pašnodarbināto personu skaita, diemžēl viņu vidējā apdrošināšanas iemaksu alga ir vismazākā 2022. gadā – 424 eiro. Šīs pašnodarbinātās personas nav apdrošinātas pat minimālās algas apmērā (2022. g. – 500 eiro). Savukārt autoratlīdzības saņēmēji un MUN maksātāji ir sociāli apdrošināti vairāk, nekā no minimālās darba algas, attiecīgi 513 eiro un 661 eiro. Šie dati pierāda, ka pašnodarbinātās personas, kuras ir izvēlējušās maksāt MUN, var būt labāk sociāli apdrošinātas, kā tās, kuras ir izvēlējušās vispārējo nodokļu režīmu.

Veicot dažādu plānošanas dokumentu un atbilstīgo institūciju ziņojumu izpēti, autore sagrupēja faktoros, kas bremsē pašnodarbināto personu sociālo aizsardzību:

- 1) **mainīgi ienākumi** – pašnodarbināto personu ienākumi parasti ir svārstīgāki salīdzinājumā ar darba ņēmēju ienākumiem, kas padara sociālās apdrošināšanas iemaksu aprēķināšanu un maksāšanu sarežģītāku;
- 2) **iemaksu apmērs** – pašnodarbinātām personām pašām no saviem ienākumiem jāveic iemaksas atšķirtībā no darbiniekiem, kam iemaksas tiek sadalītas starp darba devēju un darba ņēmēju;
- 3) **atšķirīgi ienākumu gūšanas veidi** – pašnodarbināto personu vajadzības pēc sociālās apdrošināšanas un vēlme sevi apdrošināt atšķiras atkarībā no nodarbošanās veida;
- 4) **administratīvie izaicinājumi** – lai pareizi aprēķinātu pašnodarbināto personu VSAOI, nepieciešama regulāra un savlaicīga grāmatvedības kārtošana, atskaišu iesniegšana, kam nepieciešamas atbilstošas zināšanas;
- 5) **aprēķinu sarežģītība** – trīs dažādi nodokļu veidi, kas ir pieejami pašnodarbinātām personām, katram nodokļu veidam atšķirīgi izņēmumi un aprēķini;
- 6) **nepietiekama izpratne** – pašnodarbinātām personām nav pietiekošas izpratnes par sociālās apdrošināšanas būtību, maksājumu nepieciešamību un palastu veidiem.

4. PAŠNODARBINĀTĪBAS SOCIĀLI EKONOMISKO ASPEKTU PROBLEMĀTIKAS IZVĒRTĒJUMS

4.tēze. *Pašnodarbinātības sociāli ekonomiskās vides pilnveidošanai Latvijā iespējami vairāki scenāriji.*

Nodaļas apjoms ir 29 lpp. ar 11 tabulām un 7 attēliem.

4.1. ES dalībvalstu sadalījums klasteros

Lai veiktu pašnodarbinātības sociāli ekonomiskās vides pilnveidošanas un uzlabošanas scenāriju izvērtējumu, tika izmantota hierarhiju analīzes metode. Lai šo metodi pielietotu, ir jāizstrādā scenāriji, kā varētu attīstīt un pilnveidot sociāli ekonomisko vidi pašnodarbinātām personām. Viens no scenārijiem ir pieņemt kādas citas attīstītas ES dalībvalsts pašnodarbināto personu nodokļu sistēmas elementus. Lai zinātniski pamatotu atbilstošas valsts izvēli, tika izmantota klasteru analīze.

Pirms klasteru analīzes tika veikta faktoru analīze. Faktoru analīzes uzdevums ir noteikt faktorus, kas atrodas vairāku pazīmju saistību pamatā un novērtēt šo faktoru īpatsvaru katrā pazīmē. Tādējādi tiek ņemts liels skaits mainīgo un tie tiek samazināti līdz pārvaldāmākam lielumam.

Klasteru analīzes veikšanai ir jāatrod faktori, kas raksturo katras ES dalībvalsts ekonomisko un sociālo vidi. Sākotnēji tika izmantoti 17 dažādi faktori, kas vēlāk tika samazināti līdz 14 faktoriem, jo daži faktori bija neatbilstoši pētījumam (pēc dispersijas analīzes, nozīmīgums pārsniedz kritēriju 0.05). Faktoru jeb novērojumu skaits teorijā nav īpaši reglamentēts, tomēr pastāv uzskats, ka ir jābūt 12-15 faktoriem. Pētījumam derīgie 14 faktori tika sagrupēti 4 faktoru komponentēs.

Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) testu veic, lai pārbaudītu mainīgo lielumu daļējās korelācijas stiprumu jeb, kā faktori viens otru izskaidro. KMO vērtības, kas ir tuvākas 1.0, tiek uzskatītas par ideālām, savukārt vērtības, kas ir mazākas par 0.5 nav pieņemamas. Autores pētījumā KMO vērtība ir 0.576, tas nozīmē, ka 14 faktoru matrica der faktoru analīzei.

Bārtleta sfēriskuma tests tiek izmantots, lai pārbaudītu nulles hipotēzi, ka korelācijas matrica ir identitātes matrica. Identitātes korelācijas matrica nozīmē, ka mainīgie nav saistīti un nav ideāli piemēroti faktoru analīzei. Nozīmīgs statistikas tests (parasti mazāks par 0.05) parāda, ka korelācijas matrica patiešām nav identitātes matrica (nulles hipotēzes noraidīšana). Autores pētījumā Sig. ir 0.000, kas ir mazāks par 0.5.

Lai interpretētu datus un klasificētu faktorus, tika izmantota *Rotated Component Matrixa*, tajā dati bija atbilstošāki nekā *Component Matrixa*.

Rotated Component Matrixa jeb pagriezto komponentu matrica satur Pīrsona korelācijas starp vienumiem un komponentiem jeb “faktoriem”. Tā rezultātā tika nodefinētas 4 faktoru grupas, kuras tika izmantotas klasteru analizē:

1. faktoru grupa – ekonomiskie faktori;
2. faktoru grupa - pašnodarbinātības faktori;
3. faktoru grupa – tirdzniecības faktori;
4. faktoru grupa - nodarbinātības faktori.

Pēc *Rotated Component Matrixa* visām ES-27 dalībvalstīm tika piešķirtas skaitliskās vērtības, kas tālāk ir nepieciešamas klasteru analīzei un dalībvalstu klasificēšanai. Klasteru analīze ir analoga metode faktoru analīzes metodei, jo ļauj noteikt faktorus vai klasterus, kas apvieno statistiski līdzīgus elementus.

Klasteru analīzes rezultātā tika izveidoti pieci klasteri, kurus raksturo atšķirīgas pazīmes. ES dalībvalstu klasterizācija attiecas uz 2020. gadu.

1. klasterī - Īrija un Luksemburga. Šajās valstīs ir augstākais iedzīvotāju īpatsvars ar augstāko izglītības līmeni, attiecīgi 58.4% un 60.6%. Īrijā un Luksemburgā ir viens no zemākajiem ēnu ekonomikas indeksiem % no IKP, attiecīgi 9.9% un 8.6%.

2. klasterī - Spānija un Grieķija. Šajās dienvidu valstīs bezdarba līmenis ir viens no augstākajiem visā ES, attiecīgi 15.5% un 17.6%, līdz ar to arī nodarbinātības līmenis ir vismazākais, attiecīgi 65.7% un 58.3%, bet vidēji ES - 27 dalībvalstīs tas ir 73.4%.

3. klasterī - Beļģija, **Dānija**, Vācija, Igaunija, Francija, Kipra, **Latvija**, Lietuva, Nīderlande, Austrija, Portugāle, Slovēnija, Somija, Zviedrija. Ņemot vērā, cik liels šīm valstīm ir attālums līdz klastera centram, šo klasteri varētu sadalīt vēl trijās grupās: vienā grupā būtu Dānija, Igaunija, Latvija, Lietuva, Zviedrija. Otrā grupa būtu - Beļģija, Austrija, Portugāle, Slovēnija, Somija. Trešā grupa - Vācija, Francija, Kipra, Nīderlande.

4. klasterī - Bulgārija, Čehija, Horvātija, Ungārija, Polija, Rumānija, Slovākija. Šajās valstīs ēnu ekonomikas indeks % no IKP ir viens no lielākajiem ES, no 23-32%, izņemot Slovākiju un Čehiju, kur tas ir attiecīgi 14.0%, un 14.2%. Šajās valstīs ir līdzīgs iedzīvotāju īpatsvars ar augstāko izglītību - vidēji 34%, izņemot Poliju (42.4%) un Rumāniju (24.9%).

5. klasterī – Itālija un Malta. Itālijā 2020. gadā ir vislielākais pašnodarbināto personu skaits visā ES - 4.5 milj., kas ir 19.6% no valstī nodarbinātajiem.

Latvija un Dānija atrodas trešajā klasterī un abām ES dalībvalstīm ir ļoti līdzīgs attālums līdz klastera centram, attiecīgi 1.191 un 1.199, tādēļ turpmākam pētījumam tika izvēlēta Dānija.

4.2. Pašnodarbināto personu ienākuma nodokļi un sociālā apdrošināšana Dānija

Dānijā nodokļu sistēma sastāv no visaptverošas tiešo un netiešo nodokļu sistēmas, līdzīgi kā citās ES dalībvalstīs. Tiešo nodokļu maksājumu summa ir atkarīga no diviem galvenajiem faktoriem: no dzīvesvietas un ienākumu lieluma. Dānijā pašnodarbinātās personas iedalās trijās grupās – brīvmākslinieki (*freelancer*) jeb autoratlīdzības saņēmēji, saimnieciskās darbības veicēji (*self-employment*) un individuālie komersanti (*sole proprietor*). Brīvmākslinieki saņem honorārus par saviem pakalpojumiem. Brīvmākslinieki jeb autoratlīdzības saņēmēji ir aktieri, mūziķi, mākslinieki, žurnālisti, darbu autori, rakstnieki, tulkotāji u.c. radošo profesiju pārstāvji. Pašnodarbinātās personas, kas ir individuālie komersanti vai saimnieciskās darbības veicēji, var algot darbiniekus bez ierobežojumiem. Dānijā, līdzīgi kā citās ES dalībvalstīs, pastāv viltus pašnodarbinātība, kuras izskaušanai ir definētas pazīmes, pēc kurām var klasificēt, kāda veida darbībai atbilst saimnieciskās darbības veicējs – brīvmāksliniekam jeb autoratlīdzības saņēmējam, saimnieciskās darbības veicējam vai individuālajam komersantam. Svarīgākā iezīme, kas raksturo atbilstošu nodarbošanos, ir finansiālais risks. Ja finansiālais risks (pēc pazīmēm) pieaug un aktivitātes sāk līdzināties uzņēmējdarbībai, ir jāizlemj, par ko reģistrēties – pašnodarbināto personu, individuālo komersantu vai arī jāklūst par darba ņēmēju.

Dānijā pašnodarbinātās personas ir pakļautas fizisko personu nodokļiem, tām jāveic iemaksas četriem nodokļiem – valsts nodoklis, pašvaldības nodoklis, darba tirgus iemaksas un baznīcas nodoklis (skat. 5. tab.).

Kopējā nodokļa robežlikme Dānijā nedrīkst pārsniegt 52.07% (2022. g.). Aprēķinot nodokļus, ir piemērojami atvieglojumi, līdz ar to faktiskā nodokļa likme vairumā gadījumu ir zemāka.

Dānijas modeli parasti dēvē par Skandināvijas labklājības modeli. Sociālās aizsardzības sistēma ir balstīta uz nacionālās apdrošināšanas principu, kas lielā mērā tiek finansēta no valsts un tikai neliela daļa tiek finansēta no privātajām iemaksām. Dānijā pašnodarbinātās personas ir tāpat sociāli apdrošinātas kā darba ņēmēji. Vienīgā atšķirība ir tā, ka pašnodarbinātām personām pašām jāpadomā par papildu pensiju iemaksām. Dānijas pašnodarbinātajām personām jāveic papildu iemaksas pensiju fondā (ATM pensiju fondos) un sociālajai apdrošināšanai pret nelaimes gadījumiem darbā un arodslimībām.

Bezdarba apdrošināšana ir brīvprātīga apdrošināšana gan darba ņēmējiem, gan pašnodarbinātajām personām.

Dānijā valsts pensiju apdrošināšana pašnodarbinātām personām iedalās divās grupās: viena pensijas daļa tiek uzkrāta no Valsts nodokļa, bet otra daļa – brīvprātīga. Pašnodarbinātā persona pievienojoties ATP brīvprātīgajam pensiju fondam, kas pēc savas būtības ir līdzīgs Latvijas 3. līmeņa pensiju fondam. Ja

pašnodarbinātā persona vēlas pati veikt sociālās apdrošināšanas iemaksas ATP fondā, tad to var darīt tikai tad, ja pirms tam šī persona bija darba ņēmējs vismaz trīs gadus un trīs gadus ir maksājusi ATP fondā.

5. tabula

Nodokļi un to likmes fiziskās personas ienākumiem Dānijā 2022. gadā

Nodokļi	Nodokļa likme	Nodokļa apraksts
Valsts nodoklis <i>(state tax - angļu val.; Bundkast - dāņu val.)</i>	Zemākā – 12.09%; augstākā 15% - gada ienākumiem virs 552 500 DKK	Valsts nodokļu likmes ir vienādas neatkarīgi no dzīvesvietas valstī, taču tās ir atkarīgas no ienākumiem. Valsts nodoklis tiek aprēķināts kā progresīvais nodoklis un ir sadalīts divās kategorijās. Valsts ienākumu nodokļa daļa ir sociālās apdrošināšanas maksājumi, tie netiek iekasēti atsevišķi.
Pašvaldības nodoklis <i>(municipal tax - angļu val.; kommuneskat - dāņu val.)</i>	24.982 % vidēja likme (22.5% -27.8%)	Pašvaldības nodoklis tiek aprēķināts no apliekamajiem ienākumiem pēc vienotas likmes, kas ir atkarīga no attiecīgās pašvaldības.
Darba tirgus iemaksas <i>(labour market contribution - angļu val.; AM-bidrag - dāņu val.)</i>	8%	Iemaksas tiek izmantotas valdības darba tirgus izdevumiem, piemēram, bezdarbnieka pabalstu, papildu apmācības kursu un maternitātes segšanai. Darba tirgus iemaksas atskaita no darbinieku bruto darba samaksas vai pašnodarbināto personu ienākumiem.
Baznīcas nodoklis <i>(Church tax - angļu val.; Kirkeskat - dāņu val.)</i>	0.70% vidēji (0.42% līdz 1.48%)	Apmēram 74% Dānijas iedzīvotāju ir Dānijas Nacionālās evaņģēliski luteriskās baznīcas (<i>Folkekirken - dāņu val.</i>) locekļi un maksā baznīcas nodokli. Šis nodoklis sedz pašvaldības baznīcu apsaimniekošanu un uzturēšanu. Baznīcas nodokļa lielums dažādās pašvaldībās ir atšķirīgs, tas tiek iekasēts kopā ar pārējiem tiešajiem nodokļiem.

Avots: autores veidots pēc *Type if tax, 2022*

Bezdarba apdrošināšana Dānijā ir brīvprātīga gan darba ņēmējiem, gan pašnodarbinātajām personām. Tā nav iekļauta kopējos sociālās apdrošināšanas

maksājumos. Dānijā ir vairāki bezdarba apdrošināšanas fondi. 2022. gadā Dānijā bija 35 fondi, no kuriem divi paredzēti pašnodarbinātām personām.

Sociālā apdrošināšana pret nelaimes gadījumiem darbā un arodslimībām pašnodarbinātām personām jāveic pašām kādā no privātajām apdrošināšanas sabiedrībām.

4.3. Pašnodarbinātības sociāli ekonomiskās vides novērtējums Latvijā

Lai apzinātu pašnodarbināto personu grāmatvedības un nodokļu uzskaites trūkumus un labās iestrādes, 2023. gada martā tika veikta ekspertu aptauja. Eksperti tika aicināti aizpildīt aptaujas anketu problēmai “Pašnodarbinātības veicināšanai Latvijā nepieciešama sociāli ekonomiskās vides pilnveidošana un uzlabošana”. Aptaujas mērķis bija noskaidrot ekspertu viedokli par esošās tiesiskās, nodokļu un grāmatvedības, kā arī sociālās apdrošināšanas sistēmas nepilnībām un uzlabošanas iespējām Latvijā. Aptaujā piedalījās 7 eksperti, pārstāvot dažādas jomas, kas saistītas ar pašnodarbinātību.

Aptaujas anketa tika sadalīta trijās daļās: tiesisko, ekonomisko un sociālo faktoru novērtējums. Katrai daļai bija uzskaitīti vairāki faktoru elementi, kuri bija jānovērtē skalā no 1 līdz 5, kur 1 - neapmierinoši; 2 - drīzāk neapmierinoši; 3 - drīzāk apmierinoši; 4 - apmierinoši; 5 - ļoti labi. Pēc faktoru elementu novērtējuma tika lūgts izteikt viedokli par esošo normatīvās bāzes, nodokļu un grāmatvedības, kā arī sociālās apdrošināšanas kārtību pašnodarbinātajām personām.

Eksperti tiesisko faktoru pašnodarbinātām personām Latvijā vērtē kā drīzāk apmierinošu. No četriem faktoru elementiem (pašnodarbināto reģistrācijas/likvidācijas kārtība; normatīvo aktu pielietojums grāmatvedības kārtībai vienkāršā ieraksta sistēmā; grāmatvedības kārtībai vienkāršā ieraksta sistēmā (pats process; iespēja izmantot vienkāršoto nodokļa samaksas risinājumu) viszemāk tika novērtēts normatīvo aktu pielietojums grāmatvedības kārtībai vienkāršā ieraksta sistēmā. Eksperti atzina, ka to ir par daudz, un tie ir pārāk sarežģīti pašnodarbinātajām personām.

Pēc ekspertu domām nodokļu sistēma pašnodarbinātām personām (vispārējais nodokļu režīms, MUN, SP) tiek vērtēta kā apmierinoša. No visiem nodokļu režīmiem *vispārējais nodokļu režīms* tika atzīts par sarežģītāko un novērtēts kā drīzāk apmierinošs, jo pašnodarbinātām personām jāpārzina liels apjoms normatīvo aktu, lai aprēķinātu nodokļus.

Pēc ekspertu domām autoratlīdzības saņēmēju nodokļi tiek vērtēti kā drīzāk apmierinoši. Ekspertu vidū dalījās viedoklis par to, vai autoratlīdzības saņēmējiem ir jāreģistrējas par saimnieciskās darbības veicējiem un atbilstoši jāizvēlas kāds no nodokļu veidiem, vai nav jāreģistrējas par saimnieciskās darbības veicējiem un jāmaksā autoratlīdzības nodokļi.

Pēc ekspertu domām sociālās apdrošināšanas sistēma, izvēloties vispārējo nodokļu maksāšanas režīmu un MUN, tiek vērtēta kā apmierinoša. Vienīgi eksperti atzina, ka VSAOI aprēķins vispārējā nodokļa maksāšanas režīmā ir komplicēts – pašnodarbinātām personām jāaprēķina divu veidu sociālās apdrošināšanas iemaksas (31.07% un pensiju apdrošināšana 10%) un VSAA var aprēķināt papildu minimālās sociālās apdrošināšanas iemaksas.

4.4. Pašnodarbinātības sociāli ekonomiskās vides Latvijā pilnveidošanas un uzlabošanas scenāriju novērtējums pēc hierarhiju analīzes metodes

Lai noteiktu piemērotāko attīstības scenāriju pašnodarbināto personu sociāli ekonomiskās vides uzlabošanai, izmantota amerikāņu zinātnieka T.L. Satf izveidotā hierarhiju analīzes metode (*The Analytic Hierarchy Process, AHP*).

Lai eksperti izprastu kritēriju grupas un pašus kritērijus, tika izstrādāts “Pašnodarbinātības sociāli ekonomiskās vides pilnveidošanas un uzlabošanas kritēriju grupu un pašu kritēriju raksturojums” (skat. 6. att.).

Autore izvirza **trīs iespējamus scenārijus** pašnodarbinātības sociāli ekonomiskās vides uzlabošanai Latvijā:

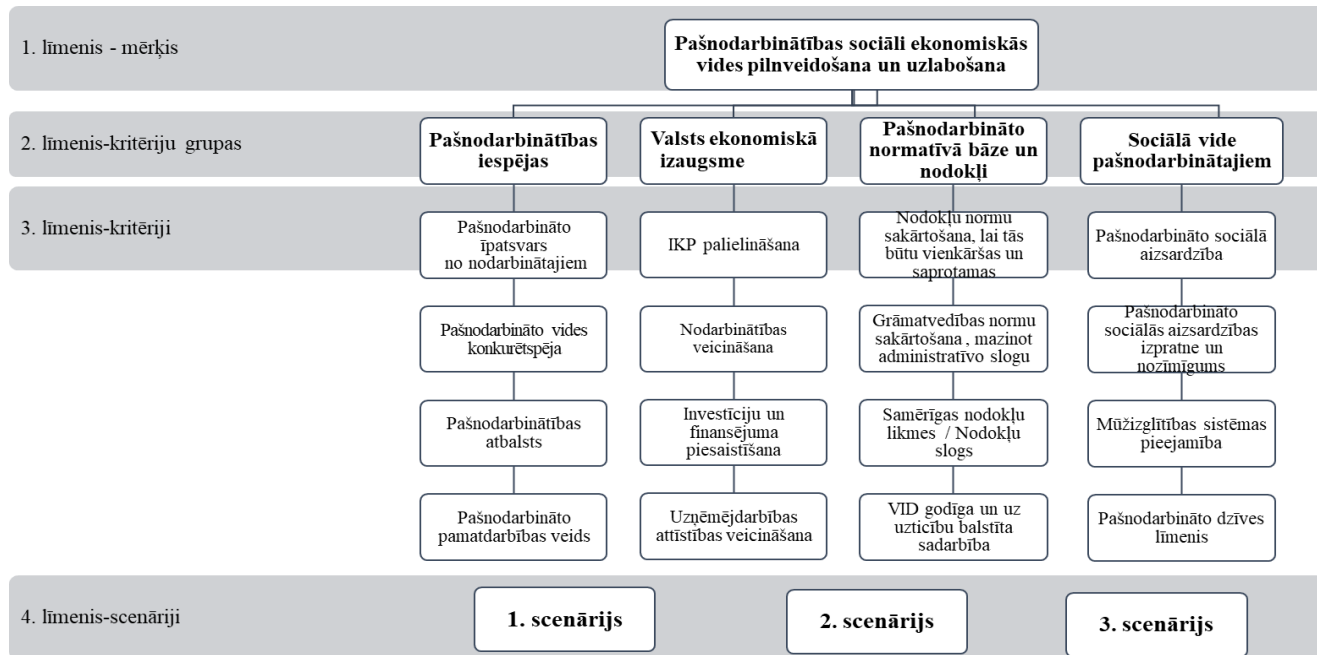
- 1. scenārijs: spēkā esošā pašnodarbināto personu nodokļu un grāmatvedības sistēma;**
- 2. scenārijs: jauna pašnodarbināto personu nodokļu un grāmatvedības sistēma, neizdalot atsevišķi autoratlīdzības saņēmējus;**
- 3. scenārijs: jauna pašnodarbināto personu nodokļu un grāmatvedības sistēma, izdalot atsevišķi autoratlīdzības saņēmējus.**

Tālāk tiek raksturoti iespējamie scenāriji pašnodarbinātības sociāli ekonomiskās vides uzlabošanai.

Pirmais scenārijs ir esošās pašnodarbināto personas grāmatvedības uzskaites un nodokļu aprēķināšanas sistēma.

Atšķirībā no pirmā scenārija, **otrā scenārija** ieviešanas mērķis ir sadalīt pašnodarbinātās personas pēc ienākumu lieluma un nodarbošanās. Būtība ir atvieglot nodokļu nomaksu un grāmatvedības uzskaiti tiem, kas reģistrējušies par pašnodarbinātām personām, un gūst papildu ienākumus no pašnodarbinātības, vai gūst ienākumus līdz 40 000 eiro gadā (līdz reģistrācijai PVN reģistrā).

Rakstojums. Esošos trīs nodokļu veidus: mikrouzņēmumu nodokli, iedzīvotāju ienākuma nodokli vispārējā kārtībā un samazināto patentmaksu, kā arī minimālās valsts sociālās apdrošināšanas obligātās iemaksas izteikt šādā kārtībā: mikrouzņēmumu nodokli aizstāt ar pašnodarbinātības nodokli, kas attiektos uz SDV. IK un ZS maksātu nodokļus atbilstoši esošajam vispārējam nodokļu režīmam ar dažām izmaiņām. Samazinātā patentmaksā tiktu saglabāta esošajā kārtībā.

Avots: autores pētījums un konstrukcija

6. att. Vērtēšanas kritēriju hierarhija pašnodarbinātības sociāli ekonomiskās vides pilnveidošanai un uzlabošanai

Autoratlīdzības saņēmēji reģistrētos par saimnieciskās darbības veicējiem un maksātu kādu no nodokļiem, kas ir pieejami saimnieciskās darbības veicējiem, neizdalot atsevišķi autoratlīdzības saņēmējumus, kā tas ir plānots no 2024. gada.

Sakarā ar straujo globalizāciju un interneta lietošanas iespējām Latvijā plaši tiek lietotas dažādas platformas, kurās var gūt papildu ienākumus. Līdz ar to ieteicams ieviest atsevišķu nodokļu regulējumu šai grupai. Autore piedāvā sadalīt pašnodarbinātās personas divās grupās - pašnodarbinātās personas, kas sniedz pakalpojumus un pašnodarbinātās personas, kuras ražo un / vai pārdod preces, un katras grupas ienākumiem piemērot atšķirīgu nodokļa likmi.

Pašnodarbināto nodoklis 25% tiktu piemērots tiem, kas sniedz pakalpojumus, piemēram, tādās digitālās platformās kā *Bolt*, *Wolt*, kā arī autordarbi, skaistumkopšana, privātstundas, bērnu auklēšana, uzkopšana, tulkošana, koncertu organizēšana, tūrisma pakalpojumi, reklāmu ieņēmumi no *Google* un *YouTube* un citām platformām, mašīnu un tehnikas remonts, zāles pļaušana un tamlīdzīgi.

Tām pašnodarbinātajām personām, kuras nodarbojas ar preču ražošanu, pārdošanu un sava īpašuma iznomāšanu, ieteicams pašnodarbināto nodoklis ar likmi 15%. Šajā kategorijā ietilptu amatniecība, ieskaitot rotaslietu izgatavošanu, pašražotu preču pārdošana tirdziņos un gadatirgos, preču tirdzniecība platformās *Etsy*, *Printful*, *Printify*, izbraukuma tirdzniecība, viesu izmitināšana, izmantojot *airBnB* un *booking.com*, pašu gatavotu ēdienu un dzērienu tirdzniecība, tehnikas un instrumentu pārdošana *ebay*, auto iznomāšana un viss, kas ietver preču tirdzniecību.

Šis nodokļa režīms būtu pieejams līdz gada apgrozījumam 40 000 eiro jeb līdz PVN maksātāju reģistrācijas sliekšnim. Samaksātā nodokļa summa dalītos 80/20, t.i., 80% tiktu pārdalīti kā VSAOI un 20% - IIN. Šī būtu labā prakse, kas tiktu aizgūta no Dānijas, kur tiek maksāts viens nodoklis, un Valsts kase to sadala pa nodokļu veidiem.

Atvieglojumus par apgādībā esošām personām, maksātāja gada diferencēto neapliekamo minimumu u.c. atvieglojumus varētu piemērot pamatdarba vietā, tos nezaudējot, kā tas ir, maksājot mikrouzņēmumu nodokli.

Šajā gadījumā pašnodarbinātās personas būtu apdrošinātas pieciem sociālās apdrošināšanas veidiem: valsts pensiju apdrošināšanai, invaliditātes apdrošināšanai, maternitātes, paternitātes un slimības apdrošināšanai, vecāku apdrošināšanai, veselības apdrošināšanai, bet netiktu apdrošinātas pret nelaimes gadījumiem darbā un arodslimībām, kā arī bezdarbam.

Obligāta prasība - atsevišķs norēķinu konts vai saimnieciskās darbības ieņēmumu konts, visi darījumi bezskaidrā naudā – ar pārskaitījumu un/vai maksājumu karšu termināļos, tādējādi samazinot skaidras naudas apripi.

Šajā gadījumā tiktu samazināts administratīvais slogs pašnodarbinātajām personām, jo nebūtu jākārtο grāmatvedība, samazinātos VID iesniedzamo

pārskatu skaits, jo nebūtu jāiesniedz “Kvīšu numuru reģistrācijas iesniegums”, “Pārskats par reģistrēto kvīšu izlietojumu”, nebūtu jāpilda skaidras naudas uzskaites dokumenti: “Kases ieņēmumu orderis” un “Kases izdevumu orderis”.

Ja pašnodarbinātās personas saimnieciskās darbības gada apgrozījums pārsniegtu 40 000 eiro (PVN maksātāju reģistrācijas sliexsnim), tad jāreģistrē SDV, IK vai ZS un jāmaksā nodokļi vispārējā nodokļu režīmā. Tas paliktu iepriekšējā kārtībā, tikai ar dažām izmaiņām – VSAOI likme tiktu pielīdzināta darbinieku likmei, kas 2023. gadā ir 34.09%, un VSAOI būtu jāveic no valstī noteiktās minimālās darba algas. Tādējādi tiktu nodrošinātas lielākas iemaksas valsts sociālajā budžetā, kā arī pilna sociālā aizsardzība pašnodarbinātajām personām. Šo normu varētu pārņemt kā labo piemēru no Dānijas. Pilnībā pārņemt Dānijas ienākuma nodokļa modeli Latvija nevar, jo tad vajadzētu mainīt visu ienākumu nodokļu sistēmu. Dānijā pašnodarbināto personu nodokļi tiek pielīdzināti algotu darbinieku nodokļiem, tikai mainās persona, kas maksā nodokļus. Pašnodarbinātības gadījumā visus nodokļus maksā pašnodarbinātā persona, darba ņēmēja gadījumā nodokļus maksā darba devējs.

Ja pašnodarbinātā persona vēlētos būt vairāk sociāli apdrošināta, tad sociālās apdrošināšanas iemaksas virs valsts minimālās darba algas būtu brīvprātīgas. VID pārstāvji rīkotu dažādas informatīvās kampaņas (sociālajos tīklos, masu medijos), cik svarīgi ir būt sociāli apdrošinātiem, ko dod sociālā apdrošināšana utt.

Šajā scenārijā tiktu saglabāta IIN progresīvā likme, kas 2023. gadā ir: 20% ienākumam līdz 20 004 eiro gadā, 23% ienākumam no 20 004 eiro līdz 78 100 eiro gadā un ienākuma daļai, kas pārsniedz 78 100 eiro gadā, - 31%.

Varētu brīvi izvēlēties, vai visi norēķini bezskaidras naudas veidā un tiek veikti atsevišķā bankas kontā, bet, ja ir arī skaidras naudas darījumi, kārtojot vienkāršā ieraksta grāmatvedību.

Pašnodarbinātās personas tiktu apdrošinātas visiem septiņiem sociālās apdrošināšanas veidiem, tieši tāpat kā alogoti darbinieki: valsts pensiju apdrošināšanai, invaliditātes apdrošināšanai, maternitātes, paternitātes un slimības apdrošināšanai, vecāku apdrošināšanai, veselības apdrošināšanai; nelaimes gadījumiem darbā un arodslimībām apdrošināšanai, kā arī bezdarba gadījumiem. **Trešais scenārijs – jauna pašnodarbināto personu nodokļu un grāmatvedības sistēma, izdalot atsevišķi autoratlīdzības saņēmējus.**

Daudzās ES dalībvalstīs, ieskaitot Dāniju, autoratlīdzības saņēmēji tiek izdalīti atsevišķi no saimnieciskās darbības veicējiem. Latvijā plānots, ka no 2024. gada 1. janvāra autoratlīdzības saņēmējiem būs jāreģistrējas par saimnieciskās darbības veicējiem. Līdz 2023. gada 31. decembrim ir noteikts pārejas periods, kad autoratlīdzības saņēmējiem ir iespēja maksāt nodokļus, neregistrējoties kā saimnieciskās darbības veicējiem. Šajā periodā

autoratlīdzības izmaksātājs ietur nodokli 25% no autoratlīdzības, kas tiek sadalīts šādi: 80% VSAOI un 20% IIN.

Raksturojums. Autoratlīdzības saņēmējus atdalīt atsevišķi no saimnieciskās darbības veicējiem. Trešais scenārijs balstās uz otro scenāriju, tikai autoratlīdzības saņēmējiem nav jāreģistrējas par saimnieciskās darbības veicējiem, kamēr gada apgrozījums no autoratlīdzības ir līdz 40 000 eiro, bet, ja gada apgrozījums no autoratlīdzības pārsniedz 40 000 eiro, tad viņiem jāreģistrējas kā SDV.

Ja autoratlīdzību izmaksā mantisko tiesību kolektīva pārvaldījuma organizācija, tad nodokļu aprēķināšana un nomaksa paliek spēkā esošajā kārtībā.

Atbilstoši trešajam scenārijam autoratlīdzības saņēmēji paliek kā autoratlīdzības nodokļa maksātāji līdz apgrozījumam 40 000 eiro gadā. Par autoratlīdzības ienākumiem tiek ieturēts nodoklis 25%, kas tālāk tiek sadalīts 20% IIN un 80% VSAOI. Nodokļa ieturējumu veic autoratlīdzības izmaksātājs.

Autoratlīdzības saņēmējs tiek apdrošināts pieciem sociālās apdrošināšanas veidiem: valsts pensiju apdrošināšanai, invaliditātes apdrošināšanai, maternitātes, paternitātes un slimības apdrošināšanai, vecāku apdrošināšanai un veselības apdrošināšanai. Netiek apdrošināti pret nelaimes gadījumiem darbā un arodslimībām, kā arī bezdarbam. Minimālās sociālās apdrošināšanas iemaksas netiek veiktas.

Ienākumi no autoratlīdzības var tikt saņemti privātajā kontā, neatverot atsevišķu bankas kontu. Nav vajadzības pēc grāmatvedības kārtošana, jo atlīdzības izmaksātājs deklarē VID atbilstošos darījumus, ienākumu un ieturēto nodokli.

MK noteikumos "Likuma "Par iedzīvotāju ienākuma nodokli" normu piemērošanas kārtība" noteiktās izdevumu normas (50% un 25%) netiek piemērotas. IIN atvieglojumi tiek piemēroti gada beigās, sagatavojot un iesniedzot gada ienākumu deklarāciju.

Pašnodarbinātības sociāli ekonomiskās vides pilnveidošanai un uzlabošanai ekspertu skatījumā vislielākā nozīme (no visām četrām definētajām kritēriju grupām) ir kritēriju grupai "*Pašnodarbināto normatīvā bāze un nodokļi*" (skat. 6. tab.), kuras vidējā prioritātes vektora koordināte ir 0.37.

Eksperti uzskata, ka jāsāk ar pašnodarbināto personu normatīvo bāzi, kura regulē gan grāmatvedības kārtošana, gan nodokļu aprēķinus pašnodarbinātām personām (6. tabula) Ekspertiem C, D, E, F, G šī kritēriju grupa ir prioritāra, tikai ekspertiem A un B prioritārās grupas bija citas, attiecīgi "*Pašnodarbināto iespējas*" un "*Valsts ekonomiskā izaugsme*".

Ekspertiem vērtējot esošo sociāli ekonomisko vidi pašnodarbinātajām personām, tieši pie jautājumiem par grāmatvedību un nodokļiem (*Tiesiski administratīvās vides novērtējums* un *Nodokļu sistēmas novērtējums*) bija visvairāk komentāru un ieteikumu.

Kritēriju grupu prioritātes vektoru izvērtējums ekspertu skatījumā

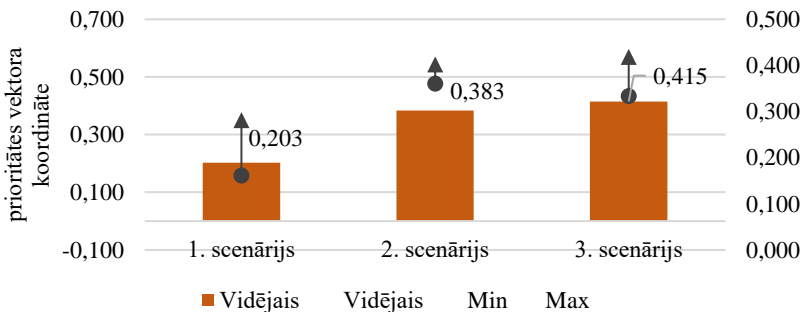
Kritēriju grupas	Eksperti							Vidēji
	A	B	C	D	E	F	G	
Pašnodarbinātības iespējas	0.34	0.12	0.05	0.52	0.16	0.11	0.05	0.19
Valsts ekonomiskā izaugsme	0.06	0.57	0.16	0.05	0.06	0.06	0.15	0.16
Pašnodarbināto normatīvā bāze un nodokļi	0.16	0.13	0.57	0.30	0.54	0.31	0.57	0.37
Sociālā vide pašnodarbinātajiem	0.44	0.17	0.22	0.12	0.24	0.53	0.23	0.28

Avots: autore pētījums un konstrukcija, izmantojot ekspertu aptauju, n=7

Ekspertiem vērtējot esošo sociāli ekonomisko vidi pašnodarbinātajām personām, tieši pie jautājumiem par grāmatvedību un nodokļiem (*Tiesiski administratīvās vides novērtējums* un *Nodokļu sistēmas novērtējums*) bija visvairāk komentāru un ieteikumu.

Nākamā kritēriju grupa, kurai būtu jāveic izmaiņas, lai uzlabotu sociāli ekonomisko vidi pašnodarbinātajām personām, ir "*Sociālā vide pašnodarbinātajiem*", vidējā prioritātes vektora koordināte šai grupai ir 0.28.

Zemāk eksperti ir vērtējuši "Pašnodarbinātības iespējas" (vidējā prioritātes vektora koordināte 0.19) un "Valsts ekonomiskā izaugsme" (vidējā prioritātes vektora koordināte 0.16).

Avots: autore pētījums un konstrukcija, izmantojot ekspertu aptauju, n=7

7. att. Piemērotākais scenārijs pašnodarbinātības sociāli ekonomiskās vides uzlabošanai ekspertu skatījumā

Ņemot vērā četras kritēriju grupas un 16 kritērijus, eksperti kā optimālāko scenāriju ir izvēlējušies trešo scenāriju – “Jauna pašnodarbināto nodokļu un grāmatvedības sistēma, izdalot atsevišķi autoratlīdzības saņēmējus” (prioritātes vektora koordināte 0.42).

Kā otrs optimālākais ir vērtēts otrais scenārijs – “Jauna pašnodarbināto nodokļu un grāmatvedības sistēma, neizdalot atsevišķi autoratlīdzības saņēmējus” (prioritātes vektora koordināte 0.38).

Pirmais scenārijs - Latvijā spēkā esošā pašnodarbināto personu nodokļu un grāmatvedības sistēma ir novērtēta kā trešā no visām, ar prioritātes vektora koordināti 0.20.

GALVENIE SECINĀJUMI UN ATZINUMI

- 1) Tehnoloģiju straujā attīstība un izmaiņas darba tirgū ir veicinājušas jaunu nodarbinātības formu attīstību un palielinājušas pašnodarbinātības lomu. 2021. gadā ES dalībvalstīs pašnodarbināto personu skaits bija 25.2 milj. jeb 13.1% no visiem nodarbinātajiem.
- 2) Saskaņā ar Centrālās statistikas pārvaldes datiem pēdējo desmit gadu laikā Latvijā pašnodarbināto personu īpatsvars no ekonomiski aktīvajām vienībām tirgus sektorā vidēji ir 44%, kas atspoguļo pašnodarbinātības lomu valsts ekonomikā. Pēc *Eurostat* datiem 2021. gadā pašnodarbināto personu īpatsvars nodarbināto vidū Latvijā bija līdzīgs ES dalībvalstu vidējam rādītājam – attiecīgi 12.2% un 13.1%.
- 3) Pašnodarbināto personu terminoloģija Latvijā nav viennozīmīga: Latvijas Republikas normatīvajos aktos attiecībā uz fizisko personu, kura veic saimniecisko darbību, tiek lietots termins „saimnieciskās darbības veicējs”. Savukārt termins “pašnodarbinātais” tiek lietots atšķirīgā nozīmē tikai saistībā ar sociālo apdrošināšanu, iekļaujot ne tikai saimnieciskās darbības veicējus, bet arī IK, kā arī ZS un ZvS īpašniekus. Ikdienā par pašnodarbināto personu uzskata fizisko personu, kura veic VID reģistrētu saimniecisko darbību. ES dalībvalstīs pašnodarbināto personu terminoloģija ir atšķirīga, bet pazīmju kopums, kas raksturo šo formu ir līdzīgs.
- 4) Latvijā un ES dalībvalstīs pašnodarbinātības attīstības tendences ir līdzīgas. Iezīmējas trīs jaunas tendences pašnodarbināto personu skaita dinamikā: 1) samazinās lauksaimniecībā; 2) palielinās individuālo pakalpojumu jomā; 3) palielinās vecuma grupā 50–64 gadi.
- 5) Latvijā tiesiskais regulējums pašnodarbinātajām personām nodrošina pietiekamu piekļuvi sociālajai apdrošināšanai, bet tikai puse no visām pašnodarbinātajām personām veic valsts sociālās apdrošināšanas iemaksas.

Šī iemesla dēļ pašnodarbināto personu sociālā aizsardzība ir nepietiekama, it īpaši, ja pašnodarbinātība ir pamatnodarbošanās.

- 6) Salīdzinot ar darba ņēmējiem, kas ir pakļauti visiem sociālās apdrošināšanas veidiem, pašnodarbinātās personas netiek apdrošinātas bezdarba gadījumiem, nelaimes gadījumiem darba vietās un arodslimībām. Ja pašnodarbināto personu ienākumi nesasniedz minimālās algas līmeni, tad pašnodarbinātās personas vispārējā nodokļu režīmā ir apdrošinātas tikai pensijai, bet mikrouzņēmumu nodokļa maksātāji arī invaliditātei, maternitātei, paternitātei, vecāku un veselības apdrošināšanai.
- 7) Pašnodarbinātās personas, kuras ir izvēlējušās maksāt mikrouzņēmumu nodokli, var būt labāk sociāli apdrošinātas (80% no MUN tiek pārdalīts kā VSAOI) nekā tās, kuras izvēlējušās maksāt nodokļus vispārējā režīmā.
- 8) Latvijā, līdzīgi kā pārējās ES dalībvalstīs, pastāv viltus pašnodarbinātības problēma, kas, lai gan var būt izdevīga pašnodarbinātajai personai, tomēr lielākoties ir finansiāli un praktiski izdevīga darba devējam, un būtiski samazina pašnodarbinātās personas sociālo aizsardzību. Lai samazinātu viltus pašnodarbinātību, atbildīgās valsts iestādes, nosakot personas faktisko nodarbinātības formu, vadās pēc virknes kritēriju jeb pazīmju. Arī Latvijas tiesiskajā regulējumā ir skaidri noteiktas darba tiesisko attiecību pazīmes, kas ir uzskatāms par efektīvu instrumentu viltus pašnodarbinātības mazināšanai.
- 9) Grāmatvedības kārtošanas process pašnodarbinātām personām ir atkarīgs no tā, kādu nodokļu režīmu pašnodarbinātā persona ir izvēlējusies. Tiem saimnieciskās darbības veicējiem, kuri izvēlējušies vispārējo nodokļu režīmu, grāmatvedības process ir komplicēts, jo jāpārzina vairāku normatīvo aktu normas. Mikrouzņēmumu nodokļa maksātājiem grāmatvedības kārtošanas process ir vienkāršāks, nav obligāti jāuzskaita izdevumi, jo nodoklis tiek maksāts no apgrozījuma. Ja visi norēķini mikrouzņēmumu nodokļa maksātājiem ir bezskaidrā naudā un atsevišķā norēķinu kontā, tad grāmatvedība nav jākārt, un nodokļu aprēķins ir vienkāršs. Samazinātās patentmaksas maksātājiem grāmatvedība nav jākārt, bet samazināto patentmaksu var izmantot ļoti ierobežots pašnodarbināto personu skaits, tikai pensionāri un invalīdi, kuri negūst ienākumus algotā darbā.
- 10) Dānijā pašnodarbināto personu nodokļu sistēma būtiski atšķiras no Latvijas sistēmas. Dānijā pašnodarbinātās personas un darba ņēmēju ienākumiem ir kopēja nodokļu sistēma, neizdalot pašnodarbinātās personas atsevišķi. Fiziskās personas ienākumi tiek aplikti ar valsts ienākuma nodokli, kas ietver VSAOI un pašvaldības nodokli, kas ir atkarīgs no reģiona, kurā tiek veikta saimnieciskā darbība, darba tirgus nodokli un baznīcas nodokli.
- 11) Latvijā un Dānijā sociālās apdrošināšanas sistēma pašnodarbinātām personām balstās uz vienādiem principiem – jāveic obligātās iemaksas un ir iespēja veikt arī brīvprātīgās sociālās apdrošināšanas iemaksas. Tomēr Dānijā

brīvprātības princips tiek ievērots vairāk nekā Latvijā un pašnodarbinātās personas Dānijā labprātīgi veic brīvprātīgas sociālās apdrošināšanas iemaksas, jo ir motivēti un izprot sociālās apdrošināšanas iemaksu nozīmīgumu.

- 12) Eksperti no četriem faktoriem, kas ietekmē pašnodarbināto personu sociāli ekonomisko vidi, kā drīzāk apmierinošu novērtēja tiesisko faktoru pašnodarbinātām personām, akcentu vēršot uz normatīvo aktu pielietojumu grāmatvedības kārtīšanai, un autoratlīdzības saņēmēju nodokļu sistēmu. Savukārt nodokļu sistēma un sociālās apdrošināšanas sistēma pašnodarbinātām personām tika novērtēta kā apmierinoša, uzsverot nepieciešamību pēc dažiem nodokļu normatīvo aktu grozījumiem.
- 13) Pētījumā tika izstrādāti divi jauni iespējamie scenāriji pašnodarbinātības sociāli ekonomiskās vides pilnveidošanai: 1) jauna pašnodarbināto personu nodokļu un grāmatvedības sistēma, neizdalot atsevišķi autoratlīdzības saņēmējus; 2) jauna pašnodarbināto personu nodokļu un grāmatvedības sistēma, izdalot atsevišķi autoratlīdzības saņēmējus. Eksperti par labāko scenāriju atzina jauno pašnodarbināto personu nodokļu un grāmatvedības sistēmu, izdalot atsevišķi autoratlīdzības saņēmējus.
- 14) Promocijas darbā izvirzītie uzdevumi ir izpildīti un mērķis sasniegts. Pētījuma darbā izvirzītā hipotēze ir apstiprināta. Katra izvirzītā apakšhipotēze ir apstiprināta ar scenāriju izstrādi, un ir noteikta dominējošā apakšhipotēze.

1. scenārijs pierāda: H1: novēršot esošās nodokļu un grāmatvedības uzskaites sistēmas nepilnības, tiks veicināta sociāli ekonomiskās vides uzlabošana pašnodarbinātām personām Latvijā;

2. scenārijs pierāda: H2: papildinot esošo nodokļu un grāmatvedības uzskaites sistēmu, iespējams veicināt pašnodarbinātības attīstību Latvijā;

3. scenārijs pierāda: H3: papildinātai nodokļu un grāmatvedības uzskaites sistēmai ir pozitīva ietekme uz sociāli ekonomisko vidi pašnodarbinātām personām Latvijā.

Pēc hierarhijas analīzes metodes, eksperti novērtēja trešo scenāriju kā vislabāko iespēju pašnodarbinātības sociāli ekonomiskās vides pilnveidošanai, tādējādi trešā apakšhipotēze ir dominējoša.

IDENTIFICĒTĀS PROBLĒMAS UN PRIEKŠLIKUMI

Pirmā problēma. Latvijas Republikas normatīvajos aktos attiecībā uz fizisko personu, kura veic saimniecisko darbību, tiek lietots termins „saimnieciskās darbības veicējs” (SDV). Savukārt termins “pašnodarbinātais” tiek lietots tikai

saistībā ar sociālo apdrošināšanu, ietverot ne vien SDV, bet arī IK, ZS un ZvS īpašnieku.

Problēmas risinājums.

- Noteikt šādu pašnodarbināto personu definīciju: “Pašnodarbinātā persona ir persona, kas darba ienākumus gūst patstāvīgi, neiesaistoties kā darbinieks darba tiesiskajās attiecībās un neieņemot amatu, kas dod tiesības uz atlīdzību”. LR Finanšu ministrijai veikt atbilstošus grozījumus likumā “Par reglamentētajām profesijām un profesionālās kvalifikācijas atzīšanu” un “Par valsts sociālo apdrošināšanu”

Otrā problēma. Vairākas pašnodarbināto personu grāmatvedības uzskaites un nodokļu likuma normas vairs neatbilst 2023. gada ekonomiskajai situācijai, jo pieņemtas 2007. un 2015. gadā.

Problēmas risinājums.

- Palielināt neapliekamo ienākumu apmēru no lauksaimnieciskās ražošanas un lauku tūrisma, piesaistīt šo summu kādam rādītājam, piemēram, 20 minimālās mēneša algas (2023. gadā - 12 400 eiro) jeb divu gada nepalikamo minimumu (2023. gadā - 12 000 eiro) apmērā. LR Finanšu ministrijai veikt atbilstošus grozījumus likumā “Par iedzīvotāju ienākuma nodokli”.
- Palielināt sliekšni, līdz kuram drīkst kārtot grāmatvedību vienkāršā ieraksta sistēmā, LR Finanšu ministrijai veicot atbilstošus grozījumus Grāmatvedības likumā un MK noteikumos Nr. 322 “Kārtība, kādā individuālie komersanti un citas fiziskās personas, kas veic saimniecisko darbību, individuālie uzņēmumi, zemnieku un zvejnieku saimniecības kārtu grāmatvedību vienkāršā ieraksta sistēmā”.
- Piemērot nodokļu atvieglojumus un neapliekamo minimumu, pašnodarbinātajām personām, kuras izvēlējušās maksāt MUN, lai nodrošinātu taisnīgumu nodokļu piemērošanā un veicinātu pašnodarbinātās personas izvēlēties vienkāršāku nodokļu maksāšanas režīmu. LR Finanšu ministrijai veikt grozījumus Mikrouzņēmumu nodokļa likumā.

Trešā problēma. Grāmatvedības kārtošanas process pašnodarbinātajām personām, sevišķi zemnieku saimniecībās, ir pārāk sarežģīts.

Problēmas risinājums.

- Vienkāršot normas vienkāršā ieraksta grāmatvedības kārtošanai pašnodarbinātajām personām, kuras veic lauksaimniecisko ražošanu un vienlaikus cita veida saimniecisko darbību. Noteikt tikai ieņēmumu no lauksaimniecības un citu ieņēmumu atsevišķu uzskaiti, bet saimnieciskās darbības izdevumus ļaujot uzskaitīt visus kopā. Ja ieņēmumi no lauksaimniecības ir vismaz 50% no saimnieciskās darbības ieņēmumiem, tad visam ienākumam piemērot ar IIN neapliekamo summu, kas pienākas

lauksaimniekiem. Tikai tad, ja citas darbības ieņēmumi pārsniedz 50%, noteikt prasību sadalīt izdevumus proporcionāli ieņēmumiem (līdzīgi kā tas ir IIN maksātājiem, kas kārtro divkāršā ieraksta grāmatvedību). LR Finanšu ministrijai veikt atbilstošus grozījumus likumā “Par iedzīvotāju ienākuma nodokli”.

- Iekļaut ieņēmumus no dažādām atbalsta programmām (piemēram, LIAA, NVA u.c.) ar IIN apliekamajos ienākumos, lai ieņēmumi būtu samērojami ar izdevumiem. LR Finanšu ministrijai veikt atbilstošus grozījumus likumā “Par iedzīvotāju ienākuma nodokli”.
- VID aktualizēt un pārstrādāt metodiskos materiālus pašnodarbinātām personām: “Grāmatvedības uzskaitē vienkāršā ieraksta sistēmā”, “Saimnieciskās darbības ieņēmumu un izdevumu uzskaites žurnāls”, “Mikrouzņēmumu nodokļa maksātāja saimnieciskās darbības ieņēmumu un izdevumu uzskaites žurnāls”, piesaistot jomas ekspertus – grāmatvežus, nodokļu konsultantus, tādējādi dažādojot piemērus.
- VID un VSAA organizēt seminārus, video seminārus un citus pasākumus, kuros skaidro vienkāršā ieraksta grāmatvedību, aprēķināmos nodokļus, sociālo apdrošināšanas iemaksu nozīmīgumu un to nemaksāšanas sekas.

Ceturrtā problēma. Pašnodarbinātās personas netiek apdrošinātas visiem sociālās apdrošināšanas veidiem, un viņu sociālā aizsardzība ir nepietiekama.

Problēmas risinājums.

- Iekļaut pašnodarbināto personu apdrošināšanā visus tos pašus sociālās apdrošināšanas veidus, kādi ir darba ņēmējiem. LR Finanšu ministrijai veikt atbilstošus grozījumus likumā “Par valsts sociālo apdrošināšanu”.
- Iekļaut subsīdijas VSAOI objekta aprēķinā. LR Finanšu ministrijai veicot atbilstošus grozījumus likumā “Par valsts sociālo apdrošināšanu”.
- Ieviest iemaksu vecuma pensiju apdrošināšanai aprēķinu reizi gadā visām pašnodarbinātām personām, turklāt pagarināt VSAOI aprēķina termiņu, mainot to no 17. janvāra uz 31. janvāri. LR Finanšu ministrijai veikt atbilstošus grozījumus likumā “Par valsts sociālo apdrošināšanu”.

Piektā problēma. Lielākajai daļai autoratlīdzību saņēmējiem nav atbilstošu zināšanu, lai pareizi veiktu saimnieciskās darbības uzskaiti, aprēķinātu un samaksātu nodokļus.

Problēmas risinājums.

- Ieviest autores izstrādāto 3. scenāriju - **saglabājot atsevišķi nodokļu aprēķinu kārtību autoratlīdzības saņēmējiem**, lai sekmētu nodokļu nomaksu, nesarežģītu uzskaiti un nodokļu aprēķinu. Atdalīt atsevišķi autoratlīdzības saņēmējus no saimnieciskās darbības veicējiem. Autoratlīdzības saņēmēji drīkst neregistrēt saimniecisko darbību, kamēr gada

apgrozījums no autoratlīdzības nepārsniedz 40 000 eiro, kad pārsniedz - jāreģistrējas kā SDV. No autoratlīdzības ienākumiem tiek ieturēts nodoklis 25%, kas tiek pārdalīts: 20% IIN un 80% VSAOI. IIN ieturējumu veic autoratlīdzības izmaksātājs. LR Finanšu ministrijai veikt atbilstošus grozījumus likumā "Par iedzīvotāju ienākuma nodokli".

INTRODUCTION

Relevance of the present research

Employment is one of the most important indicators of economic development and growth of the national economy; therefore, employment policies are an integral component of social and economic policies of the country and the region. Self-employment is an important and necessary kind of employment, which is common in Latvia and other EU Member States to start a business and enter the labour market.

Self-employment is common in all EU Member States. Eurostat data indicate that in 2021, 25.2 million self-employed persons were registered in the EU-27, which made up 13.05% of the total persons employed (192.9 million). In 2021, the highest proportion of self-employed persons among the employed was reported in Greece (27.8%), Italy (19.6%) and Poland (18.1%). In contrast, the lowest proportion was reported in Denmark (7.7%), Germany (7.6%) and Luxembourg (8.3%). In Latvia, the proportion of self-employed persons among the employed was approaching the average in the EU, reaching 12.2%.

Nowadays, flexible forms of employment, including self-employment, which has several advantages, are increasingly popular among employees and employers. Self-employment provides greater freedom of action and personal independence, creates opportunities to enter and/or stay in the labour market and earn additional income alongside the main job.

At the same time, self-employment has negative characteristics as well. Self-employed status could be abused to avoid paying taxes and complying with labour laws, which is referred to as false self-employment. Although this might seem beneficial to self-employed persons, the largest financial and practical benefit is gained by the employer, as it is an opportunity for the employer to reduce the costs. This could significantly reduce the opportunities of the self-employed to receive social protection and negatively affect their quality of life and prosperity in various social risk situations ranging from inability to work and disability to the case of reaching retirement age. A self-employed person, unlike an employee, is responsible for paying taxes, managing working hours, creating a safe and healthy working environment and complying with occupational safety and health requirements.

To date, in-depth research studies on the socio-economic environment for self-employment and the factors therein have not been conducted in Latvia. Therefore, it is especially important to examine the situation to identify advantages and disadvantages of the socio-economic environment for self-employment in order to ensure sufficient social protection for the self-employed in cases of social risk in the future.

In recent years, problems with bookkeeping and taxes for self-employed persons have been a focus in analytical research studies by various authors in

periodicals: I.Leibus, L.Purina, I.Faitusa, L.Bekere and D.Muceniece. The author of the doctoral thesis has researched problems with social insurance for the self-employed in her master thesis entitled *Social and Legal Aspects of Employment Relationships and Self-employment* (2010) and in M.Lazdins' master thesis *Problematic Aspects of Social Insurance for Self-employed Persons in Latvia* (2014). In Latvia, self-employment in various industries, mainly in agriculture, has been researched by I.Leibus in her doctoral thesis *Problematic Aspects of Bookkeeping and Taxation for Sole Proprietorships* (2008).

In 2018, a study *Self-employment in Latvia and Enhancing the Legal Framework for Improving Working Conditions for the Self-employed* by the State Labour Inspectorate investigated the social environment for self-employment and the shortcomings, as well as developed proposals for enhancing the legal framework in the fields of employment relationships, social protection and occupational safety and health in order to increase compliance with occupational safety and health requirements in cases of self-employment and would make the legal framework for self-employment more effective.

In Lithuania, P.Bartkeviciene, B.Pulokiene, A.Slavickiene have focused on self-employment issues. In Estonia, however, S.Ellu, M.Unt, H.Soe et al. have examined problems with accounting and tax record-keeping for the self-employed.

Research studies on self-employed persons in Europe are regularly conducted by the European Commission, and the latest research *Exploring Self-employment in the European Union* was conducted in 2017. This research emphasized the need to remove barriers for those who want to become self-employed and provide support for their business expansion, as well as ensure adequate social protection for the self-employed, as well as the need to continue researching various kinds of self-employment, including keeping up with new trends. Research studies on self-employment are conducted regularly. In 2024, the European Commission plans to publish a study *Job Quality of Self-employed Workers in the EU*. The study intends to analyse the measures taken at the level of the EU Member States to better protect self-employed persons against the risks of unemployment, accidents at work and diseases.

The author of the doctoral thesis has practically worked in the field of taxes and accounting for the self-employed since 2008, i.e. for fifteen years, giving consultations to self-employed persons; as a result, the author has identified problems in the socio-economic environment for self-employed persons, which have been confirmed by the experts involved in the present research.

The author regularly participates in various activities, giving consultations, delivering lectures to self-employed persons, accountants and financial experts on taxes and bookkeeping for the self-employed. The author is an active member of the Association of Accountants of the Republic of Latvia, which is involved

in discussions on planned amendments to the relevant laws. The author has participated in several projects, training the self-employed in the field of bookkeeping and taxes: a non-formal education project for adults Training for Raising Accounting and Tax Qualifications for State Revenue Service (SRS) Employees (2014) and Virtual Senior University Adult Educators' Capacity Building and Digitalization (2022). The author has been a mentor to young individuals who started a business and registered as self-employed persons (Erasmus + project implemented by the Society "Creating for the Municipality", 2017). The author of the doctoral thesis has produced several analytical research papers on tax record-keeping for the self-employed that were published in professional periodicals.

Since the socio-economic environment for self-employment has been little researched in Latvia, the author conducted an in-depth examination of this field, involving some experts in self-employment.

The doctoral thesis has put forward a **hypothesis**: by assessing the factors that affect the socio-economic environment for self-employment in Latvia, it is possible to more effectively design measures and scenarios that foster the development of self-employment.

To prove the key hypothesis, the following related sub-hypotheses were additionally put forward:

H1: by eliminating the shortcomings of the tax and accounting system, a more favourable socio-economic environment could be created for self-employed persons in Latvia;

H2: by enhancing the tax and accounting system, it is possible to foster the development of self-employment in Latvia;

H3: an enhanced tax and accounting system has a positive effect on the socio-economic environment for self-employed persons in Latvia.

The **research topic** of the doctoral thesis is the socio-economic environment for self-employment, while the **subtopic** is opportunities for enhancing legal status, accounting and tax record-keeping as well as social insurance for self-employed persons.

The **aim** of the doctoral thesis is to analyse the factors affecting the socio-economic environment for self-employment in order to develop and assess scenarios that would foster the development of self-employment in Latvia.

To achieve the aim, the following **specific research tasks** were set:

- 1) to describe self-employment as a kind of business from the perspective of economic theories;
- 2) to assess the legal framework for self-employed persons, identifying the problematic aspects;
- 3) to examine trends in self-employment in Latvia and EU Member States;

- 4) to analyse the procedures of accounting and tax record-keeping as well as the problematic aspects for self-employed persons;
- 5) to identify contributing and hindering factors in the socio-economic environment for self-employment;
- 6) to develop scenarios and proposals for enhancing the socio-economic environment for self-employment.

The following research methods were employed to achieve the aim and perform the tasks:

- **monographic, descriptive and content analysis** were used for gathering and analysing the results of scientists' research, as well as for examining the legal framework;
- **abstract and logical analysis** was employed to identify contributing and hindering factors in the socio-economic environment for self-employment, as well as develop proposals;
- **analysis and synthesis** were used to examine the system of accounting and tax record-keeping for self-employed persons;
- **PEST analysis** was employed to group socio-economic factors;
- **statistical analysis** and **econometric methods** – the Kruskal Wallis test, hypothesis testing, the Pearson correlation coefficient and the forecasting method were used to analyse trends in self-employment in Latvia and other EU Member States;
- **multivariate statistical analysis** – factor analysis and cluster analysis – were used to identify the factors and then the EU Member State whose self-employed tax model could be considered suitable for Latvia;
- a **sociological research method – expert surveying** – was employed to identify the opinions of experts on the research problem and outline main trends in self-employment in Latvia;
- the **scenario method** was applied in order that scenarios for self - employment in Latvia could be created based on the information obtained;
- the **Analytic Hierarchy Process** was applied to identify the experts' ratings of the scenarios developed by the author.

Research papers by national and foreign scientists published in international scientific databases (Web of Science, Scopus etc.), laws of the Republic of Latvia, regulations of the Cabinet, policy documents, studies by European Union institutions, informative reports by the Ministries of Welfare and Finance, data from the Central Statistical Office (CSO), the State Revenue Service and Eurostat as well as interviews conducted by the author were used to perform the research tasks.

Scientific novelties and significance of the research:

- 1) the present research complements the self-employment knowledge base at the national and international levels by aggregating scientific findings on self-employment;
- 2) statistical portraits of self-employed persons in Latvia and EU Member States was developed;
- 3) factors in the socio-economic environment for self-employment were assessed and the related problems in Latvia were identified;
- 4) development potential for accounting and tax record-keeping for self-employed persons was determined, two potential scenarios were designed for Latvia.

The **practical novelty** of the doctoral thesis – the findings have been included in the following bachelor courses: Single-entry Accounting and Tax Accounting, as well as in the following master course: Tax Planning.

Economic significance of the research: the research identified the main contributing and hindering factors in the socio-economic environment for self-employment. The findings could be used by the Ministry of Economics and the Ministry of Finance of the Republic of Latvia, thereby enhancing the legal framework for self-employed persons, as well as for the development of policy documents. The findings could be used in planning industrial development and by producer associations through practically implementing the scenario initiatives.

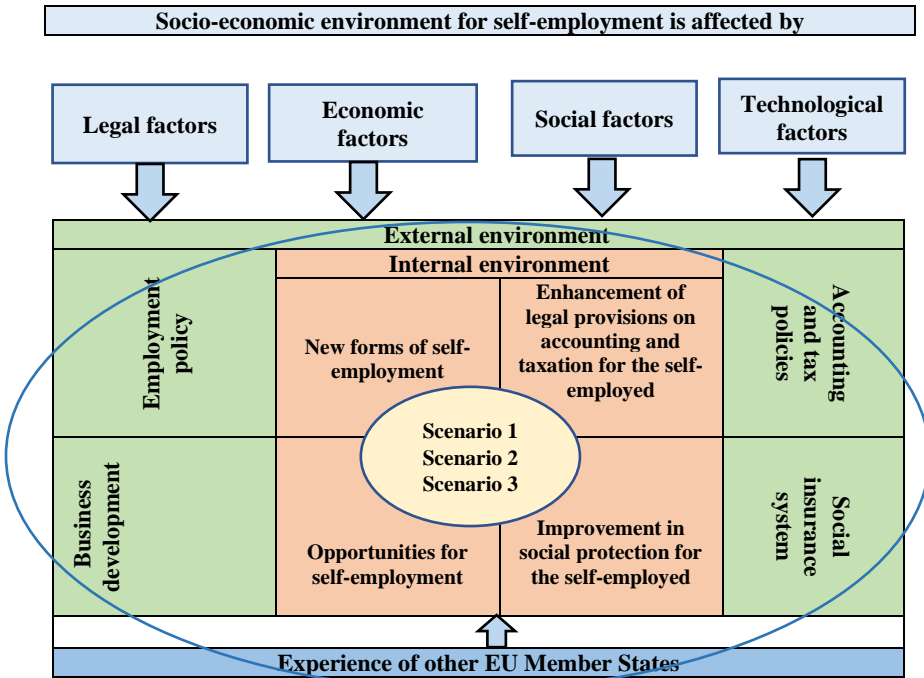
Theses to be defended.

- 1) The definitions of a self-employed person differ between Latvia and other EU Member States; however, self-employment as one of the kinds of business plays a significant role in the economy, employment and life satisfaction of individuals in every country.
- 2) The trends in self-employment in Latvia and EU Member States are similar; however, the differences specific to each Member State should be taken into account.
- 3) The accounting and tax record-keeping system for self-employed persons in Latvia requires identification of shortcomings and an enhancement of the system.
- 4) Several scenarios are possible for enhancing the socio-economic environment for self-employment in Latvia.

The author of the doctoral thesis developed a theoretical framework for the internal and external environment. The socio-economic environment for self-employment is affected by legal, economic, social and technological factors, which were identified by the PEST analysis.

The socio-economic environment for self-employment consists of the internal and the external environment. The external environment is comprised of

the national employment policy, business development, accounting and tax policies and the social insurance system (Fig. 1).

Source: author's construction

Fig.1. The theoretical framework of the internal and external environment of the research developed in the thesis

The internal environment involves new forms of self-employment, an enhancement of legal provisions on accounting and taxation for the self-employed, opportunities for self-employment and improvement in social protection for the self-employed.

To assess the external and internal environments for self-employment, the author examined self-employment from the theoretical and legal perspectives and the experience of other EU Member States. Three scenarios were designed for enhancing the socio-economic environment for self-employment.

Research limitations

In accordance with the research aim and tasks, the author examined self-employment as one of the kinds of business, as well as the problematic aspects of economic activity performed by and of the system of tax record-keeping and

accounting for self-employed persons. Self-employed persons or the self-employed in the sense of the present research are natural persons who perform economic activity, i.e. economic operators (EO), sole proprietors (SP), farm owners (FO) and fishing undertaking owners (FUO) as well as royalty recipients. The present research was limited by the different understandings of the term self-employed person across EU Member States (there is no single terminology), as well as differences in registering the self-employed by the Central Statistics Office and the State Revenue Service of the Republic of Latvia. The research focused on Latvia as one of the regions of the European Union, comparing Latvia with other EU Member States.

The present **research was done** in the period from September 2011 to March 2023. Data for 2012 to 2022 were used for statistical data analyses, depending on the availability of the data, the research period for certain problems could be shorter. During the present research, data on self-employment in 2021 and 2022 were not available in official statistics.

The **research was supported** by the European Social Fund. The author's research was part of a project implemented under the operational programme Growth and Employment, specific objective 8.2.2. Strengthening the Academic Personnel of Higher Education Institutions in the Areas of Strategic Specialization.

1. THEORETICAL AND LEGAL CHARACTERISTICS OF SELF-EMPLOYMENT IN LATVIA AND OTHER EU MEMBER STATES

Thesis 1. The definition of a self-employed person differs in different scientific sources and legal acts, however, as one of the types of business, self-employment plays a significant role in employment and life satisfaction of citizens

The chapter is 25 pages in length and includes 8 tables and 4 figures.

1.1. Theoretical characteristics of self-employment

The terminologies of self-employed persons differ between Latvia and other EU Member States. **Eurostat European Union** labour force surveys define **self-employed persons** as “persons who work in their own businesses, professional practices or farms for the purpose of earning a profit and do not employ other persons” (Eurofond, 2017). Harmonizing the use of a single term self-employed

person in EU Member States is limited by local conditions and different legal frameworks in each Member State, as well as significant changes that have occurred in employment relationships in recent years.

The legal acts of the Republic of Latvia use the term **economic operator** in relation to a natural person that performs economic activity. However, the term **self-employed person** is used in a narrower sense only in connection with social insurance for economic operators, sole proprietors and farm and fishing undertaking owners. On a daily basis, a self-employed person is considered to be a natural person that performs an economic activity registered with the SRS and has not registered as a sole proprietorship. In contrast, in foreign research papers and EU statistical publications, any natural person that performs an economic activity is called a self-employed person.

A **definition of the term self-employed person** is given in Section 1 of the Law on the Regulated Professions and the Recognition of Professional Qualifications. A self-employed person is a person who earns employment income independently, without entering into employment relationships with an employer, and does not occupy a position that gives the right to remuneration.

The **term self-employed person** is also defined in Part 3 of Section 1 of the Law on State Social Insurance, specifying that a self-employed person is a person who earns income as: a person whose permanent place of residence is in the Republic of Latvia and who earns income from intellectual property, except for an heir to copyright and another successor in title of copyright, and who has registered as an economic activity income taxpayer; a sworn notary; a sworn advocate; a sworn auditor; a doctor in practice, a pharmacist in practice, a veterinary practitioner, an optometrist in practice; another natural person who has registered as an economic activity income tax payer; an owner of a farm or fishing undertaking who, not being in legal employment relationship with an administrative authority of his or her farm or fishing undertaking, performs the management function of such a farm or fishing undertaking if a manager (director) has not been appointed (elected) in such a farm or fishing undertaking; a sworn bailiff; an individual economic operator; and a micro-enterprise taxpayer (Law on State Social Insurance, 1997).

An analysis of various EC studies revealed that almost all the surveyed EU Member States have stated that they were seeking to give a more effective definition of a self-employed person in order to create a legal framework that prescribes social security as well as the rights and protection provided for by labour law provisions for the self-employed (Eurofond, 2017).

In the scientific literature, there is no consensus on whether self-employment is part of business or should be considered separately. In the Europe 2020 strategy developed by the European Commission (EC), self-employment is separated from business, indicating that both are equally important for

sustainable development. The EC strategy emphasizes that fostering self-employment and business plays an important role in creating new jobs and increasing labour market opportunities for the unemployed.

Similar inconsistencies and ambiguities could be found in several research papers. Some researchers consider self-employment as a flexible kind of employment (Henrekson, 2007; Millan, Congregado, Roman, 2010; Purcell, 2000). In contrast, others (MCKeown, Phillips, 2014) point out that self-employment is an escape from employment. A self-employed person can be considered a businessperson, yet not every self-employed person is a businessperson, and not every businessperson is a self-employed person (Casson, 1982). In the scientific literature, there is also an opinion that self-employed persons should not be included in the category of businesspersons. One of the motivations of the self-employed is to reduce their estimated taxes and social security contributions, which is sometimes referred to as “cost optimization”. In this context, self-employment is like a labour market deviation (Cieslik, 2019; Johansson, 2005; Szaban, 2018). Some researchers (Vosko, 2006; Wall, 2015; Hughes, 2006) have identified negative characteristics of self-employment, stating that one of the characteristics of self-employment is instability, which results from an assessment of measurable characteristics: lower social benefits, high risk, low incomes and a lack of permanence.

Reviewing scientific sources, the author found that both concepts – self-employment and business – were often considered together (Guerra, Patuelli, 2016; Cullen, Johnson, Parboteeah, 2014) because the person who takes the risk needs to have business skills and abilities.

The author believes that self-employment is one of the kinds of business, and it is not necessary to separate it from one another. In Latvia, the self-employed, just like other businesspersons, perform independent economic activities and can be employers, as they are allowed to hire employees.

Next, the author considers self-employment from the perspective of the business paradigm to identify criteria for defining self-employed persons.

Since there is no single position on the definition of self-employment, the author, after reviewing various literature sources, has concluded that it is possible to identify **five basic categories of self-employed persons**, which are the most common:

- 1) self-employed persons who perform economic activity with the help of employees – **the self-employed with employees**;
- 2) representatives of traditional “liberal professions”, who, in order to perform their professional activities, need to meet certain requirements, comply with regulations and binding codes of obligations, as well as often pass tests to be included in national registers. Usually, such self-employed

- persons work individually or together with other professionals, possibly employing a limited number of employees – **the creative self-employed**;
- 3) artisans, vendors and farmers who represent traditional kinds of self-employment. Such self-employed persons usually work together with their family members – **the self-employed of one person**;
  - 4) self-employed persons who work in qualified, but unregulated professions, which are sometimes referred to as “new professionals” – **the innovative self-employed**;
  - 5) self-employed persons in unskilled professions who perform economic activity without the help of employees, yet sometimes use the help of their family members – **the freelance self-employed**.

Table 1

Businessperson characteristics that are typical of the categories of self-employed persons

Characteristics of businesspersons	Authors	Categories of self-employed persons				
		self-employed with employees	creative self-employed	self-employed of one person	innovative self-employed	freelance self-employed
Not afraid to take risks and dare	Casson, 2003 Baumol, 1990 Simon, Houghton 2002	+	+	+	+	+
Creative and innovative	Schumpeter, 1949 Baumol, 1990 Sauka, 2008	-/+	+	-/+	+	-
Knowledgeable about economic processes	Propstmeier, 2011	-/+	-/+	-/+	+	-/+
Able to lead and organize	Veblen, 1999 Baumol, 1990 Shane, 2003	-/+	-	+	+	+
Patient and persistent	Simon, Houghton, 2002 Blankenship, 2017	-	-/+	-/+	+	-
Vigilant	Shane, 2003 Kizner, 1973	+	-/+	-/+	+	-/+
Motivated	Block, Sandner, 2009 Williams, Williams 2011	+	+	+	+	-/+

Source: author's own compilation

Analysing economic theories on business, the author has identified and summarized the characteristics of businesspersons for the above-defined categories of self-employed persons. The information shown in Table 1 confirms the author's opinion that self-employment is one of the kinds of business.

Some authors perceive it as a kind of business, whereas others – as a kind of paid labour available in the modern labour market. Therefore, the author has selected specific characteristics of businesspersons that prevail in the business environment and summarized the opinions of authors who identified the characteristics among self-employed persons. Table 1 shows the characteristics of businesspersons that fully correspond (+), partially correspond (-/+) or do not correspond (-) to those of the self-employed categories defined by various authors.

For example, a characteristic of businesspersons – not being afraid to take risks and dare – is specific to all the five categories of self-employed persons. Among all the categories of self-employed persons, only the self-employed with employees and the innovative self-employed have a characteristic of businesspersons – they invest capital.

After reviewing and analysing various information sources from Latvia and the EU, the author proposes to recognize self-employment as one of the kinds of business and give the following definition of a self-employed person: **a self-employed person is a person who earns employment income independently, without being involved in employment relationships as an employee and without holding a position that gives rights for a reward.**

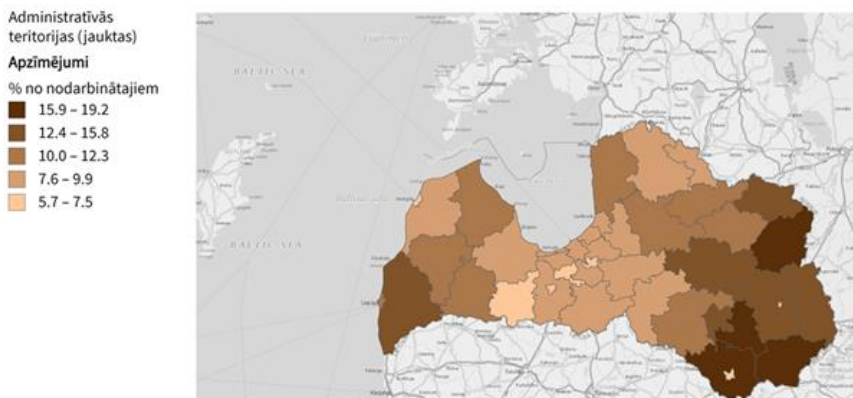
The author recommends using the term in this context in the future and incorporating it in legal acts on taxes, instead of associating the term only with social insurance contributions. Self-employed persons have business abilities (motivated, creative, persistent etc.), which contribute to the self-employed persons' satisfaction with their lives. Research studies have been done on the life satisfaction of self-employed persons. Based on Eurobarometer data for the period 2008-2012 for many European countries, a research study by Hessel and co-authors confirmed that **self-employed persons were more satisfied with their lives than paid employees.** Higher life satisfaction was also found by comparing the self-employed and paid workers in similar occupations and with similar skills (Hessels et al., 2018).

In their research study, Litsardopoulos and Saridakis focused on the history of employment status of individuals in the UK to examine how their self-employment experience affected their job satisfaction, leisure satisfaction and income satisfaction. The research study found that those with only **self-employed work experience showed a higher level of job satisfaction than those with only paid work experience.** However, the most satisfied were those with a mixed work experience profile (Litsardopoulos, Saridakis, 2023).

Swedish scientist Andersson (Andersson, 2008) used six indicators of wellbeing in his research study: job satisfaction, life satisfaction, whether work is stressful, whether work is mentally demanding, whether there are mental health problems and poor general health. The data were taken from Swedish standard of living surveys for 2 years: 1991 and 2000. The author found a **positive correlation between self-employment and life satisfaction in his research.**

Self-employment is a solution for some social groups that have difficulty in finding jobs and integrating into the labour market, e.g. **people with disabilities.** This statement is supported by Pagan (2009) who examined self-employment among people with disabilities in 13 EU Member States between 1995 and 2001 and found that the people with disabilities were more likely to be self-employed than those without disabilities. Self-employment ensures flexibility and better adaptation to disability status and the working life. Besides, self-employed disabled people have a higher level of satisfaction with their work, kinds of work and working conditions than employed disabled people. The author suggests that policymakers should foster self-employment in order to increase the level of wellbeing and employment among people with disabilities.

In Latvia, no research studies have been done on identifying the proportion of self-employed persons among employed persons with disabilities, yet the role of self-employed persons in employment is significant, even though there are significant differences between administrative territories (Fig. 2).

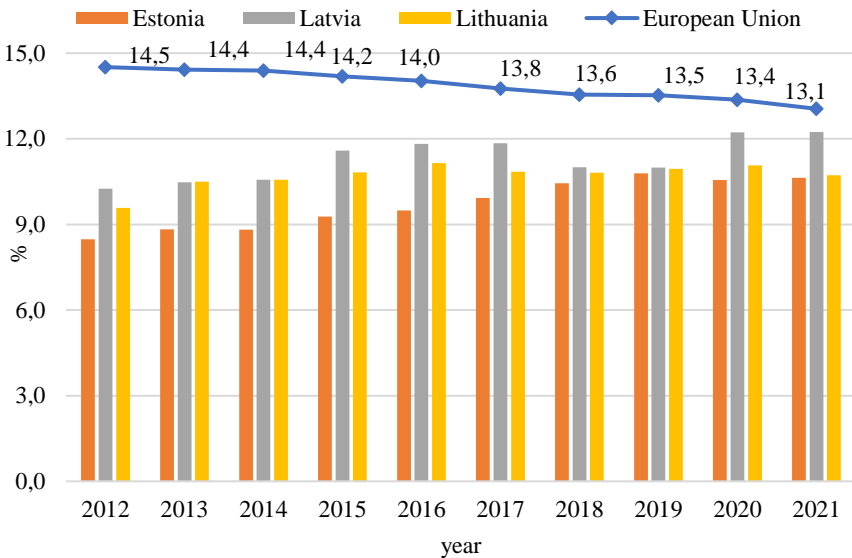

Source: author's construction based on CSO data, 2022

Fig.2. Proportions of self-employed persons among the employed in the administrative territories of Latvia in 2021, %

In 2021, the proportion of self-employed persons among the employed in Latvia was 12.23%. The indicator varied depending on the administrative territory – from 5.7% in Olaine municipality to 19.2% in Preili municipality.

The highest proportion of self-employed persons among the employed was reported in Latgale region: Preili municipality (19.2%), Kraslava (18.4%) and Balvi municipalities (18.4%), while in Kurzeme region: South Kurzeme municipality (13.3%) and Kuldiga municipality (12.3%). Self-employment as a kind of business was significant in the western and eastern border areas where self-employed persons were engaged in agriculture. In 2021, for example, 41.0% of the total number of enterprises registered in Preili municipality and 45.7% in Balvi municipality were farms. They represented mostly small holdings managed by the owners themselves and were self-employed in accordance with the legal framework.

Source: author's construction based on Eurostat data, 2022

Fig.3. Proportions of self-employed persons aged 15-64 among the employed in the Baltic States and on average in the EU in 2012-2021, %

A comparison of the Baltic States revealed that in 2021, the largest number of self-employed persons was reported in Lithuania with 140 thousand, while in Latvia it was approximately 100 thousand, and 65 thousand in Estonia. However,

the highest proportion of self-employed persons among the employed in the Baltic States was in Latvia (Fig. 3).

Besides, the proportion has increased by 1.9 percentage points (pp), i.e. from 10.3% in 2012 to 12.2% in 2021, although on average in the EU it has decreased from 14.5% in 2012 to 13.1% in 2021; however, it was still higher than in Latvia and the other Baltic States.

In the opinion of the author, this could be explained by the fact that employment in agriculture in the EU tends to decrease, and individuals in developed countries are less willing to engage in self-employment and more willing to have paid jobs.

1.2. Legal framework for self-employment in Latvia

Several policy documents have been developed in Latvia, and three of them refer to self-employed persons: the Sustainable Development Strategy of Latvia until 2030, the National Development Plan of Latvia for 2021-2027 and the Guidelines on Social Protection and Labour Market Policy for 2021-2027.

The **Sustainable Development Strategy of Latvia until 2030** states that one of the potential solutions to increasing labour force participation in the employment programme is the development of self-employment opportunities, which includes the establishment of a micro-financing system and an educational programme to promote economic activity among individuals.

The **National Development Plan of Latvia for 2021-2027** sets several priorities, and one of them is knowledge and skills for personal and national growth. Accordingly, it is necessary to raise the level of education and build up various skills, since self-employment among young individuals is insufficient. In 2021, an average of 2.3% of young individuals aged 15 to 24 were self-employed in EU Member States. The National Development Plan refers to insufficient involvement of labour market participants in the social insurance system.

The Guidelines on Social Protection and Labour Market Policy for 2021-2027 set the **goal of promoting the social inclusion of the population, reducing income inequality and poverty, developing an accessible system of social services and legal support appropriate to individual needs, as well as promoting a high level of employment** in a quality working environment.

The legal framework for self-employment in Latvia is very broad, as the self-employed can represent very different entities: both natural persons who are economic operators, those who are not economic operators, as well as owners of farms and fishing undertakings.

The Commercial Law defines five legal forms of business organization. One of them is individual economic operators who are self-employed persons. The

other self-employed – owners of farms and fishing undertakings, economic operators and royalty recipients – are not a form of business organization.

Farms and fishing undertakings are governed by the Law on Individual (family) Enterprises, Farms or Fishing Undertakings. However, the economic activity of a natural person who is not registered in the Commercial Register, including that of a recipient of royalties, is mainly governed by the following tax laws and regulations: the Law on Taxes and Duties and other tax laws and the relevant regulations issued by the Ministry of Finance.

Accounting legislation for self-employed persons governs general accounting principles, rights, obligations, accounting and financial reporting requirements.

In accordance with the legal framework for taxation, self-employed persons can choose one of three tax payment regimes, and each tax payment regime is governed by the applicable laws and subordinate regulations of the Cabinet, which set the procedure for estimating and keeping records of taxes. Each tax payment regime involves different tax estimates and conditions for social protection of the self-employed. Therefore, the legal framework for mandatory state social insurance contributions (MSSIC) for the self-employed needs to be analysed separately.

1.3. Legal framework for self-employment and false self-employment in EU Member States

In the EU, self-employment is governed by Directive 2010/41/EU of 7 July, which specifies how to apply the principle of equal treatment to men and women acting as a self-employed person.

In Lithuania, the term self-employment (*Savarankiškas darbas*) is referred to in legal acts on social insurance, defining that self-employed persons are as follows: owners of individual companies; members of small companies, partners of general and limited partnerships; persons engaged in individual economic activity as defined by the Law on Personal Income Tax (lawyers, legal assistants, notaries, bailiffs, persons holding business licenses and other persons); natural persons engaged in individual agricultural activity, whose farm or holding size is equal to or exceeds four units of economic size; members of social families, as defined by the Law on Social Families (Republic of Lithuania law ..., 1991).

In Estonia, a self-employed person is a person who performs a professional activity (including the professional activity of a notary or bailiff and the creative activity of a creative person), the aim of which is to derive income from the production, sale or intermediation of goods, provision of services, or other activities, including creative or scientific activity (Personal income tax ..., 2022).

After analysing self-employment in the EU Member States, the author has concluded that tax optimization is practised in all the EU Member States,

including Latvia, and one of the ways is the replacement of employment relationships through concluding not employment contracts but cooperation contracts with self-employed persons, thereby reducing taxes. Such a tax reduction mechanism is called **false self-employment**.

Both Latvia and other EU Member States have developed criteria, based on which tax administrations assess the current legal relationship between the consumer of services and the service provider. Based on the criteria, conclusions are drawn as to whether a self-employed person has actually become an employee.

In Latvia, a person might be considered an employee if at least one of the criteria is met, as defined by Section 8 of the Law on Personal Income Tax. In the opinion of the author, the criteria are essential, yet in practice they are not always unambiguously applicable. For example, if ordering a large-volume service from a self-employed person, the customer definitely wants to have strict control over the supply of the service, and theoretically one of the criteria is met – this activity occurs under the supervision or control of another person.

However, this does not mean that such a service provider needs to be hired as an employee. A similar situation occurs if ordering a service from a self-employed person, and the customer hires a contact person who is responsible for cooperation and control over the service provision process. In such cases, despite meeting the criteria, the nature of the current relationship does not change. Therefore, it cannot be considered as false self-employment, as this would be too broad an interpretation of the legal provisions, without considering what the real business practice is.

Most often, false self-employment pursues one goal – a financial benefit for the employer. It is advantageous for the employer to employ an employee as a self-employed person because s/he does not have to comply with labour law provisions prescribing fixed working hours; the employer does not have to pay for work on weekends and holidays and at night, as well as for overtime; leave does not need to be granted and paid; no severance pay needs to be paid; no sick pay needs to be paid; the employer has a lower tax burden in relation to the self-employed; the employer does not have to provide the self-employed person with personal protective equipment; no job briefings need to be held; there is no need to pay for mandatory health examinations; no risk assessment is required for the self-employed.

Therefore, the above-mentioned factors contribute to the spread of false self-employment because it is financially and practically beneficial for both parties involved.

Table 2 shows a comparison of taxes between self-employed persons and employees, clearly indicating that if concluding a cooperation agreement with a

self-employed person for EUR 620, the cost for the customer is EUR 620, and the self-employed person is responsible for paying the taxes.

Table 2

Comparison of taxes between self-employed persons and employees in Latvia in 2023

Self-employed person		Employee	
Self-employed income	620 EUR	Employee gross pay	620 EUR
Self-employed MSSIC, 31.07%	192.63 EUR	Employee MSSIC, 10.50%	65.10 EUR
Self-employed MSSIC, 10%	0 EUR	Employer MSSIC, 23.59%	146.26 EUR
MSSIC in total	192.63 EUR	MSSIC in total	211.36 EUR
PIT 20% of taxable income	85.47 EUR	PIT 20% of taxable income	110.98 EUR
State entrepreneurial risk fee	0 EUR	State entrepreneurial risk fee	0.36 EUR
Net income	341.90 EUR	Net income	443.92 EUR
Cost for the income payer	620 EUR	Cost for the employer	766.62 EUR
No paid sick time (Form A)		First 9 days of sick time need to be paid (Form A)	
No leave has to be paid		Leave has to be granted and paid	

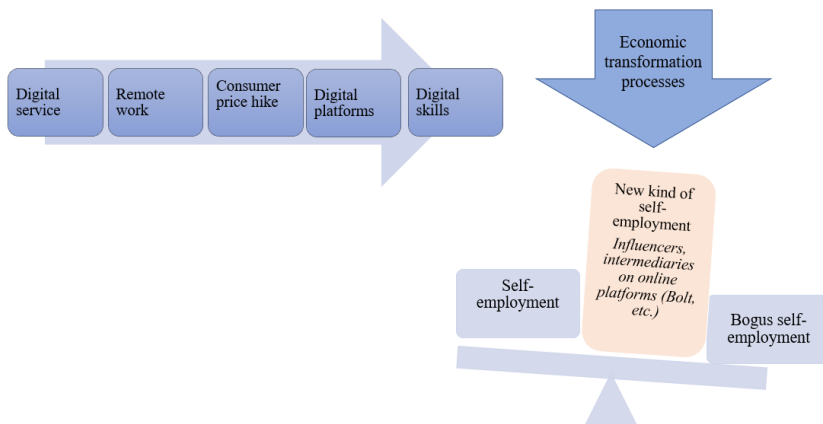
Source: author's own compilation

In contrast, if concluding an employment contract for a gross wage of EUR 620, the cost for the employer is EUR 766.62, which might still increase due to the payment of sick time and leave. In the case of an employment relationship, the net amount is higher because the employee's net income is EUR 443.92 or EUR 102.02 more, and the employer estimates and pays the taxes.

Due to economic transformation processes (digital services, digital platforms, remote work etc.), the kinds of employment for self-employed persons are changing. Self-employed persons can no longer be divided into two categories: self-employed persons who are basically independent employees or service providers and false self-employed persons who do not match the nature of self-employment. New categories are emerging, which requires a legal definition and framework.

The economic transformation processes affect the development of self-employment and contribute to the emergence of new kinds of self-employment, for which no legal framework exist. There are no longer only self-employed

farmers, service providers and home producers, but new kinds of the self-employed emerge: influencers, intermediaries on digital platforms, Wolt, Bolt, eBay etc.

Source: author's construction

Fig.4. Effects of economic transformation on the emergence of new kinds of self-employment

The development of the new kinds of self-employment is facilitated by digital skills, digital platforms, remote work because of COVID-19 and consumer price hikes, which encourage less use of office space and a shift to remote employment.

2. TRENDS IN SELF-EMPLOYMENT IN LATVIA AND OTHER EU MEMBER STATES

Thesis 2. The trends in self-employment in Latvia and EU Member States are similar; however, the differences specific to each member state should be considered.

The chapter is 20 pages in length and includes 11 tables and 13 figures.

2.1. Trends in self-employment in Latvia

Statistical data on self-employed persons in various databases (SRS, CSO, Enterprise Register, Eurostat) differ significantly and are, therefore, not comparable. An analysis of data from the various databases (SRS, CSO,

Enterprise Register, Eurostat) reveals that each database defines and views a self-employed person from different perspectives.

Of the kinds of the self-employed (EO, SP, FO, FUO), the most popular was EO. The largest number and proportion of self-employed persons (17.1 thou. or 2.9% of the total population of Latvia) was reported in Riga region, which could be explained by the fact that this region has the largest population (in 2020, 993732 residents or 52% of the total population of Latvia) and Riga region has more accessible infrastructure for the provision of various services (digital solutions, intermediary solutions: Wolt, Bolt etc.). Among the other regions of Latvia, the largest number of economic operators was reported in Kurzeme region (in 2020, 8908 or 0.5% of the total population of Latvia) and in Latgale region (in 2020, 8645 or 0.45% of the total population), where self-employed persons were mainly engaged in agriculture. The smallest number of economic operators was reported in Zemgale region (6324 in 2020 or 0.32% of the total population of Latvia).

The proportion of self-employed persons in total employment was the highest in Vidzeme and Kurzeme regions, respectively 3.9% and 3.7%, in 2020. In Vidzeme region, a significant decrease in the proportion of self-employed persons by 12% was reported from 2016 to 2020. This indicates changes in the industries in which self-employed persons are engaged – the number of individuals employed in agriculture tends to decrease, whereas the number of those employed in the service sector tends to increase. This assumption is confirmed by CSO data on the distribution of self-employed persons by industry.

In five years, the number of self-employed persons in agriculture, forestry and fishing (NACE section A) decreased. In 2021 compared with 2017, it decreased on average by 8.3%. This trend was also observed in other EU Member States. This related to a decrease in total employment in agriculture, globalization processes in Latvia and the EU, which encouraged population migration to cities.

According to CSO data, the most self-employed persons in Latvia were reported in the profession “Managers”. In 2021, they represented 33.6 thou. out of 111.6 thou. or 30.1% of the total self-employed persons. The representatives of this profession shaped a company’s policy, operational procedures and regulation, as well as planned, managed and coordinated the activities and events of the company or its divisions. The main group “Managers” was divided into four subgroups. In view of the division into subgroups, it could be concluded that self-employed persons mostly represented managers of small companies engaged in production, incl. in agriculture, and in the field of specialized services, hospitality, catering, trade and other services.

Of the total self-employed persons, 17.7% represented the profession group “Qualified agricultural, forestry and fishing employees”; in 2021 they totalled 19.8 thou. This group included employees who produced agricultural crops,

harvested crops, produced livestock products, grew, guarded and used forests, produced and caught fish, as well as hunted animals. This was one of the profession groups that observed a decrease in the number of self-employed persons; in 2017 they totalled 21.8 thou., while in 2021 they were 19.8 thou., which was 9.2% fewer.

In recent years, new trends have been observed in Latvia – the number of self-employed persons engaged in agriculture decreased, whereas the number of self-employed persons in the service sector, where appropriate knowledge and skills are needed, increased; therefore, the number of self-employed persons with higher education increased. More than a third of self-employed persons in Latvia had higher education, and their proportion increased – in 2017 they were 39.8 thou. or 35.2% of the total, while in 2021 they were 48.2 thou. or 43.2% of the total. There was a significant increase, i.e. by 22%, in the proportion of self-employed persons with higher education in Latvia in 2020 compared with 2017. Approximately only 7% of the total self-employed persons had primary education. In five years, there was a trend that the number of self-employed persons with general secondary education decreased (27.5 thou. in 2017 and 19.5 thou. in 2021), while the number of self-employed persons with higher education increased. This trend could also be observed in other EU Member States.

Self-employment is often practised because of flexible working hours, the work could be managed permanently, as well as the self-employment could be combined with other occupations. A comparison of the number of hours worked revealed that self-employed persons worked less than employees did. One of the reasons why women chose to become self-employed was flexible working hours and the possibility to combine self-employment with family life (Dawid, 2014, Carrasco, 2012). Self-employed women worked on average 4 hours less than employed women. For men, this difference was smaller, as self-employed men, on average, worked one hour less than male employees.

Gender differences among self-employed persons could be observed not only in relation to the number of hours worked and the kind of economic activity but also in relation to age groups. In Latvia, the largest number of self-employed persons was in the age group of 45-54 years, which accounted for 30% of the total self-employed persons, and this could be observed for both women and men.

Over the period of five years, there was a trend that the number of self-employed men increased in the age groups of 55-64 years and 65-74 years, and an increase of 62% was reported in the age group 65-74 years. In contrast, the number of self-employed women increased in the age groups of 25-34 years and 35-44 years. This indicates that men, reaching retirement age, continued to work and earn additional incomes, while women increasingly chose self-employment to be better able to combine the time needed for raising their children and their professional occupations.

2.2. Trends in self-employment in the Baltic States and other EU Member States

Eurostat data show that in 2021, 25.2 million self-employed persons were registered in the EU-27, which made up 13.1% of the total employed persons in the EU-27 (192.9 million).

In the period 2012-2019, the average number of self-employed persons in the EU-28 was 30.5 million, while in the EU-27 the figure was 25.5 million in the period 2020-2021. Since 2017, the proportion of self-employed persons among the employed has tended to decrease.

In 2021, the highest proportion of self-employed persons among the employed in the EU was reported in Greece (27.8%), Italy (19.6%) and Poland (18.1%). In contrast, the lowest proportion was in Denmark (7.7%), Germany (7.6%) and Luxembourg (8.3%). This trend has been observed for several years. A research study on the Danish tax system revealed that Denmark was one of the most economically developed EU Member States, and its residents, living in a prosperous environment, did not want to take risks and responsibilities and preferred employment rather than self-employment.

In all the EU-27 Member States, the number of self-employed men was higher than that of self-employed women. The proportion of men among the self-employed was significantly higher in Malta (77.1%), Romania (76.6%) and Slovakia (73.3%). The lowest proportion of men among the self-employed was reported in Luxembourg (58.6%), Latvia (60.3%) and Portugal (60.5%). These three countries had the smallest gender gap.

In the EU-27, the number of self-employed women was two-fold lower than that of men. In 2021 compared with 2012, the number of self-employed women decreased by 1.8%, while the number of men by 8.5%, and the total number of self-employed persons decreased by 6.3%.

It could be concluded that the reasons for choosing to be a self-employed person differed by gender. Women most often chose self-employment because it could be combined with family life (Dawid, 2014, Carrasco, 2012), it provided flexible working hours, and the women could arrange their work environment as they wished. In contrast, men became self-employed mainly because they could earn more and realize their knowledge and abilities as they think fit (Rembiasz, 2018). The authors have found that having children can encourage women to engage in self-employment in order to reconcile their motherhood with their professional ambitions (Jean-Louis, 2020; Valdeci, 2019).

In the period 2012-2021 in the EU-27, the number of self-employed persons with basic and secondary education tended to decrease, while the number of self-employed persons with higher education tended to increase. The number of self-employed persons with primary education decreased by 1.7%, while the number of self-employed persons with the highest level of education increased by 1.4%.

This was due to the fact that the number of self-employed persons in the service sector increased. Consequently, the demand for highly qualified service providers having versatile knowledge increased.

The distribution of self-employed persons by educational level in the Baltic States had the same trend as in the EU-27 as a whole. The proportion of self-employed persons with secondary education decreased, while those with higher education increased.

In the age group of 25-49 years, the number of self-employed persons gradually decreased (from 166 thou. in 2012 to 142 thou. in 2021), while in the age group of 50-64 years it gradually increased (from 96 thou. in 2012 to 104 thou. in 2021). This trend is going to intensify due to the overall demographic situation in the EU-27, as the number of older people increases rapidly, whereas the number of young people is not so large due to a relatively low birth rate. Therefore, in old age the population will need to seek additional sources of income. The author agrees with the opinion of Fachinger (2019) that the main reason for becoming self-employed in the age group of 50-64 years is to continue employment in the profession. This means that such individuals are no longer in an employment relationship, yet they want to still apply their knowledge and abilities, which were acquired and complemented during the employment relationship.

Unfortunately, there were no data on the number of self-employed persons in the age group 15-24 for Latvia and Estonia for 2021. In Lithuania, the number of self-employed persons in the age group 15-24 was 7.2 thou. or 5.1% of the total self-employed persons, while in the age group 25-49 it gradually decreased in the period 2019-2021, totalling 91.9 thou. and 85.2 thou., respectively. In Estonia in contrast, the figures did not change significantly. In Latvia, the number of self-employed persons in the age group 50-64 moderately increased (35.0 thou. in 2019, 37.6 thou. in 2020, 37.8 thou. in 2021). A moderate but steady increase could be observed in all the Baltic States among self-employed persons aged 50-64.

Among the EU-27 Member States, the most self-employed persons represented professional workers (22.1%), service and sales specialists (15.9%) and specialists in crafts and related trades (15.8%), whereas in Latvia administrators (32.3%) and agricultural and forestry specialists (16.0%) were the most self-employed persons. Such significant differences between the EU and Latvia in the group could be explained by a different understanding of the term manager in Latvia and other EU Member States. However, it is undeniable that in the EU as a whole, the majority of self-employed persons represented the category of professionals, which was twice as large as that in Latvia. According to 2021 data, the most popular occupation of self-employed persons in Latvia and Estonia was administrators. According to the international classification of

employment, they are managers who plan, direct, coordinate and evaluate the overall performance of organizations, including companies. This occupation includes a wide range of managerial roles related to financial management, administrative management, research and development management, production management, hotel management etc.

The number of self-employed persons who hired employees gradually decreased in the EU in ten years. In 2019 compared with 2012, the number of self-employed persons having employees decreased by 1.8%. According to Spaosvas S. (2018), this occurred because the role of agriculture in the European economy tended to decrease, and consequently the number of self-employed persons who were engaged in this industry, also decreased.

Table 2

Average statistical portraits of self-employed persons in Latvia and the EU-27 in 2021

Criteria	EU-27	Latvia
Age	25-49 years	25-49 years
Gender	Men	Men
Education	Secondary	Secondary
Profession	Professional	Administrator
Reason	By one's own choice	By one's own choice
Employees	No hired employees	No hired employees

Source: author's own compilation

Based on Eurostat data, an average statistical portrait of self-employed persons could be created for Latvia and the EU-27. In Latvia in 2021, it is a man in the age group of 25-49 years, who has secondary education, represents the manager profession, has chosen to become a self-employed person on his own initiative and works alone, without employees.

The statistical portraits of self-employed persons in Latvia and the EU-27 were very similar, yet there was one difference – in the EU-27 (unlike in Latvia), the profession the self-employed person represented was not a manager but a professional. This profession represents specialists who need to develop high-level skills in order to work professionally, and the most professionals have acquired higher education.

3. PROBLEMATIC ASPECTS OF ACCOUNTING AND TAX RECORD-KEEPING FOR SELF-EMPLOYED PERSONS IN LATVIA

Thesis 3. The accounting and tax record-keeping system for self-employed persons in Latvia requires identification of shortcomings and an enhancement of the system.

The chapter is 20 pages in length and includes 5 tables and 1 figure.

3.1. Accounting for self-employed persons

If performing economic activity, it is required to keep accounting records in accordance with the Accounting Law, which stipulates that the accounting information must be true, comparable, timely, understandable and complete. The Accounting Law stipulates that accounting registers must be kept in a double entry system.

However, it is allowed to keep accounting registers in a single-entry system for individual economic operators and other natural persons who perform economic activity, sole proprietorships, farms and fishing undertakings, if their turnover (revenue) from economic transactions in the previous reporting year does not exceed EUR 300000. The procedure for keeping accounting records in a single-entry system is prescribed by the Cabinet (Accounting Law, 2021).

In the opinion of the author, one of the accounting problems for self-employed persons is the **procedure for using and preparing various source documents**. Entries based on source documents are made in accounting registers. Several legal acts must be complied with to prepare such a document. The legal acts specify various kinds of accounting documents that have various requirements and uses, e.g. a source document, an expense document, a goods delivery document and a tax invoice. The details of and the procedure of using such documents are governed by the following legal acts: Accounting Law (Section 11); Cabinet Regulation No. 877 of 1 January 2022 Regulations regarding Keeping Accounting Records (Part 4); Cabinet Regulation No. 625 of 1 January 2022 Requirements for Source Documents of Cash Receipts and Cash Expenses and for Keeping the Cash Book; Value Added Tax Law (Section 125). The Accounting Law specifies details for a source document so that the document can certify the existence of a self-employed economic transaction. The Cabinet regulations, which are subordinate to the law, prescribe mandatory details for goods delivery documents and cash documents. The Value Added Tax

Law, however, sets requirements for a value added tax (VAT) invoice. Each legal act specifies a different list of requirements and details.

The second problem of keeping accounting records is **a large number of legal acts** that self-employed persons must be familiar with to keep accounting records in a single-entry system. Subchapter 1.2 Legal framework for self-employment in Latvia lists the laws and Cabinet regulations that refer to accounting record-keeping and taxes for self-employed persons – there are more than 9 relevant legal acts. This problem was also stressed by the experts involved in the research and is described in more detail in Chapter 4 of the doctoral thesis.

One of the most important accounting tasks for self-employed persons is to perform accurate tax estimates. For self-employed persons, accounting records vary depending on the kind of tax the person has chosen to pay. There is also a problem in this case – **the self-employed sometimes do not understand differences between the various tax payment regimes**. Therefore, the tax payment regimes for self-employed persons, the differences and shortcomings are analysed below.

There are three different tax payment regimes in Latvia in 2023: the general tax payment regime (personal income tax (PIT) and mandatory state social insurance contributions (MSSIC)), the micro-enterprise tax (MET) and reduced patent fee (RP) regime, as well as the possibility to perform specific economic activities without registering the economic activity after the SRS has been informed about it. There are also different procedures for calculating and paying taxes for royalty recipients.

3.2. Calculation of general personal income tax

Most often, self-employed persons prefer to estimate taxes according to the general tax payment regime. Under this regime, it is important to accurately indicate revenues from and expenses of the economic activity because the tax is paid from the difference that makes up income or profit. Under this regime, self-employed persons may have the same tax relief as other VAT payers who receive income from paid employment or another source of income.

The income from agricultural production and the provision of rural tourism services that is exempt from PIT is EUR 3000 per year. The PIT rate to be paid from the annual taxable income is progressive; it is 20% if the annual income does not exceed EUR 20004. If part of the annual income exceeds EUR 20004 and does not exceed the maximum amount of taxable income subject to mandatory contributions specified by the Law on State Social Insurance (EUR 78100 in 2022 and 2023), the PIT rate is 23%. However, a 31% rate is applicable to the part of income that exceeds the maximum amount of taxable income subject to mandatory contributions.

If an economic operator has chosen the general tax payment regime, s/he must take into account that not only PIT but also MSSIC must be paid from the income. The taxable income subject to mandatory contributions for a self-employed person is a freely selected income from economic activity in accordance with the Law on State Social Insurance (1998). The minimum amount of taxable income subject to mandatory contributions and the procedure for calculating it are prescribed by Cabinet Regulation No. 555 Regulations regarding the Minimum and Maximum Amount of Taxable Income Subject to Mandatory and Voluntary State Social Insurance Contributions, which sets the minimum amount of taxable income subject to mandatory contributions for self-employed persons whose monthly income reaches or exceeds the minimum monthly salary or wage set by the Cabinet (EUR 620 in 2023). If the income exceeds the minimum salary or wage, MSSIC must be paid at least from the minimum wage set by the government, yet the MSSIC may also be paid from a higher income, thereby increasing the self-employed person's social insurance. It is important that the insurance period of self-employed persons consists only of those months for which social insurance contributions have been made in full (in 2023, 31.07% of at least EUR 620).

Since 2018, additional contributions need to be paid at least from the minimum wage or salary for pension insurance. A self-employed person whose income does not reach the minimum amount of taxable income subject to mandatory contributions will benefit only from pension insurance. A self-employed person must make mandatory contributions in the amount of 10% of all received income (from 1 July 2021; before it was 5%) to the state pension insurance if it is less than the minimum wage. If the monthly income is higher than the minimum wage or salary, mandatory contributions to the state pension insurance must be paid from a part of the income, which is calculated by subtracting a freely selected amount of taxable income subject to mandatory contributions from the monthly income actually received.

3.3. Facilitated tax payment regimes

The **micro-enterprise tax** was introduced in September 2010 – during the economic crisis in Latvia – to promote the emergence of new businesses, especially family businesses, reduce the bureaucratic burden and the costs of starting a business, as well as contribute to the transition to the legal economy. It was a measure aimed at reducing the high unemployment rate. A result was achieved, as the number of companies and self-employed persons increased.

Since 2018, the MET rate has been 25% for turnover up to EUR 25000 a year, 40% for a part of turnover that exceeds EUR 25000 a year. The MET consists of: MSSIC paid for the owner of the micro-enterprise – 80% and PIT paid by the

owner of the micro-enterprise for a part of income from the economic activity of the micro-enterprise – 20% (Micro-enterprise Tax Law, 2010).

To reduce the administrative burden, the self-employed can use a **simplified tax payment solution**. Accordingly, the self-employed person’s taxes are estimated and paid by the credit institution where s/he has an account opened specifically for this solution. However, this option may only be used by MET payers.

Table 4

Tax differences for self-employed persons depending on the tax payment regime: general and MET, EUR per month

Indicator	Case 1		Case 2	
	general	MET	general	MET
Revenue (turnover)	1000		1000	
Expense	200		600	
Income	800		400	
MSSIC, 31.07%	192.63	-	0	-
Contributions to old age pension, 10%	18	-	40	-
PIT, 20%	117.88	-	72	-
MET, 25%,	-	250	-	250
Total taxes	328.51	250	112	250
Income after taxes	471.49	550	288	150
Total MSSIC	210.63	200	40	200

Source: author’s calculations

To choose the most appropriate tax payment regime, the self-employed person needs knowledge not only about the differences in tax calculation but also about the different social insurance.

Table 4 compares two cases, both of which involve the same income, yet the proportion of expenses changes. In the first case, the expenses are lower than those in the second case; therefore, the income is higher and the self-employed person has to pay higher taxes (EUR 328.51) under the general tax payment regime than the self-employed person who is a MET payer (EUR 250).

However, if the proportion of expenses in total revenue is higher (Case 2), the taxes are lower under the general tax payment regime (EUR 112). It follows that the MET regime is more beneficial for self-employed persons who provide services and, therefore, have a lower proportion of expenses in total income; it gives an opportunity to reduce costs, as a lower tax needs to be paid.

As regards the insurance, in Case 1 (proportion of expenses is relatively low), self-employed persons who have chosen the general tax payment regime are slightly more socially insured, as they make higher social insurance contributions than MET payers, EUR 210.63 and EUR 200, respectively. However, in Case 2 (proportion of expenses is relatively high), MSSIC are higher under the MET regime than under the general regime, EUR 200 and EUR 40, respectively; therefore, the social insurance is also more significant. Nevertheless, in view of the high tax burden (taxes EUR 250, income after tax EUR 150), the MET regime is not suitable in this case.

Reduced patent fee

The reduced patent fee (RPF) is a uniform fixed payment for economic activity set by the government, which includes PIT payments for natural persons who are of retirement age, incl. prematurely retired, and have Group I or Group II disability.

The reduced patent fee is EUR 17 per year or EUR 9 per half year. The reduced patent fee is a constant and final tax payment for a calendar year or six calendar months, and it is non-refundable, except for the case where the SRS makes a decision on refusal to register a natural person as a payer of the reduced patent fee. If the reduced patent fee is paid, PIT deductions, the non-taxable minimum and exemptions for dependent persons are not applied to the income.

Tax payment for royalty recipients

For tax purposes, the following kinds of royalties are distinguished: 1) royalties paid to the heir of copyright and the successor of other copyrights; 2) royalties paid by collective management organizations; 3) royalties paid to a person who has not registered the economic activity; 4) royalties paid to a person who has registered the economic activity. Changes are planned from 2024, i.e. if royalties are paid to a person who has not registered the economic activity, this income will be subject to the same taxes as wages.

In 2023, for royalties paid to a person who does **not have registered the economic activity**, the payer of royalties withholds a tax of 25% (for royalties up to EUR 25000 per year) or 40% (for royalties exceeding EUR 25000 per year). The tax withheld consists of 20% PIT and 80% MSSIC. Actual or contingent expenses, as well as PIT relief (for example, the non-taxable minimum or exemptions for dependent persons) do not apply to such royalties.

For royalties paid to persons who **have registered their economic activity**, taxes are estimated and paid by the recipients of royalties. A royalty recipient who has registered the economic activity can choose to pay taxes under the general tax payment regime (PIT and MSSIC) or MET.

3.4. Problematic aspects of social insurance for self-employed persons

Social insurance is a set of measures taken by the government to insure a person or his/her dependents against the risks of losing income due to the following specific cases: sickness, disability, maternity, unemployment, old age, accidents at work or contracting an occupational disease, as well as additional expenses related to child care and the death of the socially insured person or the dependent person are covered.

Several researchers (Spasova, Bouget, Ghailani, Vanhercke, 2017; Matsaganis, Ozdemir, Ward, Zvakou, 2017, Fachinger, Frankus, 2015) have found that in the EU, self-employed persons often do not have access to social benefits to the same extent as employees.

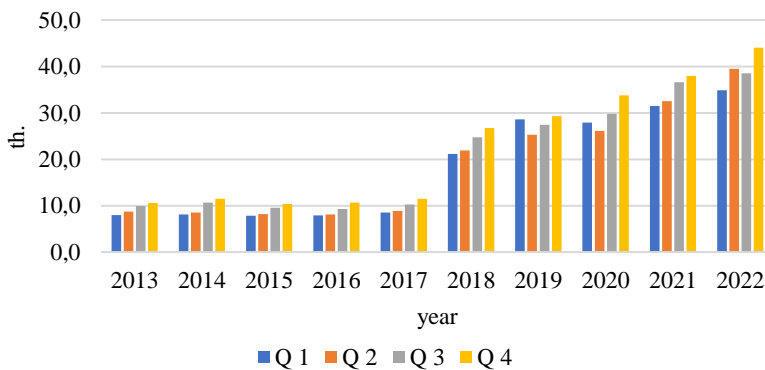
In recent years, the labour market has undergone significant changes throughout the EU, and new and different kinds of employment have emerged. Therefore, the problem of social insurance for each kind of employment, including self-employed persons, is important. Besides, the kinds of social insurance have been also analysed. In the most EU Member States, **self-employed persons are not insured against unemployment**. This became important especially during the COVID-19 pandemic when many self-employed persons suspended or stopped their economic activity (Ensuring better social protection..., 2020). During the COVID-19 pandemic, a new trend in self-employment was also observed, as the activity of online platforms: Wolt, Bolt, Etsy etc. where self-employed persons supplied various kinds of services increased. According to Berg and Stefano, the “new” economy does not yet create a new understanding of social protection, but uses what was created by the “old” economy, which is wrong and raises concerns about a fair and sustainable social protection system (Berg, 2016; De Stefano, 2016).

In Latvia, all employees and self-employed persons who have reached the age of 15 are socially insured. A person is socially insured and must make mandatory social insurance contributions from the day when the person has acquired the status of a socially insured person, except for self-employed status (Law on State Social Insurance, 1998). A self-employed person pays MSSIC only if income is earned.

Employees are subject to all kinds of national social insurance, while self-employed persons are not subject to some of them. Self-employed persons whose income reaches the minimum amount of taxable income subject to mandatory contributions set by the Cabinet are subject to pension insurance, disability insurance, maternity and sickness insurance and parental insurance, while self-employed persons who have reached the age that entitles them to receive a state old-age pension are subject to pension insurance, maternity and sickness insurance and parental insurance.

Self-employed persons are not insured against unemployment, accidents at work and occupational diseases. Just like in other EU Member States, in Latvia this created problems during the COVID-19 pandemic when many self-employed people had to stop their economic activity. However, insufficient social protection for accidents at work and occupational diseases is also a problem in several industries. For example, in 2018 in Latvia, accidents at work in industries as such manufacture of wood and of products of wood and cork, as well as furniture accounted for 7% of the total accidents at work, while in the construction industry it was 3.7% (Working Conditions and Risks in Latvia in 2017-2018). These were industries with a large number of self-employed persons.

According to SRS data, the number of self-employed persons who paid social insurance contributions increased every year (Fig. 5), and a particularly significant increase was reported in 2018, which could be explained by amendments to the Law on State Social Insurance. From 1 January 2018, self-employed persons have to pay social insurance contributions for old-age pensions at a rate of 5% of the actual income, while on 1 July 2021, the social insurance contribution rate was increased to 10%.

Source: author's construction based on SRS data, 2013-2022

Fig. 5. Number of self-employed persons who paid MSSIC in Latvia in 2013-2022 by quarter, th.

According to data from the State Social Insurance Agency (SSIA) for the year 2022, the most self-employed persons had chosen the general tax payment regime, i.e. 60% of the total number of socially insured self-employed persons;

unfortunately, their average insurance contribution salary or wage was the lowest in 2022 at EUR 424. The self-employed persons were not insured even for the minimum wage or salary (EUR 500 in 2022).

However, royalty recipients and MET payers were more socially insured, for EUR 513 and EUR 661, respectively. The data prove that self-employed persons who had chosen to pay MET could be more socially insured than those who had chosen the general tax payment regime.

After examining various policy documents and reports from relevant institutions, the author grouped the factors that hindered the social protection of self-employed persons:

- 1) **fluctuating incomes** – the incomes of self-employed persons are usually more volatile than the incomes of employees, which makes the estimation and payment of social insurance contributions more complicated;
- 2) **amounts of contributions** – self-employed persons must make contributions from their own incomes, unlike employees whose contributions are divided between the employer and the employee;
- 3) **different ways of earning income** – the needs of self-employed persons for social insurance and the desire to insure themselves differ depending on the kind of occupation;
- 4) **administrative challenges** – to accurately estimate MSSIC or a self-employed person, regular and timely accounting record-keeping and reporting are required, which require appropriate knowledge;
- 5) **complexity of calculation** – there are three different kinds of taxes applicable to self-employed persons, different exemptions and calculations for each kind of tax;
- 6) **insufficient understanding** – self-employed persons do not have a sufficient understanding of the nature of social insurance, the need to make insurance payments and the kinds of social benefits they are eligible to receive.

4. ASSESSMENT OF SOCIO-ECONOMIC PROBLEMS OF SELF-EMPLOYMENT

Thesis 4. Several scenarios are possible for enhancing the socio-economic environment for self-employment in Latvia.

The chapter is 20 pages in length and includes 5 tables and 1 figure.

4.1. Division of EU Member States into clusters

The AHP method was applied to evaluate scenarios for improving and enhancing the socio-economic environment for self-employment. To apply this method, it is necessary to develop scenarios on how to develop and enhance the socio-economic environment for self-employed persons. One scenario is to adopt elements of the self-employed tax system of another developed EU Member State. Cluster analysis was employed to scientifically substantiate the selection of an appropriate country.

A factor analysis was performed prior to the cluster analysis. The purpose of factor analysis is to identify the factors that underlie relationships between several characteristics and estimate the proportion of the factors in each characteristic. Therefore, a large number of variables are selected and they are reduced to a more manageable number.

A cluster analysis requires finding factors that affect the economic and social environment of each EU Member State. Initially, 17 various factors were employed, which were later reduced to 14 factors because some factors were irrelevant to the research (an analysis of variance revealed that the p-value exceeded the significance level of 0.05). The number of factors or observations is not specifically prescribed by theory; however, there is an opinion that there should be 12-15 factors. The 14 factors valid for the research were grouped into 4 factor categories.

The Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) test is performed to test the strength of partial correlation between variables or identify how well the factors explain each other. KMO values close to 1.0 are considered ideal, while values less than 0.5 are not acceptable. The present research found that the KMO value was 0.576, which meant that a matrix of 14 factors was suitable for a factor analysis.

Bartlett's test of sphericity is performed to test the null hypothesis and identify whether the correlation matrix represents the identity matrix. An identity correlation matrix means that the variables are unrelated and not ideal for a factor analysis. A low significance level (usually less than 0.05) shows that the correlation matrix is indeed, not an identity matrix (null hypothesis is rejected).

The present research found that the significance level was 0.000, which was less than 0.5.

To interpret the data and classify the factors, a rotated component matrix was employed, as the data contained in it were more appropriate than those contained in a component matrix.

The rotated component matrix contains Pearson correlations between items and components or “factors”. As a result, 4 groups of factors were identified, which were used in the cluster analysis:

1. Group 1 – economic factors;
2. Group 2 – self-employment factors;
3. Group 3 – trade factors;
4. Group 4 – employment factors.

In the rotated component matrix, all the EU-27 Member States were assigned numerical values, which were needed for a cluster analysis and a division of the Member States. Cluster analysis is a method analogous to factor analysis, as it allows identification of factors or clusters that combine statistically similar elements.

The cluster analysis identified five clusters, which had different characteristics. The cluster analysis of the EU Member States covered the year 2020.

Cluster 1 included: Ireland and Luxembourg. These Member States had the highest proportions of the population with the highest level of education, 58.4% and 60.6%, respectively. Ireland and Luxembourg had one of the lowest rates of the shadow economy as a % of GDP, 9.9% and 8.6%, respectively.

Cluster 2 included: Spain and Greece. In these southern Member States, unemployment rates were among the highest in the entire EU, 15.5% and 17.6%, respectively, and consequently employment rates were also the lowest, 65.7% and 58.3%, respectively, while the average in the EU-27 was 73.4%.

Cluster 3 included: Belgium, Denmark, Germany, Estonia, France, Cyprus, Latvia, Lithuania, the Netherlands, Austria, Portugal, Slovenia, Finland and Sweden. Depending on how far these Member States are placed from the centre of the cluster, this cluster could be divided into three subgroups: Denmark, Estonia, Latvia, Lithuania, Sweden would be in one subgroup. The second subgroup would include: Belgium, Austria, Portugal, Slovenia and Finland. The third subgroup: Germany, France, Cyprus and the Netherlands.

Cluster 4 included: Bulgaria, the Czech Republic, Croatia, Hungary, Poland, Romania and Slovakia. In these Member States, the shadow economy as a % of GDP was one of the highest in the EU, in the range of 23-32%, except for Slovakia and the Czech Republic, where it was 14.0% and 14.2%, respectively. These Member States had a similar proportion of the population with higher education, on average 34%, except for Poland (42.4%) and Romania (24.9%).

Cluster 5 included: Italy and Malta. In 2020, Italy had the largest number of self-employed persons in the entire EU at 4.5 million, which was 19.6% of the total employed population in the country.

Latvia and Denmark were included in Cluster 3, and both EU Member States had a very similar distance to the centre of the cluster, 1.191 and 1.199, respectively; therefore, Denmark was chosen for further research.

4.2. Income taxes and social insurance for the self-employed in Denmark

In Denmark, just like in other EU Member States, the tax system consists of a comprehensive system of direct and indirect taxes. The amounts of direct taxes paid depend on two main factors: the place of residence and the amount of income.

In Denmark, self-employment is divided into three categories: freelancers or royalty recipients, self-employed persons and sole proprietors. Freelancers receive royalties for their services. Freelancers or royalty recipients are actors, musicians, artists, journalists, authors, writers, translators and other representatives of creative professions. Self-employed persons who are sole proprietors or economic operators can hire employees without any limits. In Denmark, like in other EU Member States, there is false self-employment, and criteria have been set for the identification and eradication of it. The criteria allow self-employment to be classified as follows: a freelancer or royalty recipient, an economic operator or a sole proprietor. The most important characteristic related to a particular occupation is financial risk. If the financial risk (according to the characteristics) increases and the economic activity begins to resemble business, it is necessary to decide to register as: a self-employed person, a sole proprietor or an employee.

In Denmark, self-employed persons must pay the following four taxes as natural persons: state tax, municipal tax, labour market contributions and church tax (Table 5).

The total marginal tax rate in Denmark may not exceed 52.07% (2022). Tax deductions are applied; therefore, the actual tax rate is lower in most cases.

The Danish model is commonly referred to as the Scandinavian welfare model. The social protection system is based on the principle of national insurance, it is mostly funded by the government, and only a small part is funded from private contributions. In Denmark, self-employed persons are socially insured in the same way as employees. The only difference is that self-employed persons need to take care of additional pension contributions themselves. Danish self-employed persons need to make additional contributions to a pension scheme (ATP pension schemes) and social insurance against accidents at work

and occupational diseases. Unemployment insurance is voluntary insurance for both employees and self-employed persons.

Table 5

Taxes and the rates for personal income in Denmark in 2022

Taxes	Tax rate	Tax description
State tax <i>(Bundkast in Danish)</i>	Lowest – 12.09%; highest 15% - for annual income more than DKK 552 500	State tax rates are the same regardless of where the individual lives in the country, yet the rates depend on income. State tax is a progressive tax and is divided into two categories. A part of state tax represents social insurance payments, which are not collected separately.
Municipal tax <i>(kommuneskat in Danish)</i>	24.982 % average rate (22.5% -27.8%)	Municipal tax is calculated from taxable income at a flat rate, which depends on the particular municipality.
Labour market contributions <i>(AM-bidrag in Danish)</i>	8%	Labour market contributions are used for government expenses on the labour market, e.g. unemployment benefits, additional training courses and maternity leave. Labour market contributions are deducted from the gross wages or salaries of employees or the income of self-employed persons.
Church tax <i>(Kirkeskat in Danish)</i>	0.70% on average (0.42% to 1.48%)	Approximately 74% of the Danish population are members of the National Evangelical Lutheran Church of Denmark (Folkekirken in Danish) and pay church tax. This tax covers the management and maintenance of municipal churches. The size of church tax varies from municipality to municipality, and it is collected together with other direct taxes.

Source: author's own compilation based on Type if tax, 2022

In Denmark, state pension insurance for self-employed persons is divided into two parts: one part of the pension is funded from state tax, while the other part is voluntary. A self-employed person joins the ATP voluntary pension scheme, which is similar in nature to the 3rd level pension scheme in Latvia. If self-employed persons want to make social insurance contributions to the ATP scheme themselves, this may only be done if the persons have been employees for at least three years and have paid to the ATP scheme for three years.

Unemployment insurance in Denmark is voluntary for both employees and self-employed persons. It is not included in general social insurance. There are several unemployment insurance funds in Denmark. In 2022, there were 35 funds in Denmark, of which two were intended for self-employed persons.

Social insurance against accidents at work and occupational diseases for self-employed persons must be bought with one of the private insurance companies.

4.3. Assessment of the socio-economic environment for self-employment in Latvia

An expert survey was conducted in March 2023 to identify the shortcomings and good initial practices of accounting and tax record-keeping for self-employed persons. The experts were requested to fill in a survey questionnaire for the problem stated as follows: “Promotion of self-employment in Latvia requires improving and enhancing the socio-economic environment”. The purpose of the survey was to identify expert opinions on the shortcomings and improvement possibilities of the current legal, tax and accounting as well as social insurance system in Latvia. Seven experts representing various fields related to self-employment were involved in the survey.

The questionnaire was divided into three parts focusing on legal, economic and social factors. In each part, several factor elements were listed, which had to be rated on a scale from 1 to 5, where 1 - unsatisfactory; 2 - rather unsatisfactory; 3 - rather satisfactory; 4 - satisfactory; 5 - very good. After the factor elements had been rated, the experts were asked about their opinions on the current legal, tax and accounting as well as social insurance system for self-employed persons.

The experts rated the legal factor for self-employed persons in Latvia as rather satisfactory. Of the four factor elements (registration/liquidation procedures for the self-employed; legal acts on single-entry bookkeeping; single-entry bookkeeping (the process itself; possibility of using the simplified tax payment solution), the legal acts on single-entry bookkeeping were rated the lowest. The experts admitted that there were too many and too complicated relevant legal acts for the self-employed.

According to the experts, the tax system for self-employed persons (general tax payment regime, MET, RPF) was rated as satisfactory. Of all the tax regimes, the general tax payment regime was recognized as the most complex and rated as rather satisfactory, as self-employed persons needed to be familiar with a large number of legal acts in order to estimate their taxes.

In the opinion of the experts, the taxes on royalty recipients were rated as rather satisfactory. There was no consensus among the experts on whether royalty recipients should register as economic operators and choose one of the

kinds of tax accordingly, or whether they should not register as economic operators and pay royalty taxes.

In the opinion of the experts, the social insurance system concerning choosing between the general tax payment regime and MET was rated as satisfactory. The experts also admitted that estimating MSSIC under the general tax payment regime was complicated, as self-employed persons needed to calculate two kinds of social insurance contributions (31.07% and pension insurance 10%), and the SSIA could estimate and demand additional minimum social insurance contributions.

4.4. Assessment of scenarios for enhancing the socio-economic environment for self-employment in Latvia by the AHP method

To identify the most suitable scenario for improving the socio-economic environment for self-employed persons, the research employed the Analytic Hierarchy Process (AHP) developed by American scientist T.L.Saaty.

In order for the experts to comprehend the groups of criteria and the criteria themselves, the research created Characteristics of the groups of criteria and the criteria themselves for improving and enhancing the socio-economic environment for self-employment (Fig. 6).

The author of the doctoral thesis puts forward three potential scenarios for improving the socio-economic environment for self-employment in Latvia:

- 1. Scenario 1: The current tax and accounting system for the self-employed.**
- 2. Scenario 2: A new tax and accounting system for the self-employed, with royalty recipients included.**
- 3. Scenario 3: A new tax and accounting system for the self-employed, with royalty recipients excluded.**

Next, the research describes the potential scenarios for improving the socio-economic environment for self-employment.

Scenario 1 represents the current tax and accounting system for self-employed persons.

Unlike Scenario 1, the goal of **Scenario 2** is to divide self-employed persons according to income and occupation. The basic idea is to facilitate the payment of taxes and keeping accounting records for those who are registered as self-employed persons and earn additional income from self-employment, or earn income up to EUR 40000 per year (until registration in the VAT register).

Characteristics. The current three kinds of taxes: micro-enterprise tax, personal income tax paid under the general tax payment regime and the reduced patent fee, as well as minimum mandatory state social insurance contributions, should be rearranged as follows: the micro-enterprise tax needs to be replaced

with self-employment tax, which would apply to EO, SP and FO should pay taxes under the current general tax payment regime with some changes made. The reduced patent fee should be paid in accordance with existing arrangements.

Royalty recipients could register as economic operators and pay some of the taxes applicable to economic operators and are not excluded from the category of economic operators as planned in 2024.

Owing to the fast globalization and the possibilities of using the Internet, various platforms, on which one can earn additional income, are widely used in Latvia. Therefore, it is recommended to introduce a separate taxation framework for this category. The author proposes to divide self-employed persons into two categories: self-employed persons who provide services and self-employed persons who produce and/or sell goods, as well as to apply different tax rates to incomes of each category.

A self-employment tax rate of 25% would apply to those providing services, e.g. digital platforms such as Bolt, Wolt, as well as author works, beauty care services, private lessons, babysitting, cleaning, translation, concert arrangement, travel services, advertising on Google and YouTube and other platforms, machine and equipment repair, grass cutting etc.

For self-employed persons engaged in production and sale of goods and rental of their own property, a self-employment tax rate of 15% could be recommended. This category would include crafts, including making jewellery, selling home-produced goods at markets and fairs, selling products on Etsy, Printful, Printify, off-site sales, accommodation via airBnB and booking.com, selling homemade food and drinks, selling appliances and tools on eBay, car rental and everything that involves trade in goods.

This tax payment regime would apply to companies with an annual turnover of up to EUR 40000, or up to the VAT registration threshold. The amount of tax paid would be divided 80/20, i.e. 80% would be MSSIC and 20% PIT. This would be a best practice borrowed from Denmark where one tax is paid and the Treasury distributes it by kind of tax.

Tax exemptions for dependent persons, the annual differentiated non-taxable minimum and other kinds of tax relief could be applied to the main job without losing any tax relief, as is the case with micro-enterprise tax.

In this case, self-employed persons would be covered by five kinds of social insurance: state pension insurance, disability insurance, maternity, paternity and sickness insurance, parental insurance and health insurance, but would not be insured against accidents at work and occupational diseases as well as unemployment.

A mandatory requirement is to have a separate current account or economic activity revenue account, as well as all transactions must be non-cash ones done by transfer and/or at payment card terminals, thereby reducing the use of cash.

In this case, the administrative burden on self-employed persons would be reduced, as there would be no need to keep accounting records, the number of reports to be submitted to the SRS would be reduced because there would be no need to submit a receipt number registration application, reports on registered receipts, as well as no cash bookkeeping documents would be required: cash income orders and cash expense orders.

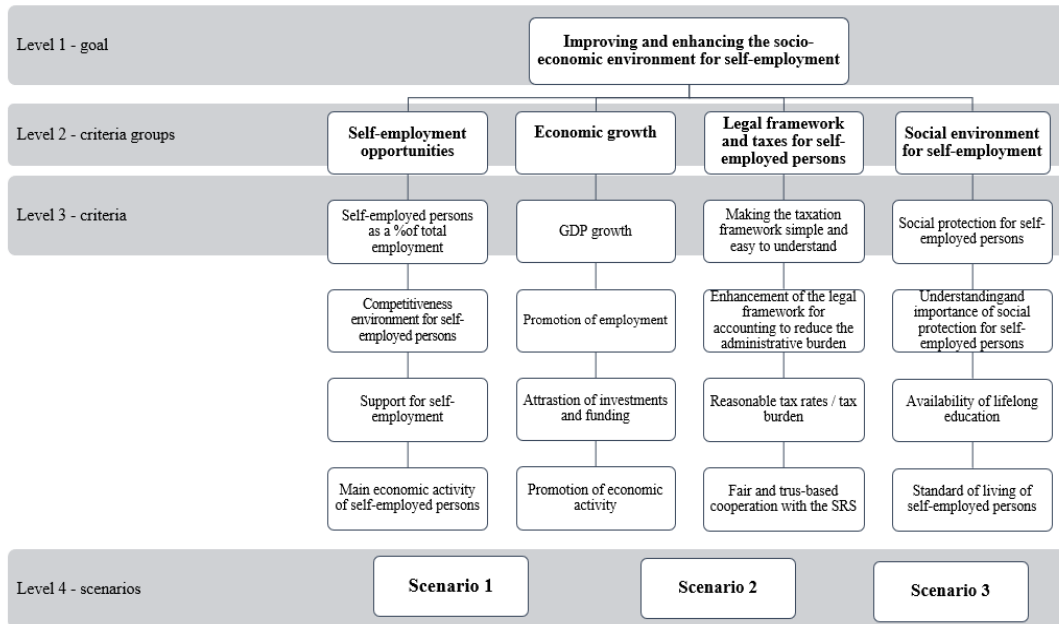
If an annual turnover of a self-employed person exceeds EUR 40000 (VAT registration threshold), the person must register as an EO, SP or FO and pay taxes under the general tax payment regime. The situation regarding the self-employed person would be the same, with only a few changes: the MSSIC rate would be equal to that for the employee, which is 34.09% in 2023, and the MSSIC would have to be paid from the minimum wage or salary set by the government. This would result in larger contributions to the state social budget, as well as full social protection for the self-employed persons. This could be adopted as a best practice from Denmark. Latvia cannot fully adopt the Danish income tax system because in this case the entire national income tax system would have to be changed. In Denmark, taxes for self-employed persons are equated to those for employees, and only the person who pays the taxes changes. In the case of self-employment, all taxes are paid by the self-employed person, whereas in the case of an employee, the taxes are paid by the employer.

If a self-employed person would like to be more socially insured, social insurance contributions above the national minimum wage or salary would be voluntary. SRS representatives would hold various information campaigns (on social media, the mass media) about the importance of being socially insured, what social insurance provides etc.

Under this scenario, the progressive PIT rate would be the same, which in 2023 is: 20% for income up to EUR 20004 per year, 23% for income from EUR 20004 to EUR 78100 per year and 31% for the part of income exceeding EUR 78100 per year.

A self-employed person may freely choose whether all payments are non-cash and are made in a separate bank account or if there are also cash payments that must be recorded in a single-entry system.

Self-employed persons would be covered by all the seven kinds of social insurance just like salaried employees: state pension insurance, disability insurance, maternity, paternity and sickness insurance, parental insurance, health insurance; insurance against accidents at work and occupational diseases as well as unemployment.

Source: author's construction

Fig.6. Hierarchy of criteria for rating the improvement in and enhancement of the socio-economic environment for self-employment

Scenario 3: A new tax and accounting system for the self-employed, with royalty recipients excluded.

In many EU Member States, including Denmark, royalty recipients are separated from economic operators. In Latvia, it is planned that from 1 January 2024, royalty recipients will have to register as economic operators. Until 31 December 2023, there is a transitional period, and royalty recipients have an opportunity to pay taxes without registering as economic operators. During this period, the royalty payer withholds a tax of 25% of the royalty, which is divided as follows: 80% MSSIC and 20% PIT.

Characteristics. Royalty recipients should be separated from economic operators. Scenario 3 is based on Scenario 2, yet in this case royalty recipients do not have to register as economic operators if an annual turnover from royalties is less than EUR 40000; however, if the annual turnover from royalties exceeds EUR 40000, they must register as EO.

If royalties are paid by a collective organization for property rights management, the taxes must be estimated and paid in accordance with existing arrangements.

According to Scenario 3, royalty recipients remain as royalty tax payers if their turnover is less than EUR 40000 per year. A tax of 25% is withheld on royalty income, which is then divided into 20% PIT and 80% MSSIC. The tax is withheld by the payer of royalties.

Royalty recipients are covered by five kinds of social insurance: state pension insurance, disability insurance, maternity, paternity and sickness insurance, parental insurance and health insurance. They are not insured against accidents at work and occupational diseases, as well as unemployment. Minimum social security contributions are not made.

Income from royalties may be received in a private bank account, and there is no need to open a separate bank account. There is no need for keeping accounting records, as the payer of royalties declares the relevant transactions, income and withheld tax to the SRS.

The expenditure provisions (50% and 25%) specified by the Cabinet regulation Procedure of Application of Provisions of the Law on Personal Income Tax are not applied. PIT exemptions are applied at the end of the year after an annual income return is completed and submitted.

For improving and enhancing the socio-economic environment for self-employment, in the opinion of the experts, the most important (of all the four groups of criteria) was the criteria group Legal framework and taxes for self-employed persons (Table 6), as the average eigenvector value for it was 0.37.

The experts believed that it was necessary to start with the legal framework for self-employed persons that governs both bookkeeping and taxes for self-employed persons.

Table 6

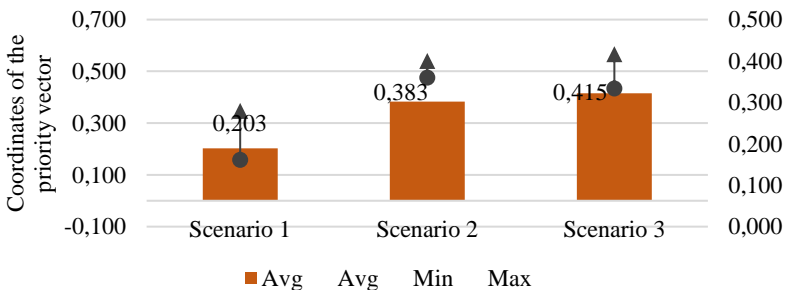
Expert ratings of criteria groups

Criteria groups	Experts							Avg
	A	B	C	D	E	F	G	
Self-employment opportunities	0.34	0.12	0.05	0.52	0.16	0.11	0.05	0.19
Economic growth	0.06	0.57	0.16	0.05	0.06	0.06	0.15	0.16
Legal framework and taxes for self-employed persons	0.16	0.13	0.57	0.30	0.54	0.31	0.57	0.37
Social environment for self-employment	0.44	0.17	0.22	0.12	0.24	0.53	0.23	0.28

Source: author's calculations based on the expert survey, $n=7$

For experts C, D, E, F and G, this criteria group was a priority, only experts A and B had other priorities: Self-employment opportunities and Economic growth, respectively. When the experts rated the current socio-economic environment for self-employed persons, the most comments and recommendations were made on the issues concerning bookkeeping and taxes (Assessment of the Legal and Administrative Environment and Assessment of the Tax System).

The next criteria group that should bring changes to improve the socio-economic environment for self-employed persons was Social environment for self-employment, as the average eigenvector value for this criteria group was 0.28. The experts gave lower ratings to Self-employment opportunities (average eigenvector value was 0.19) and Economic growth (average eigenvector value was 0.16).

Source: author's construction based on the expert survey, $n=7$

Fig.7. Most suitable scenario for improving the socio-economic environment for self-employment in the opinion of the experts

Based on the four criteria groups and 16 criteria rated by the experts, Scenario 3 was the most optimal one, i.e. a new tax and accounting system for the self-employed, with royalty recipients excluded (eigenvector value was 0.42).

Scenario 2, i.e. a new tax and accounting system for the self-employed, with royalty recipients included (eigenvector value was 0.38) was rated as the second most optimal one.

Scenario 1 – the current tax and accounting system for the self-employed that is in force in Latvia was rated the lowest, with an eigenvector value of 0.20.

MAIN CONCLUSIONS AND FINDINGS

- 1) The fast-technological progress and changes in the labour market have fostered the emergence of new forms of employment and increased the role of self-employment. In 2021, the number of self-employed persons in EU Member States was 25.2 million or 13.1% of total employment.
- 2) In the last ten years in Latvia, according to the Central Statistics Office, the proportion of self-employed persons among economically active market sector statistical units was on average 44%, which reflected the role of self-employment in the national economy. In 2021 in Latvia, according to Eurostat, the proportion of self-employed persons among the employed was close to the average in the EU, 12.2% and 13.1%, respectively.
- 3) In Latvia, the terminology of self-employed persons is not unambiguous: in the laws and regulations of the Republic of Latvia, the term economic operator is used for a natural person who performs economic activity. In contrast, the term self-employed person is used in a different sense only in connection with social insurance and represents not only economic operators but also SP, as well as FO and FOU. On a daily basis, a natural person who performs economic activity registered with the SRS is considered a self-employed person. In EU Member States, the terminology of self-employed persons is different, yet the set of characteristics of this form is similar.
- 4) Self-employment trends are similar in Latvia and other EU Member States. There are three new trends in the numbers of self-employed persons: 1) decrease in agriculture; 2) increase in the supply of individual services; 3) increase in the age group of 50-64 years.
- 5) In Latvia, the relevant legal framework provides sufficient access to social insurance for self-employed persons, yet only half of them make state social insurance contributions. For this reason, social protection for self-employed persons is insufficient, especially if self-employment is their main occupation.

- 6) Compared with employees who are covered by all kinds of social insurance, self-employed persons are not insured against unemployment, accidents at work and occupational diseases. If the incomes of self-employed persons do not reach the minimum wage or salary level, the self-employed persons are covered only by pension insurance under the general tax payment regime, while payers of micro-enterprise tax are also covered by disability, maternity, paternity, parental and health insurance.
- 7) Self-employed persons who have chosen to pay micro-enterprise tax are more socially insured (80% MET is paid as MSSIC) than those who have chosen to pay taxes under the general tax payment regime.
- 8) In Latvia, just like in other EU Member States, there is a problem of false self-employment, which, although it can be beneficial to the self-employed person, is mostly financially and practically beneficial to the employer, and significantly reduces the social protection of the self-employed person. To reduce false self-employment, the responsible national authorities need to create a set of criteria or characteristics for identifying the actual form of employment of a person. The legal framework of Latvia also clearly specifies the characteristics of employment relationships, which could be considered an effective tool for reducing false self-employment.
- 9) Bookkeeping for self-employed persons depends on which tax payment regime the self-employed person has chosen. For economic operators who have chosen the general tax payment regime, bookkeeping is complicated because they have to be familiar with the provisions of several legal acts. For payers of micro-enterprise tax, bookkeeping is simpler and it is not necessary to list expenses, as the tax is paid from the turnover. If all payments are non-cash and are made in a separate bank account, there is no need to keep accounting records, and tax estimates are simple. Payers of the reduced patent fee do not have to keep accounting records, yet the reduced patent fee may be paid by a very limited number of self-employed persons – only pensioners and disabled people who do not earn income from paid work.
- 10) In Denmark, the tax system for self-employed persons is significantly different from that in Latvia. In Denmark, self-employed persons and employees have a common tax system, and self-employed persons are not separated from employees. The income of a natural person is subject to state income tax, which includes MSSIC and municipal tax and depends on the region where the economic activity is performed, as well as labour market contributions and church tax.
- 11) In Latvia and Denmark, the social insurance systems for self-employed persons are based on the same principles: mandatory contributions must be made and it is possible to make voluntary social insurance contributions as well. In Denmark, however, the principle of voluntariness is respected more

than that in Latvia, and self-employed persons in Denmark willingly make voluntary social insurance contributions because they are motivated and understand the importance of social insurance contributions.

- 12) Of all the four factors that affected the socio-economic environment for self-employed persons, the experts rated as rather satisfactory the legal factor for self-employed persons, focusing on the application of legal acts on bookkeeping, and the tax system for royalty recipients. However, the tax system and the social insurance system for self-employed persons were rated as satisfactory, emphasizing the need for some amendments to tax laws and regulations.
- 13) The research developed two new potential scenarios for enhancing the socio-economic environment for self-employment: 1) a new tax and accounting system for the self-employed, with royalty recipients included; 2) a new tax and accounting system for the self-employed, with royalty recipients excluded. The experts recognized the new tax and accounting system for the self-employed, with royalty recipients excluded, as the best scenario.
- 14) The specific research tasks have been performed and the aim has been achieved. The hypothesis put forward has been proved to be true. Each of the sub-hypotheses has been proved by means of the scenarios developed and the dominant sub-hypothesis has been identified.

Scenario 1 proved: H1: by eliminating the shortcomings of the tax and accounting system, a more favourable socio-economic environment could be created for self-employed persons in Latvia.

Scenario 2 proved: H2: by enhancing the tax and accounting system, it is possible to foster the development of self-employment in Latvia.

Scenario 3 proved: H3: an enhanced tax and accounting system has a positive effect on the socio-economic environment for self-employed persons in Latvia.

The research employed the AHP method, and the experts rated the third scenario as the best possibility for enhancing the socio-economic environment for self-employed persons; therefore, the third sub-hypothesis was dominant.

PROBLEMS IDENTIFIED AND THEIR SOLUTIONS

Problem 1. The legal acts of the Republic of Latvia refer to the term economic operator (EO) in relation to a natural person who performs an economic activity. However, the term self-employed person is used only in connection with social insurance and refers to not only EO but also SP, FO and FUO.

Solution to the problem.

- The following definition of a self-employed person is proposed: a self-employed person is a person who earns employment income independently without entering into employment relationships and without holding a position that gives the right to remuneration. The Ministry of Finance of the Republic of Latvia needs to make a respective amendment to the Law on the Regulated Professions and the Recognition of Professional Qualifications and the Law on State Social Insurance.

Problem 2. A number of legal provisions on bookkeeping and taxes for self-employed persons are no longer relevant to the economic situation in 2023, as they were adopted in 2007 and 2015.

Solution to the problem.

- It is necessary to increase the amount of non-taxable income from agricultural production and the provision of rural tourism services, peg this amount to some indicator, e.g. 20 minimum monthly wages or salaries (EUR 12400 in 2023) or a two-year minimum wage or salary (EUR 12000 in 2023). The Ministry of Finance of the Republic of Latvia needs to make appropriate amendments to the Law on Personal Income Tax.
- It is needed to increase the threshold up to which accounting records may be kept in a simple-entry system; the Ministry of Finance of the Republic of Latvia needs to make appropriate amendments to the Accounting Law and Cabinet regulation No. 322 Procedure of Keeping Accounting Records for Individual Economic Operators and Other Natural Persons Performing Economic Activity, Sole Proprietorships, Farms and Fishing Undertakings in a Single-entry System.
- It is required to grant tax relief and apply the non-taxable minimum to self-employed persons who have chosen to pay MET in order to ensure justice concerning taxes and encourage self-employed persons to choose a simpler tax payment regime. The Ministry of Finance of the Republic of Latvia needs to make amendments to the Micro-enterprise Tax Law.

Problem 3. For self-employed persons, especially farms, the process of keeping accounting records is too complicated.

Solution to the problem.

- It is required to simplify requirements for single-entry bookkeeping for self-employed persons who are engaged in agricultural production and at the same time in other kinds of economic activity, allow them to keep an account of revenues from agricultural production separately from an account of other revenues, but allow them to keep an account of all economic activity expenses together. If the revenue from agricultural production makes up at

least 50% of the total revenue from economic activity, the revenue exempted from PIT, which is applicable to farmers, should be applied to the entire revenue. Only if the revenue from the other kinds of economic activity exceeds 50%, a requirement needs to be imposed to divide expenses in proportion to the kinds of revenue (as is the case with PIT payers who keep accounting records in a double-entry system). The Ministry of Finance of the Republic of Latvia needs to make appropriate amendments to the Law on Personal Income Tax.

- It is needed to include revenues from various support programmes (e.g. those provided by the Investment and Development Agency of Latvia, the State Employment Agency etc.) in PIT-taxable income so that the revenues are commensurate with the expenses. The Ministry of Finance of the Republic of Latvia needs to make appropriate amendments to the Law on Personal Income Tax.
- The SRS needs to update and revise the following methodical materials for self-employed persons: Single-entry Bookkeeping, Book of Accounts of Revenues from and Expenses of Economic Activity and Book of Accounts of Revenues from and Expenses of Economic Activity for a Micro-enterprise Taxpayer, involving experts in the field: accountants and tax consultants, thus diversifying the examples given therein.
- The SRS and the SSIA need to hold seminars, video seminars and other activities to explain simple-entry bookkeeping, how to estimate taxes, the importance of making social insurance contributions and the implications of not making them.

Problem 4. Self-employed persons are not covered by all kinds of social insurance and their social protection is insufficient.

Solution to the problem.

- It is needed to incorporate in insurance for self-employed persons all the same kinds of social insurance that are available to paid employees. The Ministry of Finance of the Republic of Latvia needs to make appropriate amendments to the Law on State Social Insurance.
- It is necessary to include subsidies in taxable income subject to MSSIC. The Ministry of Finance of the Republic of Latvia needs to make appropriate amendments to the Law on State Social Insurance.
- It is needed to introduce a requirement to estimate contributions for old-age pension insurance once a year for all self-employed persons as well as to extend the deadline for paying MSSIC, changing it from 17 January to 31 January. The Ministry of Finance of the Republic of Latvia needs to make appropriate amendments to the Law on State Social Insurance.

Problem 5. Most of the royalty recipients do not have adequate knowledge to properly keep accounts of their economic activities, as well as estimate and pay their taxes.

Solution to the problem.

- It is needed to introduce Scenario 3 developed by the author, while **maintaining the current procedure of estimating taxes for royalty recipients** to promote tax collection and do not complicate bookkeeping and tax calculations, as well as to separate royalty recipients from economic operators. A royalty recipient may not register the economic activity if the annual turnover from royalties does not exceed EUR 40000; however, if it exceeds the figure, they must register as EO. A tax of 25% is deducted from royalty income, which is divided as follows: 20% PIT and 80% MSSIC. PIT is withheld by the payer of royalties. The Ministry of Finance of the Republic of Latvia needs to make appropriate amendments to the Law on State Social Insurance.